

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 40 (1926)

Rubrik: Partidas e combats ella Ligia Grischa : da 1494-1794
Autor: Pfister, Alexander

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 15.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

PARTIDAS E COMBATS ELLA LIGIA GRISCHA

DA 1494-1794

DAD ALEXANDER PFISTER.

1. Il domini della partida franzosa da 1494 - 1597. La dieta a Glion 1549.

Aunc pli che ozildi vegnevan els temps vargai las damondas publicas en vitgs e sin cumins de nossa tiara tractadas e decididas tenor interess e pareri de partida; sez dretg e giustia stavan sut lur influenza, ed in dils pli fins giurischurs ella Liglia grischa el 18avel tschentaner, Deodat de Latour, ha avon 200 onns declarau: dretg e giustia porscha ina sentenza dil temps buca, ella exprima adina la forza u pussonza della partida e quella dat *siu* dretg — in dretg partischant. Era en autras damondas internas dominescha e decida il spért de partida, e perfin las pli simplas questiuns tuttavia localas anflan lur davosa decisiun ord ils mauns dellas partidas. Quellas eran denton buca naschidas sin fundament de relaziuns

Remarca: Igl autur vul dar ina *cuorta* égliada sur truschas dellas *partidas* duront treis tschentaners — e quei sin fundament de material, derivont ord ils archivs de Ruma, Milaun e Paris (per gronda part contenius egl archiv federal a Bern en copias). Il material vegn per munconza de spazi numnaus mo exepzionadamein, aschia era la literatura.

Dal pugn de vista de partida ha bein enqual eveniment in' autra fatscha, perquei ha ina tala scrutazium era siu bien dretg; ella meina savens tier las ragischs ded acziuns pauc capeivlas. — Ils pli impurtonts umens (sco p. e. Sgier, Capol, Conradin e Gion Ludovic de Castelberg), che «fan la historia de lur temps», vegnan cheu caracterisai tras las perdetgas de lur temps ni sin *fundament* de quellas. Talas ein naturalmein adina pli ni meins subjectivas, sco quei che la historia sezza sa mai far la pretensiun ded esser *absolutamein* objectiva. Cheu vul igl autur ni glorificar ni blasmar las personalitads, mo mussar lur patertgar e demenar e quel de lur temps, evitond solemnas frusas. Sco nos politichers cum lur vezis e vertids de *nies* temps, ein quels umens *products de lur tschentaners, de lur relaziuns, de lur contuorn e lur concarstgauns. Nuot meglier e nuot mender!*

ni interess *interns*. Las pussonzas europeicas formavan e menavan ellas, ed ellas dependevan en lur far e demenar il pli savens da quellas. A Paris, Madrid ni Milaun s'occupavan ins dall'elecziun digl uestg, ni digl avat de Mustér, mo era da quella dil mistral e geraus, e las partidas survegnevan da leu anora las directives per lur acziuns. En tala dependenza muncavan lu las bialas vertids de nies temps, sco patriotismus, senn per il beinstar general, pasch e giustia. Il politicher sco il militar eran ferm ligiai cun quellas pussonzas, tonpli che quasi tuts uffecis eran buca pagai (priu ora en tiara subdita), ed igl um viveva dallas grazias jastras e pagava e manteneva sias vuschs era cun daners jasters. Cheutras vegneva il politicher menaus sin curiosas vias, gie savens demoralisau: el daventava in' unfrènda de siu temps e sias relaziuns politics. Per capir nossa historia stuein nus pia era encurir ils giavischs e sentiments dellas pussonzas ed il demenar de nos politichers viers quellas, surtut viers l'Austria, la Frontscha, la Spagna u Milaun.

Suenter la fundaziun della Ligia grischa demuossan la claustra de Mustér e ses subdits in aversiun viers il ducat de Milaun; quella crescha duront l'uiara dils Confederai encunter la Burgogna. Incaps territorials ed en commers e trafic pon esser stai la raschun de quels sentiments. En quels dis viers la fin dil 15avel tschentaner crescha la Frontscha e daventa in stadi grond e pussent, e Girolamo Savonarola, il grond predicatur a Firenze, glorifichescha a siu pievel *Carli ils VIII* de Frontscha (1483—1498) sco il „maun de Diu“ ni la „torta dil Segner“, che vegni a vegnir sur l'Italia, e 1494 marscha Carli ils VIII sur las alps franzosas ell' Italia, per acquistar Neapel e Milaun.

Quei eveniment ha mess gl'entir mund en moviment ed era tratg nossas vals alpinas — surtut la *Ligia grischa* — en las grondas truschas politics dell'Europa. La posiziun dils Grischs ei ussa daventada de grondissima impurtonza. Els stavan cheu davos ils mirs alpins, la fortezia naturala de Milaun, en possess dellas vias e portas, che menavan giu en quei ducat. Ei secapescha, ch'il retg de Frontscha ei sefatgs^e de bien amitg ed ha carsinau ils purs barbus ed unschiu tuttas siaras, per far arver ad el quellas vias e portas e finalmein aunc accumpignar el cun la forza dellas armas el ducat. Mo da l'autra vart ha igl imperatur Maximilian igl I era fatg semigliontas breigias. El ha surdequei aunc dau siu fegl Filipp a Giuanna, la princessa ed artavla della Spagna

e cheutras fundau la gronda uniun Austria-Spagna, ina pussonza, che doveva far ina fin a tuttas queidas della Frontscha sill'Italia. Mo Carli ils VIII de Frontscha e siu successur *Luis ils XII* (1498—1515) han stinadamein battiu per arrivar en possess de Milaun, e malgrad tuts impediments ein 1499 Milaun e Genua vegni en lur mauns, e la Frontscha ha giu ses bials success tochen 1516.

Nos signurs e purs ellas valladas grischunas han gleiti sentiu, ch'els stavan a miez il mund ed han emblidau empau las pintgas historias localas ed internas e fatg politica alla gronda cun retgs ed imperaturs, cun dretg e seniester, cun e senza inschign.

Strusch ha Carli ils VIII giu attaccau (1494) l'Italia, sche han ses adversaris: il papa, igl imperatur Maximilian, il retg de Spagna, il duca de Milaun e la republica de Veniescha serrau ina ligia e fatg tutta breigia de trer la *Ligia grischa* en lur uniun. Aschi spert stat ella avon ina gronda e greva decisiun. Ella va sias atgnas vias e seligia 1496 cun ils Confederai e cun la Frontscha, malgrad ils amitgs dil papa e digl imperatur en nossas vals, e la Ligia grischa furnescha ses umens al retg Carli ils VIII. Tgei viriveris politics, ch'ei ha dau, san ins patertgar. Il retg de Frontscha distribuescha daners — 2000 livras ad onn, ozildi ina valeta de silmeins 40,000 francs — omisduas varts anflan lur amitgs, ed el decuors dils onns 1496—1499 unschan las pussonzas e battan las duas partidas aschi vigurusamein, ch'ils Grischs ston en ina lescha de 1500 (brev de pensiuns) scumandar tut quellas „practicass“. Mo la buorsa e la pissiun ein pli pussentas, che la lescha, e la partida franzosa crescha. Ils amitgs de Frontscha survegnan 700 livras pensiuns secretas ed (1499, 1500, 1501) ils „Franzos“ a Cuera 350 e quels ellas X dertgiras 200 *). La partida franzosa triumfescha. Inagada en possess de Milaun, ha Luis ils XII negligiu ils Svizzers, e quels han 1509 lu buca renovau l'allianza; sulet culs Grischuns e culs Vallisans ha el serrau in niev contract ed empermess 3000 livras pensiun annuala, mo quella reparteva el a tgi che el vuleva. Cheu encunter ha el survegniu il dretg de far libramein recruta, encunter ina paga de sis livras per um ii meins. Leutier ha el empermess de dar agid allas Ligias en temps d'uiara. La partida dominava vinavon. Pér 1512,

*) Bern survegn lu 2660, Turitg 2100 livras. Ins quintava avon diesch onns la valeta cerca il diesch dubel; ussa astga ins quintar ina livra sin 20 francs.

cura ch'ils Svizzers, stimulai dal papa tras il cardinal Schinner, ein arrivai sutsi a Cuera, per marschar tras la Giadina giu a Verona e lu a Milaun a better ils Franzos ord il ducat, ein era ils *Grischs* s'uni cun els ed han *bandunau ia Frontscha*, figend valer: l'allianza cun ils Svizzers seigi pli veglia e mundi avon a quella culla *Frontscha*. Cun quella caschun han las Ligias reticas acquistau la Valtelina, Bormio e Clavenna. Ils dis de Marignano (1515) han puspei dau alla partida franzosa en la Ligia grischa il surmaun, ed ella ha 1521 sforzau tier in niev contract cun la *Frontscha*, schegie che las autras duas Ligias havevan dapi 1518 in „allianza perpetna“ cun l'Austria*), en la quala ellas havevan empermess: buna vischinonza, liber pass e repass, vicendeivels risguards en tuttas fitschentas, agid e susteniment en tuts prighels. La *Frontscha*, lu en possess de Milaun, ha cediú definitivamein allas Ligias las tiaras subditas, e las Ligias han lubiu de schar far schuldada en certs territoris designai. La Ligia grischa cun sia ferma partida franzosa ha puspei giu il domini politic. Igl avat de Mustér retrai en quels dis da Paris in'indemnisaziun per ses interess de pli baul sil territori de Milaun de 200 livras e dasperas ina pensiuun secreta de 100 livras; canoni Luci Iter (pli tard uestg e morts sco tai 1549) gauda ina pensiuun de 75 livras, ed Hans Egli, il predicant a Cuera ed Antoni Travers retscheivan la medema dota**). Dasperas parta Albert de Salis, igl um confidau della *Frontscha*, ils medems dis suenter quida e „beinmanegiar“ denter sia gronda partida 1300 crunas. Mo paucs documents demuossan la veta politica dellas partidas en quels onns, mo claramein semanifesteschan las simpatias per la *Frontscha*, surtut en la Ligia grischa, ferton che la Ligia della casa de Diu e las X dertgiras ein aunc adina stimuladas per igl imperi.

Igl onn 1535 miera il duca Francestg Sforza, ed igl imperatur Carli ils V pren Milaun sco tiara digl imperi e dat il ducat lu pli tard a siu fegli, il retg de Spagna (1556).

Il niev vischin ha empruau de gudognar las Ligias encunter la *Frontscha*. Las Ligias havevan ussa tonpli impurtonza, essend ch'il territori de Veniescha confinava cun la Valtelina e *gl'impe-*

*) Gia 1518, duront che las duas autras ligias tractavan cugl imperatur, haveva la *Frontscha* dau 3000 livras pensiuns particularas e secretas alla Ligia grischa, 1525 duront ils grevs combats ell' Italia 4380 livras, 1527: 520 livras, 1534: 4500 allas *treis* ligias.

***) Ils 18 de mars 1526.

ratur saveva dall' Austria anora arrivar mo sur territori Grischun a Milaun. La Frontscha ha era ussa buca desistiu dal dretg sin Milaun ed ha cun gronda premura continuau ded agrondir e mantener sia partida franzosa en las Ligias. Ella ha unschiu ses partisans aschi aviartamein, che ils adversaris en la Ligia dellas X dertgiras han en lur scuidonza castigiau ils pensionists franzos sin la dieta a Tavau. Mo tutina ha igl ambassadur franzos Gian Giacomo de Castion repartiu, buca mo las 3000 livras contrahadas, mo aunc pli daners secretamein *). 1544 tochen 1548 ha Castion baghegiu il casti de Haldenstein e lu da leu anora luvrau cun tuts rampins, per renovar l'allianza dellas Ligias cun il niev retg de Frontscha, *Heinrich ils II* (1547—1559). En quels dis ein omisduas partidas seraspadas entuorn lur menaders, e da mintga vart regeva gronda pissiun. Ils „Franzos“ havevan a lur testa il cauderschader (Landrichter) *Gion de Capaul* de Flem, *Gion de Marmels*, segner de Razen, *igl avat Paul* a Mustér ed *igl uestg Iter* a Cuera. Combats turbulents havevan regiu gia 1542, aunc pli crescha la pissiun 1548 e 1549. Castion vul ina nova alianza cun la Frontscha, ses partisans ein d'accord. Gion de Capaul e Gion de Marmels van a Solothurn, per assister allas tractativas denter la Svizzeria e la Frontscha, ed igl uestg Luci Iter, il vegl partisan franzos, presenta lur pareri alla Ligia della casa de Diu. Quella fuv mo per part cuntraria alla Frontscha; mender stavan ils aspects en Portenza e Tavau, ellas X dertgiras. Ins temeva leu l'Austria, vuleva evitar conflicts e scueva als pensionists de Frontscha lur bialas dotas annualas. Malgrad tut quei han Castion e ses amitgs anflau, las relaziuns politicas per l'allianza seigien favoreivlas ed han instradau la fiera. Castion ha dumandau in „pittac“ ni congress grond sin siu agien quen. Quel ei seradunau ils 24 de mars a Cuera. Mintgin dils diesch umens ha retschiert ils 30 sols schurnada **) e leutier aunc bein enqual biala bunamana, tut ensemen egl importo de 225 livras. Era mintga assistent ni secund deputau, „practicond encunter ils cumins per l'allianza“ ha survegniu sia biala recompensa (135 livras) e gl'ustier della „Cruna“ a Cuera ha presentau in quen dellas „expensas per la

*) Ils 2 de zercladur 1546: 39 411 L.; 1548: 34,243 L. Biblioteca nazionale a Paris, copias egl archiv federal a Bern.

**) Ina livra ni lira ha 20 sols, in sol (ni sou) 12 deniers; 30 sols fissan 1½ lira ni ca. 30 francs valeta.

bucca“ de 46 livras e 2 sols e 6 deniers. Immediat suenter la fin dil „pitac“ ein ils emissaris de Castion marschai sin tuttas varts atras vischnaucas e cumins, han barhau per l'allianza cun la Frontscha ed admoniu ils amitgs u partisans — tuts en dependenza della buorsa franzosa — de far lur pusseivel. Cun gronda pissiun ei ussa en tuttas parts dellas Ligias l'allianza vegnida discussionada; aviras e buschias han buca muncau dad omisduas parts. Ils 19 de matg 1549 ei la dieta dellas treis Ligias seradunada a Glion.

Tgei veta e tgei truschas ch'il marcauet sper il Rhein hagi viu en ils tschentanners vargai, tals dis, sco quels dils 19 tochen ils 25 de matg 1549 e lu ils 17 de fenadur 1549, ein buca savens turnai. Castion e ses amitgs temeivan empau la ferma opposiziun dellas X dertgiras ed ils emissaris de Milaun e Viena. E daveras, a Glion arrivan ord Portenza e Tavau buca mo ils 14 deputai, mo bein 87 umens sco „assistents e condeputai“, e la Ligia della casa de Diu cun 22 vuschs ei representada tras 40 umens; sulet la Ligia grischa cun sias 27 vuschs ha mo 30 umens. Ei smanatscha ina greva burascla, mo Castion capescha de quietar. Sco usitau vivan tuts amitgs ed era ils adversaris sin cuost della Frontscha, e Castion paga aunc a mintgin la schurnada de 30 sols sco sil „pitac“ a Cuera. Tutina sto Castion sentir la nauscha resistenza dils umens de Portenza e Tavau ed unscha els, per dar ad els „ina megliera voluntad“ cun 391 livras e 10 sols. Era gl'ustier de Glion fa grondas „expensas extraordinarias per la bucca.“ Sin tuts mauns roclan ils daners de Frontscha, ed ei ston ruclar, vul Castion arrivar tier siu intent. Castion sez, adina accumpignaus dils uffiziers en survetsch de Frontscha, dat era generusamein als paupers e rugadurs, che serimnan per tals dis mintgamai ella capitala sursilvana, ed el emblida buca ils „fifers e schumbraders“, che han accumpignau el e tut sia suite, ils uffiziers ord survetsch de Frontscha e divers deputai, dils pli intims, ord siu domicil tier las sessiuns della dieta, che *Pieder Berther* presidescha sco cau della Ligia. Gie rehamein, sco strusch in Romontsch ha zacu viu, remunerescha Castion ils secretaris u scarvonts, surtut quel della Ligia grischa per las copias digl act d'allianza e per translatar quei opus en romontsch (27 livras). Mo donn, che quel maunca. Ils deputai bandunan finalmein Glion senza terminar las tractativas; ils cumins han de dar lur pareri.

Ils 17 de fenadur 1549 seradunescha la dieta puspei a Glion per dar la decisiun sur la votaziun dils cumins e serrar l'allianza. Quella gada ha la partida franzosa fatg autras preparaziuns, pertgei ord divers cumins tuna ei buca bein. — Puspei compara Castion a cavagl cun tut sia suita; biars partisans e surtut offiziers de Frontscha, sco Comanil de Glion, Lombriser e Castelberg accumulogan el; el medem temps marschan 2000 umens en armas cun „fifers e schumbraders“ el marcauet. Bein ein ils emissaris imperialis e spagnols stermentus activs; ils de Portenza arrivan era puspei fetg numerus e propi de schliata luna, mo ils „Franzos“ camondan la fiasta. A tut quei grond pievel: rugadurs, schuldada, deputai tegn Castion tabla aviarta. Las brels ha negin dumbrau, il quen de quels paucs dis munta sin 1800 livras e cun ils dis de Cuera ensemen sin 2307 livras ed 8 sols.

En la sessiun della dieta generala fan ils adversaris nauschas reproschas sur las truschas u practicas della partida franzosa. Els traian neunavon la brev de pensiuns de 1500, che scumandava sut peina de dishonor, d'acceptar pensiuns secretas e daners dils potentats, mo ils „Franzos“ sdrappan la purgameina ord lur mauns e scarpan ella en tocca, e sin quei vegn concludiu de serrar l'allianza. *Landrichter Gudegn Lombris*, in bien „Franzos“, ei silsuenter viagiav cun ils auters dus caus a Solothurn, per ratificar il contract. Sin siu retuorn a casa ha el en in stemprau sil lac de Turitg piars la veta. Fermas e grevas ein lu era las burasclas politicas el Grischun daventadas. Gie, Castion ei duas gadas vegnius attacaus dals adversaris en siu casti a Haldenstein, e *Hieronimo Ronzono*, igl emissari de Milaun, ha ugliav cun gronda stenta, per puspei derscher ils conclus de Glion, figend valer, ina partida unschida hagi unfriu las bunas relaziuns cun Milaun, il liber commers cun rauba e biestgam, mo per siu agien sac. Perfin en la Ligia grischa, ch'era tochen da cheu adina stada aschi franzosa, leva l'opposiziun tier quels, che han pauc art e part vid cumpignias e pensiuns de Frontscha. Jan dla Rägla de Montogna, Silvester de Tusaun e Christenmann de Stussavia ensemen culs de Schoms — interessai per la via dil Spligia ed il trafic cun Milaun — protestan encunter l'allianza, van a Glion,

*) Sur Castion pareglia: Bündnerisches Monatsblatt, 1924. Jecklin, C. Der französische Gesandte Castion und sein Versuch, die Herrschaft Haldenstein den VII Orten in die Hände zu spielen.

catschan il congress in ordlauter e sforzan il cauderschader de clamar per s. Catrina il „Bundstag“ a Trun. Leu damondan els lu medem dretg per tuts, ina gesta repartiziun dils uffecis en Valtellina e che la brev de pensiuns de 1500 vegni danovamein concepida e renconuschida, e finalmein vulan els ina dertgira nauscha viers ils pensionists; quei san lu ils „Franzos“ impedir, mo las autras pretensiuns ston vegnir concedidas. Ina fetg semiglionta revolta ha liuc a Tavau, nua ch'ils Buols, Sprechers e Beelis della partida franzosa vegnan condemnai, mo arrivan puspei spert tier honor ed uffecis. Ina critica empau generala scheva: las treis Ligias hagien tralascchau de dumandar, ch'il retg de Frontscha tracteschi ellas sco treis cantuns u stadis — sco ellas eran gia 1526 numnadas. Ultra de quei deigi il retg empermetter de formar in regiment grischun, aschi gleiti, sco el hagi engaschau 6000 umens ord la tiara. Castion, che veseva, co sia partida piteva, ha urbiu ora quellas duas grazias da siu retg, e la dieta a Glion ha lu 1551 scumandau las practicas per revoltar il pievel. Castion ei morts a Haldenstein 1553.

Alla partida franzosa ha il retg per part era exequiu ils giaschs. 1553 ha el priu sis cumpignias de 300 umens, pia 1800 umens ord la tiara e surdau quellas a ses buns adherents: *Anton e Hercules de Salis, Hans de Gugelberg, Joder de Jochberg a Laax, Hans Guler, Gili Maissen de Sumvitg e Clau Fischer de Rueun*, omisdus pli tard cauderschaders. Era ils treis umens dil congress u „pitac“ a Cuera, che han tractau quei engaschament: *Ambrosius Marti, Joachim de Jochberg de Laax* ha el remunerau (cun 151 livra l'in), ed igl ustier della „Cruna“ a Cuera ha puspei presentau sia tessla de 61 livra, aschia che las expensas totalas mavan puspei sin 609 crunas. L'opposiziun figeva beinduras empau canera, mo ella haveva neginas forzas de vaglia; ei muncava ad ella surtut ils menaders. Pertut en la Ligia sura predominava entuorn 1553 la partida franzosa. Castion e ses amitgs havevan giu in grondius success, ed il niev ambasadur *Salazar d'Asnois* (1555—58) ha saviu raccoltar ils fretgs; denton ha era el buca tralascchau de cultivar l'amicizia en tuttas parts della Ligia grischia ed a Cuera*).

*) Ord ses quens dils 7 de november 1558:
 A Martin Cabalzar 31 l.
 A Baptista de Salis per vin ed in bov 60 l.
 Al litinent de San Gaspar 38 l.

L'allianza doveva spirar 1564. La Frontscha ha dumandau la renovaziun cun la condiziun speciala, che negina outra pussonza adversaria astgi passar cun truppas atras las Ligias. Quei mavà encunter l'Austria e la Spagna. Immediat ha perquei era la Spagna giavischau la medema allianza; mo vesend ella la pussonza della partida franzosa, ei igl emissari spagnol secuntentaus ded ugliar e fugantar encunter la renovaziun dell'allianza cun la Frontscha. Quella ha entras siu ambassadur *Bellièvre* mo fatg pli gronds sforzs de rimnar ina aunc pli ferma partida. Ils *capitanis de Castelberg, Christoffel Casaulta, Lombriser, Gilli Maisen, Clau Fischer, Joder de Jochberg* ed ils *de Monts* eran tras lur cumpignias en Frontscha tuts ligiai cun quella pussonza e cun els aunc numerus uffiziers e schuldada. Per ils capitans surtut era quei lur existenza e fontauna de lur fortuna. La Frontscha ha gia 1562 puspei entschiet a rimnar ils adherents, ed ei drova mo de ponderar *la gliesta de pensiun* de quei onn e dils suondonts ed ins observa, tgei grond diember ded umens retergeva daners, per operar el senn dil retg de Frontscha e tgei influenza la Frontscha possedeve en nossa tiara. Mo era l'impurtonza ch'ins attribueva a mintg' um, ei exprimida en la summa, ch'el retscheiva. *Igl avat de Mustér e Landrichter Martin de Cabalzar* ord la casa de Chischaigl sper la caplutta de s. Victor a Degien, en quels onns e gia entuorn 1548 il menader della Lumnezia e della partida franzosa, *Hans de Mont* (maridau cun Magdalena de Valendau) cun siu domini a Valendau ed en Lumnezia, dasperas *Caspar de Mont*, il podestad de Tirano (1565), il Landrichter *Gion de Capaul* de

A Pieder Eüster 8 l.

Ad Ulrich Consturier 20 l.

Ad Albert della posta de Curvalden 100 l.

A Christe Brügger 11 l. 12½ s.

A Nicolaus Stupa, doctur a Clavenna 5 l.

A Thomas Parle 6 l.

A Remy de Schauenstein per haver spediü ils pachets postals dus onns tochen a Lonsch, schegie obligaus mo tochen a Curvalden 72 l.

Alg uestg de Cuera 800 l.

Al prefect e cussegl dil marcau de Cuera 40 l.

Al prefect Tscharner 36 l.

Al Landrichter Capol e siu frar Christoffel 200 l.

Al col. Hercules de Salis 400 l. etc. Total: 3021¼ livras.

1560: agl uestg Thomas 700 livras.

Dasperas muossan ils quens l'intrada dils capitans per lur cumpignias:

p. c. 1558 a capitani Christoffel Casaulta per treis meins 8591 livras 4 sols;

1568 a capitani Castelberg sold per 300 umens etc. 1550 livras etc.

Martin Cabalzar ei pli tard Landrichter, Thomas Parle ei de Flem.

Flem, il menader dils Franzos 1548 e 49, *Hans Heinrich de Marmels* a Razen stattan alla testa en la part sura. Tut ils *Plantas* e *Salis* paradeschan cun grondas pensiuns en Giadina e Bergaglia. Mistrals e geraus, salters e scarvons, tut sefa vid il grep de sal franzos*). La pli gronda dota retrai igl *uestg Thomas Planta* a Cuera. En quella situaziun ha la sort menau ils babuns en las Ligias, surtut en la Ligia grischa. In nausch tiran dominescha sur il pievel „liber“ en la Rezia, la buorsa franzosa. La differenza della confessiun svanescha aunc cumpletamein. Certas contradas ein representadas meins stedi, p. e. Schoms e Valrein, che han interess commercials, che lubeschan ad els ussa buca de sebetter memia aviartamein encunter la Spagna, mo menaders sco *mistral Calguer* ed auters ein era cheu cumpans survetscheivels sper la buorsa franzosa.

Era la Spagna fa en quels dis gronds sforzs, per gudognar adherents en la Rezia; ella empermetta daners, liber transit, garnezi, ed ils „Franzos“ dian, fussi igl emissari spagnol vegnius pli baul, v. d. avon Bellièvre, sche havessi era la Ligia grischa fatg marcau cun el; pertgei il Spagnol ei fetg grazius. Dat il Franzos in sol, sche dat il Spagnol dus, ed aschia gudogna el per temps certas parts della Ligia grischa. Il fevrer 1564 emprova igl emissari de Milaun schizun de far levar il pievel en Surselva e marschar a Cuera a devastar il marcau („raser Coire“), pertgei l'allianza franzosa mundi encunter tuts interess della tiara, e Cuera seigi aschi ferm per quella. En profunda resignaziun scriva igl ambassadur franzos: „Bein hai jeu dau biars daners, mo la Spagna dat ton de pli, ed ei gida nuot auter che la forza. Ils adversaris smanatschan de vegnir a Cuera e catschar mei ord la tiara e far giu il tgau als menaders de mia partida.“ Era Carli Borromeo ha quels dis siu emissari en la Rezia, che lavura per Spagna e Milaun**).

Nuotatonmeins serepeta 1565 a Glion la historia de 1549. Puspei ston ils „Spagnols“ far la gatta morta e sperar sin auters

*) Pareglia mintgamai las gliestas de pensiun, reproducidas sco agiuntas alla fin de quella scrutaziun.

***) Rott, Edouard. Henri IV, pag. 176 n e Rott, E. Histoire de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons suisses. I—VIII. *Heinrich Reinhardt & Fr. Steffens*. Die Nuntiatur von Giovanni Francesco Bonhomini 1579—1581. Einleitung und Band I und II. Ammann Petter, numnaus ellas gliestas de pensiun de Frontscha 1562, 65 e 69, ei forsa il cauderschader Pieder Bundi, che viseta Borromeo ad Ursera 1570.

megliers temps. Las Ligias ein ussa pli unitas che mai. Ei ha nuota effectuau, che Milaun ha 1559 serrau ils confins per tuttas victualias. Era las X dertgiras voteschan la pli part per l'allianza. Negin smervegl, varga 1000 umens della libra Rezia ein cumprai e figureschan sin las gliestas de pensiuns secretas. En Giadina dat ei ina reacziun encunter talas relaziuns. Umens senza bunamana e senza interess militars sesaulzan a *Zuoz* e fan dertgira nauscha; denton va alla finala era lur acziun vi en mauns de mediatur ni derschaders unschi cun daners franzos (Luci Dagh, Scarpatetti, Barclamiu Corn de Castelmur). Aschia ha la partida franzosa 1565 puspei victorisau, e la Frontscha ha ussa buca schau ord ils égls ses amitgs en las Ligias. En ils onns suondonts ha ella aunc anflau biars adherents en la Rezia *).

La Frontscha duvrava ussa las truppas grischunas per ses combats interns, surtut visavi als Hughenots. En las Ligias eran ins denton bein orientaus sur la politica dils retgs de Frontscha egl intern, ed en las parts catolicas delucidavan ils emissaris spagnols il secuntener de Heinrich ils III (1574—1589) e lu surtut de Heinrich ils IV (1589—1610) visavi lur concartents. Tscheu e leu sefigeva ussa era el Grischun il contrast denter las confessiuns valer. Carli Borromeo, igl archiuestg de Milaun, representava en medem temps quels interess ed ils interess politics de Milaun e de Spagna. En sia senn ha igl avat *Christian de Castelberg*, animaus e sustenius da Carli Borromeo, vegliau sur ils interess catolics. Quei para denton esser daventau plitost en fatgs ecclesiastics, *senza bandunar la veglia partida franzosa ni opponer a quella*, sco ins havess astgau spetgar dad el a Milaun. Il beinstar de sia parentela — surtut dil menader della partida franzosa en Surselva, capitani *Sebastian* (numnaus Baschli) *de Castelberg* — dumandavan la favur della Frontscha **). Sut l'influenza digl avat, sia familia, ses parents, ils de Florins, Jacmets etc. ei la partida franzosa semantenida. Bein ha igl avat tarmess il Landrichter *Gion de Florin* a Trient sil concil, mo el era sco „Franzos“ staus salter, mistral, capitani en Frontscha, ed el e siu fegl han

*) Mira las gliestas de 1569. 1562 haveva la Frontscha dau pensiuns particularas egl importo de 13 303 l. e 12 sols; 1565 26 073 l. 5 sols. En la Ligia grischina retergevan 1565 396 umens pensiuns particularas ord Frontscha.

***) Sur Castelberg raquinta: *Cahannes, Dr. Joh.* Das Kloster Disentis vom Ausgange des Mittelalters bis zum Tode des Abtes Christian von Castelberg 1584. Stans 1899.

buca spargnau breigia, per mantener la partida franzosa. En il medem temps lavura ina part dils predicants sut l'influenza de Turitg e Bern *encunter* la Frontscha ed emprova lu 1582 ded impedir ina nova alianza. Quei vul buca dir, ch'ils pertratgs e giavischs de Carli Borromeo a riguard la politica hagien en Surselva anflau negina suatientscha. Il guvernatur de Milaun saveva era bein avunda, tgei ligiava ils catolics en Surselva vid la Frontscha. Bein presentavan ils emissaris de Milaun daners quasi sur las forzas dil ducat e quei principalmein 1582; la fadigia sut las armas e las honors militaras, la caussa principala, surtut per ils Sursilvans, saveva Milaun buca dar ed aschia era buca supprimer la pli gronda forza franzosa e la simpatia per il retg de Frontscha e siu survetsch.

Igl onn 1582 giavischa la Frontscha de renovar l'alianza; la Part sura sustegn en quels temps dad ina vart il moviment della contrareforma en Mesauc e Valtelina, ed ei dasperas ferma per l'alianza franzosa e furnescha els onns proxims bia truppas alla Frontscha. Milaun fa novas emprovas, damonda in' alianza e lai tras ils cantuns catolics animar ils Sursilvans tier in' uniun, gie Milaun siara perfin il transport de garnezi e sal, e tutina stat la partida franzosa cheu aschi numerusa e cun tut las personalitads impurtontas, sco las gliestas de 1587 demuossan*).

In niev ambassadur (Lyverdis) vul 1587 novas truppas, ei drova l'influenza d'ina partida detscharta e pussenta, ed ina tala presentan las gliestas de 1587. Ellas lubeschan ina clara survista dils adherents, era en las vals lateralas, sco Schoms ed en Valrein e Mesauc, nua ch'ils grevs combats confessionals ein strusch vargai. Ins ha sin l'emprema égliada l'impressiun: partida franzosa e damondas internas e confessiun seigien aunc adina ina caussa tuttavia differenta, ils interess personals decidien cheu aunc generalmein.

Da Milaun anora augmenta il guvernatur ussa sias stentas, per formar ina partida. Aunc 1580 eran las Ligias stadas ferm encunter Milaun e havevan cun la mira sin quella pussonza scumandau tut „practicar“. Plaun e plaun anfla ella tutina ses amitgs en Surselva.

*) Mira las gliestas de 1587, che suondan sco aggiuntas.

2. La partida spagnola crescha e victorisescha 1597—1639. Luzi de Mont; Dr. Mathias Sgier el combat viers ils „Franzos“ tochen 1673.

Igl ambassadur spagnol *Casati* e siu gidonter Giulio della Torre sco representants de Milaun gaudan gia 1597 la confidanza dil cauderschader *Gallus de Mont*, che stat aunc 1587 silla gliesta franzosa, e la familia de Mont fundescha e meina da cheu naven tras decennis la partida. Gallus de Mont anfla lu in successur el canoni *Sgier* e silsunter in tal en la persuna de *Gion Gudlegn Capol de Flem*.

Gia 1597 tarmetta *Casati* ses amitgs en las vischnauncas e sils cumins, per intervegnir, co ins pertratgi sul retg de Spagna, ed in meins pli tard, il settember 1597, sesan Gallus de Mont, lu guvernatur dellas tiaras subditas, ed igl ambassadur *Casati* ensemen a Sondrio e pondereschan sur *in'alianza dellas Ligias cun la Spagna*, e 1601 quantan ins a Milaun sin 1000 adherents' en la Rezia; malgrad quei bi progress di igl ambassadur franzos *Méry de Vic*: nus havein tschien „Franzos“ encunter in „Spagnol“. Senza dubi ha Gallus de Mont ina gronda partida en Surselva davos siu dies, pertgei el ei in menader, che gauda gronda quida. Perquei damonda la Frontscha 1602 cun empau sterment la renovaziun dell'alianza de 1587, e Bellièvre, il vegl diplomat, di ussa tut humilius: ei drova per l'emprema daners, per la secunda puspei daners e per la tiarza aunc inagada daners. E la summa de 17,350,000 livras, furnidas da 1598—1607 en Svizzeria ed el Grischun, ha quels dis aunc operau cun forza ellas Ligias. Da l'otra vart fuga *Casati*. El di, ch'il papa vesi nuidis quell'alianza cun la Frontscha; el fa dumandar ils Grischs ton dalla Frontscha, ch'el spera, che quella sappi buca conceder, quei ei: ina alianza separada (senza la Svizzeria), in agien regiment en Frontscha. Quellas pretensiuns paran memia grondas. *Gallus de Mont* ed ils ses opponan e vulan buca dar al retg de Frontscha liber pass e repass. *Méry de Vic*, igl ambassadur, vesa il prighel, el lai ruclar ils daners ed envida tier ina dertgira nauscha. Co ins fetschi ina tala di in ambassadur: ils purs audan bugent resdar, ins stoppi prender als „tgaus gross“ la pusseivladad de midar la buna, veglia constituziun, ni de sfalsificar las votaziuns ed engular daners, lu mettan ins in dils pli malezius sco menader alla testa

dil pievel, e lai menar la barca. Era quella gada marscha il pievel; 6—700 umens arrivavan a Cuera, igl ambassadur tegn tabla aviarta en las ustrias, l'allianza cun la Frontscha vegn acceptada e Giulio della Torre sto fugir tier igl uestg — ussa era „spagnols“ —. Il pievel raspau vul better della Torre ord da fenestra, e de Vic sto quietar ils purs. Aunc ina gronda victoria politica ha aschia la partida franzosa, surtut en Surselva. Gallus de Mont sto sco Landrichter signar l'allianza, mo el scriva a Milaun, el temi, ch'ils Sursilvans vegnien a far vendetga per sia suttascripziun. Aschi variabla para l'aura politica.

Mo de Mont mira quasi anavon el temps ed ha en quei senn raschun. Era en la Ligia grischa semidan las relaziuns. La Spagna gauda pli e pli criedi. Dasperas exista aunc adina ina ferma partida franzosa, surtut a Mustér culs Castelbergs e de Florins. Cheu arriva *Gian Batt. Sacco*, il niev emissari de Milaun; el va de vitg en vitg, tier pres e signurs e purs e drova daners ed empermischuns, malezia e nauschadad encunter la Frontscha e ses amitgs; ed ils „Spagnols“, bein honorai e pagai, meinan il schaner 1603 las bandieras a Cuera, per far dertgira nauscha. Leutier damondan els ina nova constituziun, tenor la quala igl uestg dovess haver otg representants ella dieta, e la partida spagnola menass lu la bitgetta en las radunonzas tras siu pli dellas vuschs.

En medem temps piarda il retg de Frontscha Heinrich ils IV pli e pli igl interess per las Ligias. Dil plan d'acquistar Milaun desista el; mo ina caussa ei ad el aunc d'impurtonza, la schuldada, e da quellas varts sa el sefidar sin biars en Surselva, surtut sils Castelbergs, Florins, Cabalzars e. a. Da quella situaziun profitescha Veniescha, gl'amitg della Frontscha, e damonda 1603 in'allianza e truppa e formescha cun gronds cuosts ina partida, surtut ord las vischnauncas reformadas ella Ligia sura. Il guvernatur de Milaun, irritaus sur tut las truschas franzosas e surtut sur las venezianas, drova la forza, ed ussa van quels nauschs dis anen, che humiliteschan il pievel dellas treis Ligias, e meinan el plaun e plaun tras stermentus viriveris en vergognusa *dependenza da Milaun*.

Il guvernatur *Fuentes* baghegia 1603 ina fortezia all'intrada en Valtelina, periclitescha cheutras las tiaras subditas, fa leutier menar tutta rauba mercantila sur il Gotthard e privescha ils vi-

schinadis sper la via dil Spligia d'ina intrada de 100—200,000 talers. Ils Uranes pon rir. Ils „Spagnols“ ella Ligia grischa, *Luzi de Mont*, ils de Schoms e Spligia e. a. vulan tractar cun Fuentes; ina deputaziun va a Milaun e segna ina convenziun, che dat las vias alla Spagna. Veniescha, la Frontscha, ils Confederai rogan de buca sebetter en la bratscha de Fuentes e Milaun, mo la fadigia sper la via, ils prezis della biestga, che mava a Milaun, las pensiuns spagnolas e la confessiun — tut operescha. 1604 smantscha la Frontscha de buca pagar pli las pensiuns; Milaun tegn mo pli la dira, e las Ligias segnan aunc ìl medem on (1604) ina convenziun, emblidond ils zechins retscharts da Veniescha e las empermischuns fatgas 1602 alla Frontscha. Mo ils daners de Veniescha tonschan de far dismetter quella. Sin quen de Veniescha e Frontscha (3000 e 5000 talers il meins) van truppas grischunas en Valtelina, per defender la tiara subdita. La Surselva „spagnola“ protesta. Ils umens de Sursaissa, Laax e Lumnezia ed ord la Cadi van ils dus e treis de mars armai a Cuera; quella gada paga la Spagna, mo *Paschal*, igl ambassadur franzos, fa levar sia partida; ils „Franzos“ vegnan a Cuera e meinan dus „Spagnols“, Beeli e Baselgia, alla mort. Tochen 1611 ha il guvernatur Fuentes, nauschs e garmadis sco el era, impediù de vegnir tier ina pasch. Siu successur haveva negin plascher giud la fortezia de Fuentes e la moda de far rapina en las tiaras subditas dils Grischuns. El vuleva era vias aviartas, mo la pasch. Era *Paschal* arriva da Paris e fa tutta breigia, per better ils Venezians ord la tiara, annullar l'allianza ed anflar ina via tier la pasch; pertgei la Frontscha vul schuldada. Ils „Spagnols“: *Rud. e Pompeius Planta*, ils *Schorschs, de Mont* etc. sustegnan ussa *Paschal*. Giovanni Schorsch, in de quels scrocs politics, che stat sin las gliestas de pensiuns secretas de mintga pussonza, va a Milaun, e Casati offerescha in' allianza, sch'ins surdetti las vias reticas de transit alla Spagna. La dieta a Tavau snega quei, mo ils 26 de fevrer 1612 annullescha ella cun 58 de 66 vuschs l'allianza cun Veniescha. Dus onns de ruaus suondan; lu retuorna Veniescha (Padovino) e vul l'allianza e truppas, la Frontscha protesta. Mo *Padovino* fa translatar ils bein unschi scarvons dellas Ligias la protesta aschia, ch'ella tuna sco in' approvaziun. Ils scarvons ston vegnir en schanuglias avon igl ambassadur franzos (*Gueffier*) ed en presenza de *Padovino* e sis deputai rugar per perdun per lur scrocheria. — En

medem temps protesta era Casati e damonda in' allianza; puspei victorisescha la buorsa franzosa. Casati va a Milaun ed interrompa tut commers cun las Ligias. Nunditgont quellas difficultads concludan las treis Ligias: nus tenin l' allianza cun la Frontscha, e Padovino deigi bandunar la tiara. El va buc. Ils predicants e Bern e Turitg, e 100,000 zechins gidan. Bein marschan ils „Spagnols“ ord Surseiva a Cuera tier ina dertgira nauscha, ils predicants concludan a Bergugn ig! avrel 1613 in' allianza cun Veniescha, vulan ruinar igl uestgiu ed ereger ina scola a Sondrio, per propagar la reforma. En quei senn marschan las bandieras pagadas da Padovino a Tusaun tier l'enconuschenta dertgira nauscha, propagheschan in manifest encunter la Frontscha e ses ambassadurs, che deigien vegnir bandischai ord la tiara e meinan *Rusca*, sco unfrenda spagnola alla mort *).

Pèr quels eveniments, la politica dils predicants e lur partisans venezians, uneschan las parts catolicas della Ligia grischa *pli tier ina ferma partida* spagnola, che meina da cheu daven la bitgetta.

La partida veneziana, che seveseva tradida dalla Frontscha, haveva la mira de propagar la reforma, sefar politicamein independenta dalla Spagna e quei cun agid de Veniescha. Alla testa stava *Giacun Gioder de Casut* a Glion. La partida spagnola tendeva al manteniment e la regeneraziun della confessiun catolica e quei cun agid de Milaun e digl imperi. Era economicamein e politicamein vuleva ella viver en allianza cun Milaun, e havend Milaun la pusseivladad de serrar il commers sur il Spligia, sche ein era ils cumins sper via gleiti s'attaschai fermamein alla partida spagnola. Cun la dertgira nauscha a Tusaun 1618 carteva la partida veneziana de smardigliar la cunterpart, e quella ha era pituu grevamein. Biars partisans spagnols sco ils dus *Plantas* e *Luzi de Mont* han stuiu fugir ord la tiara. Las reproschas, ch' ils predicants figevan a *Pompeius Planta* e *Luzi de Mont*, els seigien pagai dalla Spagna, eran giustificadas. Casati sesurveva de *Luzi de Mont* per tuttas tractativas cun ils cantuns catolics e cun igl avat *Bistgaun de Castelberg* (1614—34) a *Mustèr* e l'entira *Surselva*. *Planta*, in stermentus ranver, cun ina luschezia e gar-

*) Ils detagls dils eveniments ord quels onns ein resdai en auters loghens. (*Hafter*, E. *Georg Jenatsch*, *Rott* etc.)

maschia nunsurportabla, crudeivels, malgiests e fauls, sco di Paschal, retergeva grondas summas, per operar el senn de Casati e Milaun (e parter culs partisans). Da mintga maun regevan il medem fanaticus, la medema pissiun ed ils medems miets, miets de partida de quei temps. Sco risposta sin las proceduras de Tusaun cloman P. Planta e Luzi de Mont cun daners spagnols lur partisans tier las armas. Els peglian Giacun Gioder de Casut, il president della dertgira nauscha a Tusaun, marschan cun el a Cuera (matg 1618), annulleschan tuts conclus de Tusaun e damondan perdun a Paris ed il retuorn dils interprets franzos. Igl ambassadur franzos vuleva aunc far castigiar ils umens de Tusaun. Denton rimnan ils Venezians lur roschas e vegnan da sut en si a Zezras e lu a Cuera, e puspei ei *alla fin digl onn 1618 la partida protestanta-veneziana alla testa.*

En Surselva ha ins buca midau opiniun, ed ins senta cun plasher, che la Frontscha lavura pli ferm encunter Veniescha ed ils umens de Tusaun. Ins dat ussa recruta per la garda a Paris, e la fin d'avrel 1619 van ils agents de Frontscha (Molina e Paul) a Mustér, Sursaissa, Lumnezia e Laax, porschan de pagar las pensiuns aunc restontas e leventan ils purs tier ina nova botscha a Cuera (matg 1619), ed ils „Spagnols“ bandischai speran ussa de saver returnar a casa*).

Veniescha ha denton continuau las practicas; per mintga prezi vegnan las vuschs cumpradas ella Ligia grischa, per far Caspar Schmid de Grüneck cauderschader (il matg 1619). Il settember s'aulzan lu ils Venezians, e puspei vegnan els en possess dil domini. Ussa madirescha en Surselva ed a Milaun pli e pli il pertratg d'ina separaziun della Ligia grischa dallas autras duas. Il schaner 1620 serimna a Glion ina dieta separada della Ligia grischa, che representa quella tendenza. La Frontscha vul intermediar ed impedir quei. Cuort sissu s'accordeschan la Spagna e la Frontscha, de combatter ensemen la partida veneziana ed attacar las Ligias e la partida veneziana da tuttas varts. En medem temps deigien ils „Spagnols“ en Surselva marschar a Cuera e

*) Ord ils quens de Casati: ils 18 d'avrel 1618, al Landrichter Luzi de Mont 36 scudis per spender sin in viadi en survetsch dil retg de Spagna, fa 266 liras; a Pompeius Planta 50 dublonas de Spagna a 10 liras de Spagna, per spender en survetsch dil retg de Spagna ella caussa «comune» 9250 liras, e 1619 a Pompejus Planta «per spender» sis melli scudis fa 36 000 liras, al Landrichter Luzi de Mont, per portar agl avat de Mustér 1875 liras.

sepatrunar dil regiment. Era ils bandischai (ils Plantas e Luzi de Mont) confereschian a Solothurn en quei senn cun la Frontscha. La partida veneziana vegn avertida, mo adumbatten. La Spagna surdat l'emprema attacca a *Robustelli*, in parents dils Plantas; el instradescha il fenadur 1620 la sgarscheivla massacra en Valtelina. Gia il zercladur haveva Casati entschiet l'acziun en Surselva*).

Igl avat de Mustér ha survegniu daners per effectuar l'interpresa en siu cumin e Luzi de Mont ina gronda summa per la Lumnezia. Era igl ambassadur franzos ha dumandau dagl avat, ch'el gidi d'isolar ils catolics dals protestants ed animeschi ils cantuns catolics de rumper culs de Turitg. E la part catolica della Ligia grischia tractescha ussa aunc cun pli gronda premura cun Milaun sur *la damonda d'ina separaziun della Ligia sura*, sperond adina, ch'ils subdits vegnien a sereconciliar cun ils catolics ed ubedir ad els, e Milaun vegni en tuts graus ad esser gideivels a sia partida ella Ligia grischia, ed aschia stat alla fin digl onn 1620 la Ligia sura encunter las duas autras. Il schaner 1621 muossan ils „Spagnols“ en Surselva aviartamein, ch'els mundien lur via e tracteschen cun Milaun davart la restituziun della Valtelina. Igl emissari *Visconti* de Milaun arriva a Glion, va a Mustér tier gl'avat, a Schluein (de Mont) e Villa per tractar sur in contract davart la restituziun della Valtelina, che las autras duas Ligias deigien lu simplamein acceptar. *Visconti* stiarna daners, el paga las „bandieras“ sut las armas, era ils tschun cantuns catolics (5000 umens) e secasescha lu a Razen. Il menader digl entir moviment ei aunc adina Luzi de Mont. El va a Lucerna, tractescha culs Confederai catolics, retscheiva las summas daners de Milaun e lavura cun stermentusa pissiun viers la partida veneziana. Il mistrai *Gisi Sonvico*, Landrichter *Gion Simeon Florin*, *Rudolf de Marmels* (Vella), capitani *Gion Coray* de Laax,

*) Puspei plaidan ils quens de Casati: 1620 al Landrichter de Mont 195 liras; ils 23 de zercladur agl avat de Mustér per distribuir en siu cumin per effectuar «l'interpresa comune» 900 liras; ils 4 de fenadur a Luzi de Mont per muschetiers de Lumnezia, vegni cun las bandieras ord Lumnezia, ils 14 de fenadur agl avat de Mustér 600 liras; ils 31 de fenadur a Luzi de Mont per muschetiers de Lumnezia, vegni cun las bandieras ord Lumnezia, 6000 liras, agl avat de Mustér per ils 1000 umens ord il cumin de Mustér 6000 liras, agl avat per muniziun 840 liras, al Landrichter Luzi de Mont, per sustener las truppas della Ligia grischia ella campagna 120 liras.

Giacun Jacumet de Mustér ein raspai a Glion entuorn *Luzi de Mont* ennamiez ils umens en armas. Tut va sin cuost de Milaun*).

Ils Venezians vesan il prighel; ina separaziun dalla Ligia grischia, sustenida dagl uestg, mettes la Spagna en possess dellas vias, eliminass la reforma e surdess las autras duas Ligias all' influenza, sche buca al domini dell' Austria, surtut Portenza, Tavau e Giadina bassa. *La partida veneziana* sevolva perquei tier la Frontscha e quella di: gie! sche vus desistis da Veniescha, dein nus agid. Quei fan ils Venezians, e Gueffier gida ussa tier la sullevaziun *dils adversaris* de Spagna. Pompeius Planta vegn assassinaus (15 de fevrer 1621), lu catschan il adversaris de Spagna Visconti ord Razen ed ord la tiara, van tras la Surselva, catschan ils umens dils V cantuns ord la tiara e sforzan la partida, de desister da lur contract separau cun Milaun. La partida spagnola ei a funs. Duront quella acziun brischa la claustra; ils protestants gidan stizar e survegnan il public engraziament digl avat de Castelberg. Spagna e Frontscha siaran ils medems dis a Madrid

*) Ord ils quens de Casati de 1621, 1622 e 1629.

- 1621, il schaner, per sucuorrer las 8 bandieras della Ligia grischia raspadas a Glion, ducats 4782,
al Landrichter Luzi de Mont per il viadi da Glion a Lucerna en survetsch dil retg de Spagna en la caussa «comune», liras 180.
- 1621, ils 14 de schaner, allas 8 bandieras a Glion per disponer las caussas dil survetsch de Diu e dil retg de Spagna, per il sucuors ded 8 dis, liras 4966,
al mistral Gisi Sonvico, in dils capos dellas sura numnadas bandieras, per il sucuors «perchè si fermasse presso dette bandiere come per il suo ricapito», liras 60,
al capitani della mesa cumpignia ded Uors l. F. ducats 20, liras 120,
al Landrichter Gion Simeon Florin, colonel ellas sura numnadas bandieras, liras 600.
- 1622, per «gavette di corda» cumpradas per il survetsch della Cadi, dublonas 29,
a Gion Florin e Rudolf de Marmels per in viadi tier ina dicta a Lucerna en survetsch dil retg de Spagna e dils Grischuns, dublonas de Spagna 6,
al capitani Gion Coray per far recruta, dublonas 20, liras 300,
a Giacun Jacmet de Mustér per in viadi, dublonas 4, liras 60.
al Landrichter Luzi de Mont per muniziun a sia cumpignia en survetsch dil retg de Spagna, liras 124,
al Landrichter Luzi de Mont, liras 1190,
al Landrichter Luzi de Mont, per dar al decan de Mustér e parochians de Lumnezia e mantener il pievel en buna disposizium viers il retg de Spagna, liras 122.19.3,
al capitani Paul de Mont per gidar entgins buns amitgs, scatschai dal pievel ord la tiara, liras 102,
al capitani Gion Coray (?) de Laax per spesas ad Altorf, liras 193,
a Paul de Mont per ira en sia tiara e disponer il pievel per il retg de Spagna, liras 114.

in contract sur la restituziun, che schendra era tier ils catolics en Surselva gretta. Denton concluda la dieta — ils Venezians e protestants han il pli — de marschar en Valtelina. La campagna sut il menader Gioder de Casut ei senza success. Sin quei conquista l'Austria la Portenza, e la Ligia grischa e la Ligia della casa de Diu tracteschan cun Milaun la vergognusa pasch (il schaner 1622), tenor la quala las Ligias secuntentan cun Clavenna, senza la Valtelina. Puspei ha in mumen la Ligia sura aspects de vegnir en sia posiziun predominanta de pli bauld, pertgei l'Austria vul annectar la val Mustair, Giadina bassa e Portenza. Per part cun talas speronzas acceptescha la Ligia sura il pact de Milaun. A Lindau tractescha igl archiduca sur ina pasch cun las Ligias; las X dertgiras speran adumbatten sin in bien plaid digl avat de Castelberg, ch'ei era presents. Ellas ston sesuttametter. Mo era en Surselva senta ins la reacziun e vesa cun plascher vegnend l'armada franzosa sut Coeuvres*). Forsa meins sincers retscheivan igl uestg e siu clerus quella sillas portas dil marcau de Cuera; ella vegneva per deliberar las tiaras subditas.

En Surselva han duront ils onns 1624—37 omisduas partidas aunc manipulau vinavon en la politica. *Luzi de Mont* ha ils onns suenter sia disfatga de 1622 puspei acquistau sia influenza ni preponderanza de pli baul e gudiu la confidanza denter ils catolics e la partida spagnola. Aschiditg sco l'armada franzosa sut Coeuvres batteva en Valtelina per la reconquista della tiara subdita (1624—26), ha la partida spagnola fatg neginas emprovas aviartas, de vuler dominar la politica. Richelieu, il minister-cardinal, che vegneva a Paris combattius per sia politica antispagnola, ha finalmein stuiu surschar las Ligias all'influenza imperiala-spagnola (contract de Monsonio 1626), ed in'armada papala ha occupau la Valtelina. Puspei han ils „Spagnols“ regiu en las Ligias, tochen che la Frontscha ha 1635 formau treis regiments grischuns sin quen franzos e tarmess Rohan, per deliberar las tiaras subditas. Sper Gieri Jenatsch, il menader en ils eveniments de quels dis, ha la Ligia grischa giu *Conradin de Castelberg* alla testa dellas fitschentas. Luzi de Mont era culs Plantas staus in ferm e clar combattant per las tendenzas della Spagna. Empau auter Conradin de Castelberg cun colonel Florin, ils de Marmels a Vella, Gion Corai ed auters vegls partisans de Luzi de Mont

*) Sur quei temps (1624—39) e ses umens cun outra caschun pli detagliau.

ord igl onn 1622. Lur politica ballontscha dapi 1624. Dad ina vart portan els per part risguards per interess personals sco offiziers franzos, da l'otra trai la simpatia per Milaun cun sias tendenzas contrareformatricas, ed ils 6 de fevrer 1637 anflein nus Conradin de Castelberg, Gion Gudegn Schmid de Grüneck, Rudolf de Marmels, colonel Florin, colonel Cristof Rosenroll, Gion Schorsch, Christof Montalta, Gion Corai, Gion Guglielm Schmid*) denter ils „frars concadenai“ (Kettenbund), che preparan sut Gieri Jenatsch de better Rohan ed ils franzos ord la tiara, e Gudegn Schmid, Florin ed il domcustos Bernardo Gaudenzi van a Milaun ad instradar tractativas, che meinan ils 3 de settember 1639 tier il capitulat e tier la dependenza da Milaun.

La Frontscha tegn adina en égl las Ligias, mo ella fa ad interim pintga breigia, per mantener ina partida, schegie ch'ei dat aunc adina amitgs de Frontscha en la Ligia grischa ed en Surselva. La gronda part dils protestants e dils catolics ein sesuttamess all'influenza spagnola, e la gliesta de pensiun de 1641 declàra la situaziun**).

*) Il Landrichter Caspar Schmid a Glion e Rudolf Salis retscheiven 1629 22 dublonas per in viadi (330 liras de Spagna), mistral Gion Florin de Mustér 18 dublonas ni 179 liras.

**) Ord ils quens de Casati 1641—1667. Per igl onn 1641 fa el suondontas expensas:

Agl uestg de Cuera 400 renschs (fiorini).

Allas scolas 400 r.

al vicari 200 r.

a Cabalzar 100 r.

al doctur Not (?) 60 r.

al preposito Moro ed a Castelberg 80 r.

agl avat de Mustér 200 r.

als paders missionaris en tut 200 r. total 1640 r.

Ella Ligia grischa:

al Landrichter Baliel 100 r.

al Landrichter Conradin de Castelberg 300 r.

al fegl de Conradin de Castelberg 50 r.

a Barclamiu della Torre, staus podestad de Trahona 30 r.

agl assistent Tumasch de Mont 25 r.

a mistral Berther 40 r.

a Landrichter Ulrich Calbergh 100 r.

agl assistent Christ (fù) 20 r.

a scarvon Giacun Berther 20 r.

Lumnezia:

a Landrichter Rudolf de Marmels en uffeci 300 r.

al frar dil Landrichter de Marmels 30 r.

al mistral Teni de Val s. Pieder 60 r.

al mistral Barclamiu Calbergh (?) 40 r.

al Bannerherr Cabalzar 25 r.

als frars Arpagaus cul plevon Arpagaus 60 r.

a mistral Tschegn (Cinque di) Caduff 40 r.

Las familias, che stavan 1562, 65, 69 e 1587 en la pluralidad cun la Frontscha, ein ussa „spagnol“a. La confessiun ha tuttavia buca pli la muntada ella politica sco 1618 (Tusaun). Ils de Schoms e de Spligia retraian tonta pensiun spagnola sco igl uestg de Cuera ed il dubel de quella digl avat de Mustér, ed ils Rosenrolls a Tusaun ed ils Juvaltas pauc meins, gie ils treis signurs Schmid a Glion (ensemèn 600 liras) aunc de pli, ed era ils Montaltas a Glion, mistral Benedetg Capol e mistral Beeli a Flem stattan sper ils de Cabalzar e Corais a Laax, Rudolf de Marmels a Vella, il Collumberg a Morissen, Muggli e Federspiel a Domat e Tscharner a Cuera.

Tochen 1700 meinan ils divers *Casatis*, ambassadurs spagnols de Milaun el Grischun, la bitgetta e fan geraus, mistrals, cauderschaders, canonic ed uestgs. Gronds eveniments ord quei temps resda la historia buc; pertgei la Frontscha ha desistiu da sia mira sin Milaun, nua che la Spagna regia. Aschia vegnan las

al decan de Lunnezia 25 r.

Glion:

als treis sgrs. Schmid 600 r.

a dus sgrs. Montalta 200 r.

a sgr. Gallus de Mont, segner de Loevenberg 100 r.

al capitani Raget (Rechetto) Montalta 80 r.

Uors:

a mistral Luregn de Schlans 40 r.

al colonel Florin 300 r.

al Landrichter Christian Florin 200 r.

a mistral Giacun a . . . (?) 25 r.

a Gion Giacun Florin 50 r.

Flem:

al mistral Benedetg Capol 25 r.

a mistral Beeli 25 r.

Sursaissa:

a mistral Gion Alig (Alech) 30 r.

Laax:

al cavalier Gion Coray 200 r.

a mistral Gelli Montalta 40 r.

als tschun frars Cabalzar 125 r.

Razen:

al signur de Razen 100 r.

a mistral Pieder de Bonaduz 30 r.

a mistral Muggli (Moccli) de Domat 70 r.

a mistral Federspiel 25 r.

Valrein:

al sgr. capitani Schorsch 400 r.

als nevs dil capitani Schorsch 400 r.

al cancelier (scarvon?) Toscan a Spligia 40 r. etc.

Ils Rosenrolls a Tusaun obtegnan 300, mistral Gregor de Planta a Cazis 40, Travers, Juvalta, capitani Jecklin 200 etc. La Ligia grischa total 7720 r. e las Ligias ensemen 17 963½ r.

Ligias buca en nauschas truschas, mo carplinas de tuttas uisas dat ei aunc adina avunda, duront che la Spagna ugadescha la tiara, surtut cura che la Frontscha vul far recruta en nossas vals ni era en damondas confessionalas.

Ina emprema e ualti lungurusa questiun ei quella dil domicil dils protestants en las tiaras subditas. Il capitulat de 1639, scamonda als protestants de viver en quellas tiaras. 1641 il matg van ils sindicaturs sco usitau ad urentar las fitschentas ed uffecis en las tiaras subditas. Casati camonda ad els de procurar, ch'ils protestants bandunien la Valtelina. Ed en *Gion Simeon de Florin de Rueun*, che ha (1620, 23, 26, 29 e 35) sco cau della Ligia grischa surviu pli ni meins fideivlamein als interess spagnols e va ussa sco guvernatur a Sondrio, sefida Casati, de haver il meglier um per siu survetsch e ses intents. Era il nunci vegn a Cuera, insinuaus da Milaun anora de gidar tier l'expulsiun dils protestants ord Valtelina. Il domini en la Ligia sura ed en las autras e silla cuort episcopala mantegn la Spagna en tuttas damondas cun aur ed argien, ed aschi ditg, ch'ella sa e po, paga ella generusamein mintga survetsch als partisans. E serimna la dieta, sche vegnan ils deputai — tier ils novs elegi ei quei daventau usit — unschi. Aschia ha p. e. Francesco Casati il schaner 1646 all'entschatta della dieta e pli tard spendiu tras il canonic Bernardino Gaudenzio de Puschlav 1080 renschs*). Sin quella moda vegnan las tractativas della dieta dirigidas. Alla fin della dieta instruescha igl ambassadur ils deputai, co luvrar e direger las votaziuns en lur vischinadis e cumins, surtut co els deigien redeger las opiniuns dils cumins, che vegnan tarmessas al congress sco resultat della votaziun.

*) Ord ils quens de Casati: 1646:

ils 2 de schaner a Conradin de Castelberg 160 scudis a treis liras per in survetsch,

ils 29 de schaner a Conradin de Castelberg 600 r.

a capitani Schorsch 900 r.

ils 30 de schaner a Christian de Florin 600 r.

ils 30 de schaner a Christian de Florin 100 scudis per in survetsch.

ils 21 de fevrer al Landrichter Calemborg 300 r.

agl uestg 600 r.

a canonic B. Gaudenzio 600 r.

al Landrichter Rud. de Marmels 300 r.

ils 22 de fevrer ad Ulrich de Collemberg 50 ducats.

ils 12 de mars a Gion Tscharner a Cuera 150 scudis,

ils 2 de matg a Rudolf de Marmels, Landrichter cass 50 scudis,

ils 6 de zercl. al cavalier Coray per spesas secretas 300 r.

Total cun ils sura numnai 1080 r. 16080 renschs.

Ina resistenza encunter quella pussonza era buca pusseivla, mo ei deva tutina aunc „Franzos“, che figevan alla meta grondas difficultads alla Spagna, cura ch'ei setractava ded agiens interess. Tgei che tals havevan lu de pitir, ha *Conradin de Castelberg* saviu empruar. Conradin, il beadi de capitani Baschli, preziaava sco ei para la carriera de ses perdavonts en Frontscha, era sez sco capitani tras ses interess attaschaus a quella pussonza e vegneva per temps risguardaus sco cau dils „Franzos“ en Surselva. Ils interess confessionals, la posiziun viers la claustra de Mustér, dumandavan da l'otra vart risguards per la Spagna e Milaun, e Conradin purtava en quella situaziun empau sin duas schuiallas. Cun ils „frars concadenai“ (Kettenbund) haveva el preparau la revolta encunter Rohan, mo immediat sissu, avon che Rohan seigi ord la tiara, eis el puspei seboss davart della Frontscha e sco emissari viagiaus tras ils cumins della Ligia grischa, per reconciliar il pievel culla Frontscha, che s'offereva quels dis de restituir las tiaras subditas*). 1639 era el cun auters partisans staus a Milaun ad affirmer il capitulat. Leu haveva il guvernatur empruau de gudignar el en clara posiziun per la partida spagnola e fatg ad el bia bialas speronzas, per metter el a strada. Conradin ha lu era, sco cauderschader Florin, priu daners ord il maun de Casati (268 renschs) ed ils onns suondonts (pareglia 1641 e 1646) retschiert grondas summas ord la buorsa spagnola, e la Spagna ha vertiu el sco cauderschader. Quella tactica de Castelberg, de ballontschar denter las duas partidas, vuleva el mantener, pertgei mai havess la Spagna saviu porscher als Castelbergs ni ad auters Sursilvans la beinstonza sco la Frontscha. Mo 1648 vegn el ellas stretgas. Ils 18 de december 1647 haveva il retg de Frontscha instruiu siu ambasadur *de la Barde* a Solothurn: en las Ligias reticas hagi el aunc biars amitgs, ed essend ch'ei mundi quels dis mal cun la Spagna en sias provinzas, surtut a Neapel e forsa gleiti a Milaun, sche deigi el haver igl égl aviert ed empruar de restabilir las veglias relaziuns cul Grischun. Quei selaschi far ton pli lev, essend che la Frontscha lavuri en las tractativas de pasch generala a Münster (Westfalen) per ils interess dellas Li-

*) En ils quens de Frontscha stat sut ils 16 de matg 1637: a Conradin Castelberg, Landrichter della Ligia grischa tenor ordinaziun e quittance la summa de 100 livres per in viadi fatgs tras ils cumins della numnada Ligia. A Jacumet 300 livras per dus viadis en Valtelina. A. Dr. Sprecher 280 livras gratificaziun.

gias. Naturalmein ein Castelberg ed ils offiziers franzos ella Ligia sura gleiti seragigliai per ils interess franzos, e Conradin vuleva lu el medem temps, per s. Gieri 1648, daventar cauderschader. Igl avat ed era igl uestg eran per el. Casati era bein instruius, che la Frontscha hagi l'intenziun de renovar las veglias alianzas e vegli en quei mumen surtut recruta. El aveva perquei dumandau a Milaun de tarmetter a casa ils colonels Rosenroll ed Enderlin ed ils capitani Albertini e Wilderer, per ugliar en las vischnancas encunter la damonda della Frontscha. Ton meins saveva el tolerar, che in adherent franzos sco Conradin de Castelberg vegni senz' auter cauderschader. Casati aveva perquei bien e baul cumprau las vuschs (incaperati tutti li voti) per il congress a Trun. Sin quei han Castelberg e ses amitgs stuiu ira tier Casati e dumandar grazia ed empermetter ad el, de duront quei bienni buca tractar sur ina prolungaziun ni renovaziun dell'alianza franzosa. Ils amitgs de Castelberg e surtut il colonel ed ambassadur Planta, che vuleva en la medema moda daventar cau dellas X dertgiras, han empermess de star buns per il plaid, daus da Castelberg a Casati. Quel ha perfin vuliu far desister Castelberg da sia cumpignia en Frontscha, e Castelberg hagi declarau de far quei, sch'ei detti caschun. El ei pia puspei daventaus cauderschader. Malgrad sias empermischuns ha el lu duront siu bienni stimulau igl ambassadur franzos tier tractativas, e quel ha fatg schegie mo precautamein ses pass. Il successur de Castelberg ei lu *Gallus de Mont* staus.

Quei era en quels onns il menader dils „Spagnols“ en Sur-selva*). Ussa ha de la Barde 1649 offeriu la renovaziun dellas veglias alianzas. El ha schau sentir ils predicants, che la Frontscha seigi schizun prompta de vertir ils protestants en Valtelina ed ha lu era aviert sia buorsa, principalmein duront la dieta de 1650 (60,000 livras). La Spagna tiranisava empau memia fetg, e biars simpatisavan cun la Frontscha pervia dil survetsch militar. Castelberg ha ils onns 1650 e 51 duront quellas tractativas era susteniu da forza la Frontscha e cheutras lu grittentau Casati sil pli ault grad. Suenter che las Ligias han lu giu refusau l'alianza

*) «Questo ha la maggior adherenza dei Cattolici e fu sempre capo della nostra fazione in detta lega», scriva Casati ils 7 de dec. 1665. Gia il matg 1648 aveva Casati dau agl uestg 576 r., per far in Landrichter catolic, ed a Gallus ha el furniu 1073 r. per ils cuosts de sia elecziun sco cau della Ligia.

cun la Frontscha, ha Casati voliu far radicalmein vendetga encounter Castelberg. Era gl'avat ha stuiu rugar, per survegnir sia pensiu de pli baul*).

Igl onn 1651 ha Casati instradau sia campagna malurdada e malvuglida encounter Conradin de Castelberg. Per quella interpresa eis el sesurvius dil plevon *Dr. Mathias Sgier* en Tujetsch. Quei um haveva, sco ei para, gia barhau bravamein ella politica, talmein ch'el gudeva gronda atenziun en la Ligia sura. La Frontscha haveva era fatg emprovas de gudognar el per siu survetsch, cura ch'ei settractava d'ina alianza 1649 e 50; mo ella haveva giu negin success. Igl avrel 1652 ha igl avat Adalbert igl I tarmess el a Milaun, per representar interess della claustra. Sil pli tard igl onn avon para igl um passionau d'esser daus ella reit de Casati, dal qual Sgier ha pli tard viers la fin de sia veta burasclusa declarau, el, Casati seigi staus sia sventira. Ils 18 d'avrel scriva Casati a Milaun e recamonda Sgier, che arrivi leu e raquinta las opas prestadas da Sgier encounter Conradin de Castelberg. *Casati e Sgier* havevan schau ira las tunas, ch'ils „Franzos“ veglien tractar cun la Frontscha e rumpar cun Milaun; il menader de quella truscha seigi Castelberg. Entras Sgier, il pli capavel e fideivel survient per ina tala interpresa, ha Casati continuau de mortificar Castelberg**). Quel era vegnius dismiss de mistral, ed ha cun agid

*) Empau era la marschauna dad'en ellas finanzas de Milaun, ed il guvernatur pagava mo malamein siu fatg. Era il custode B. Gaudenzio ed igl uestg ston far endamen a Casati, ch'els spetgien sin sias grazias, v. d. sin las pensiu secretas.

**) Già a V. E. è noto con quanta puoca raggione e vano pretesto attestato con una compagnia, che accetò nel servizio di Francia prevaricasse il Landr. Castelbergh dalla divotione di Sua Maestà con essergli congiunta alla fazione contraria, et a suo potere procurata la rinovazione della lega di Francia non ostante che fosse stato al primo tra li Ambasciatori che furono a Milano a giurare quella di Sua Maestà; ne avendo prevalso molte offerte fatteli per ridurlo in istrada, fu espressamente di V. E. che si procurasse con ogni mezzo di mortificarlo, al che essendomi applicato, ritrovi il canonico Dottore Schgyer Curato di una parochia grande nel comune di Disentis di dove è nativo il Castelberg, il più capace e fedele per tal interpresa, la quale sendosi cominciata con molto frutto e dimostrazione esemplare verso detto Castelbergh, che fù deposto dall'ufficio di Landamanno in detta comune, non ostante che non avesse finito il biennio, questo col mezzo de parenti, et altri della fattione contraria, procura di risorgere facendo pratiche, spese non li giovaranno, mentre li amici all'incontro vengano sostituiti, sendo anzi risolti di mortificarlo maggiormente culla prossima occasione, che si deve radunar tutto il comune ogni qualvolta siano aiutati, al qual fine, e per rappresentare a V. E. il bisogno, se ne viene espresso a Milano. Il medesimo Canonico Schgyer, al quale supplicando V. E. compiacersi benignamente dare intorno a ciò quel credito, che merita il finissimo affetto al servizio di Sua Maestà degno di esser riconosciuto dalla Magnanimità di V. E. a cui humil-

de ses amitgs e parents adumbatten empruau de seriscuder; ils survients de Casati han mo persequitau el pli ferm, e Casati ha recumandau a Milaun de pagar ils cuosts de quellas practicas *).

Igl onn suondont (1653) haveva la Cadi de nominar il vicari en Valtelina. Castelberg ha dumandau quei uffeci, ils Plantas e Salis sustenevan el en quella mira; mo il cumin ha sut la bitgetta de Sgier e Casati surdau igl uffeci a Flurin Jacumet, e Casati ha dumandau a Milaun ina tratta, gia empermessa a Sgier e ses adherents, per pagar las spesas de quella nova truscha**).

La dignitad de cauderschader, che Conradin de Castelberg haveva tonts onns gudiu, ei ussa tras Casati ida vi sin *Duitg de Turre* (1654).

Cuort sissu miera igl avat Adalbert igl I. El haveva giu relaziuns cun Casati e cun Sgier e manteniu quellas. Il niev avat *Adalbert ils II* (1628—96) era in giuven de 27 onns, *nevs de Conradin de Castelberg*. Sia elecziun han ils adversaris priu l'entschatta en pasch; il nunci ha benedi el ils 29 de september 1655 a Cuera ed intermediau igl enconuschent contract cun igl *uestg Gion Flugi*, tenor il qual quel venda agl avat Adalbert il dretg de collatura en las pleivs sur gl' uaul. Sgier cun auters Sursilvans vegn giu da Sedrun a Cuera. Tgei ei passau cheu denter Casati, Sgier, gl' uestg e forsa B. Gaudenzio, tuts della pasta de Casati, davos il dies dil nunci ed encunter igl avat, il nevs de Conradin de Castelberg — quei san ils documents buca de resdar. Mo ins va strusch en errur, sch'ins vesa cheu la continuaziun dil combat Casati-Sgier encunter il „Franzos“ de Castelberg e gl' avat e la claustra, che stattan ussa sut l'influenza de Landrichter Conradin. Aunc inagada vegn la partida mortificada e quei en in mumen,

mente raccomandando. (Brev de Casati al guvernatur de Milaun, ils 18 d'avrel 1652.)

Il medem di scriva Casati a Camedì: Il Landrichter Castelberg, che fù zio del detto abate et che doppo d'haver giurata la lega di Milano, fu dei primi a cercar d'introdurre anche quella de Francia, al cui effeto li fu data una compagnia in quel regimento di guardia. Rott, Représentation etc. VI, 503, pretenda: un transfuge Castelberg parvint a se faire élire Landrichter.

*) In dils pli humiliteivels survients de Casati era Landrichter Florin. 1647 va el encunter a Casati tochen a Glion e cumpogna el sin claustra tier igl avat, nua la damonda dell'elecziun dil Landrichter vegn discussionada.

***) Brev de Casati dils 4 de mars 1653. Trattas, quei fuva bullettas per graun, ris e vin, liber de dazi, ch'ins saveva retrer ord il ducat de Milaun; ils possessurs de quellas bullettas vendevan lu quellas ni la rauba cun in grond gudogn.

che Casati anfla per in ner basegns de vivificar ed animar la partida spagnola*).

Igl autur e menader dil combat encunter la claustra ei senza dubi Sgier. L'ambiziun personala, la pissiun viers ils Castelbergs, la buorsa spagnola ed ils amitgs de Spagna, che serimnan sco ina muntanèra entuorn Sgier — quei ei la forza, che muenta igl um. Ina personalitad sco Sgier lai buca perreger dad auters e tolescha negin, che survarga sia cresta. La „Cuorta memoria“ scretta sin claustra, probabel el temps dil combat della dieschma 1728—36, ei tendenziusa ed attribuescha l'acziun era als menaders della Cadi: Barclamiu de Turre de Breil, Giacun Berther a Mustér, Maissen ed auters, che mavan mo las vias, che Sgier „in um buca meins ambizius e violents, che lestigs e rufinaus“ indicava ad els. Igl avat figeva valer siu bien dretg; mo ei settractava de partida, pissiun e vendetga**).

Sgier ha insinuau ils plevons en Surselva de refusar agl avat la duida ubedientscha, ed els han suondau quei camond. Il decan Gion de Turre a Trun, feagl de mistral Giacun a Breil, ha radunau ils plevons tier il capetel a Trun. Igl avat Adalbert ei compariu cun P. Maurus Cathrin ed ha mussau las bullas papalas ed il contract cugl uestg, approbaus dal nunci e dal papa. Tutina han ils plevons sco buns „Spagnols“ refusau de sesuttametter alla giurisdicziun digl avat. Era il nunci ha adumbatten admoniu las pleivs e lur spirituals ded obedir agl avat (ils 13 de nov. 1655). Las pleivs dil cumin de Rueun, nua ch'il giuven Gion Simeon de Florin cumandava las fiastas, han ils 17 de schaner 1656 perfin appellau a Ruma, supplicond per in commissari en quei fatg enstagl dil nunci, mo quei senza success.

*) Casati ha ils 5 de schaner scret a Milaun: Ils vegls amitgs ein per part morts: colonel Jenatsch, Florin, Buen (Buol), Landrichter Florin, cavalier Planta, Rudolf Planta, Albertini, Beeli e biars auters. «e quelli pochi che restano sono raffrediti et impoveriti. Il farne di nuovi senza mezzi non si può: la qualità del paese, l'obliga, a fare molte spese per mantenersi nel governo, per popolace, et il popolo non seguirà, che con l'interesse. Li serviti militari presenti, non sono stimati per la scarsità delle paghe, e rigore delle mostre.

**) Barclamiu de Turre, frar de capitani Duitg, ei 1615 e 16 staus mistral, 1619 e 39 podestad a Trahona. Cun siu frar mistral Giacun (mistral 1628) e Plasch Genal, il Bannerherr de Sumvitg, Martin Bundi, stalter Caspar de Platta e Crest Caviezel batta el, per spindrar la pussonza dil cumin viers l'abbazia (1634) encunter avat Augustin Stöcklin. Dil maun digl avat stattan Landrichter Gion Conrad de Florin, lu mistral en uffeci e Landrichter Conradin de Castelberg il vegl. Giacun de Turre ei 1635 passaus en survetsch franzos sut Rohan a Clavenna.

Da Tschuncheismas 1656 ei Sgier arrivaus sin cumin a Mustér, accumpignaus dalla gronda part dils plevons sursilvans e da siu amitg Clau Maissen, il mistral cass. Sgier e Maissen han plidau tier il pievel e fatg valer, igl avat hagi la mira de vegnir en possess dellas pleivs e vegli lu era ugadar las vischnauncas politicas. Surtut para Sgier de haver accentuau l'ambiziun digl avat e della claustra, che veglien privar ils purs da „dretgs e libertad“. El aveva gie menau pli bauld il cumin encunter ils Castelbergs e capeva siu mistregn de demagog sco paucs auters, ed el ha victorisau. Maissen, che aveva susteniu el encunter ils Castelbergs ha era ussa dau agid. Sco niev mistral ei Giacun Berther, era in „Spagnol“, vegnius elegius*). Sgier ha provocau ils conclus encunter gl'avat e l'abbazia: il cumin refusescha de renconuscher la giurisdicziun digl avat en las pleivs, ed igl avat sto surdar la bulla papala concernent il contract cugl uestg al pievel raspau a cumin — en verdad a Sgier. Aschia triumfescha il rabiau demagog sur nunci, papa ed avat, *applaudius dals prers e purs della Cadi***).

*) Giacun Berther, già 1641 pensionari de Spagna, era en emprema lètg 1635 maridau cun Anna, feglia de mistral Barclamiu de Turre, 1649 en secunda lètg cun Maria, la feglia de Landrichter Conradin de Castelberg, cun il qual el era staus 1648 deputaus a Muri. El stava strusch en relaziuns pli intimas cun Sgier. Il pertratg de scarpur la bulla papala ha igl uestg Flugi exprimiu e buca Berther. El ei tuttavia buca staus il menader encunter gl'avat; ni il nunci ni Casati plaidan dad el. Pareglia era: *Berther, P. B. Il cumin della Cadi 1656*. La Cuorta memoria ei reproducida egl «archivio glottologico italiano VII, 197—254. Ella ha la tendenza de blasmar ils adversaris digl avat *Marianus de Castelberg en lur antecedenza*. Igl ei perquei grev de giudicar, tgei ei historic e tgei mo blasfemia.

***) «Ma le mie diligenze lontane restano molto inferiori alle sinistre impressioni, con le quali il vescovo e i suoi aderenti presso d'un Popolo inclinato a dubitare, rendono sospetto qualsisia augurmente d'autorità nell'Abbate (Borromeo al Cardinal Rospigliosi, ils 22. VI. 1656).

A tal radunanza inviò Monsre. Vescovo il Canonico Custode Schier di quella stessa gente, e che fù curato in quelle parti da chi fece rappresentare a quella turba, che l'incorporatione delle Comuni ordinata da N. S. e da me eseguita, privava le loro Communità del Juspatronato sopra essi, dandosi facultà all'Abbate di poterci destinare chi volesse, con la quale ed altre impressioni infuriato, il popolo violentò l'Abbate a dargli il Breve, e Instrumenti toccanti tal materia, che ora si ritengono, da medesimi popolari con poca riputazione della Seda Apostolica, aggiunte le beffe, che se ne fa il Vescovo, quale ardisce scrivermi, che il popolo doveva stracciarli, e farne pezzi come altre volte dice che seguì di non so qual Privilegio Imperiale nel medesimo luogo (29. VI. 1656).

Ho scritto a quelle Communità con ogni più efficace modo per disingannarle di queste sinistre relationi, per le quali l'Abbate resta turbato non solo nel possesso da me attribuitogli, ma in pericolo ancora di maggiori pregiu-

Quella gada ha Sgier stuiu emprender de sehumiliar avon dretg e giusta, ch'el haveva aschi crudeivlamein ignorau.

Il nunci fa valer sia autoritad e pussonza, schegie ch'el tema, che quei pievel vegni a tadlar pauc sin ses plaid, mo ton pli sin las menzognas de Sgier e de ses adherents. Perquei ha il nunci surtut giu grond quitau, de buca far ils menaders e purs pli malurdai, che quei ch'els eran, sinaquei ch'igl avat vegni buca en prighel, el stetti gie en „termini molto compatibili“. Daveras figeva il pievel smanatschas, de defender „ils interess digl uestg“, che s'accordavan aschi bein cun la vendetga spagnola, cun las armas viers gl'avat; leutier haveva igl uestg Flugi aunc condemnau ils paucs spirituals, adherents digl avat, e fatg beffas sur il breve papal. Sin quels rapports dil nunci al papa e nun astgond il nunci taccar igl uestg, ha Ruma ordinau de citar Sgier a Lucerna. El fuva la cuolpa, ch'il breve papal era vegnius „en mauns dil pievel“ ed era responsabels per la malgiustia viers gl'avat. Sgier ei compariu avon il nunci. Quel ha, per evitar in pli liung combat e per buca exponer igl avat als pugns dils purs, secuntentau de far Sgier responsabels per il breve, e Sgier ha empermess al nunci de purtar il breve a Lucerna e metter el els mauns dil nunci. Quei ei era daventau. Sin quei ha il nunci, che ha ussa forsa reconuschiu, tgei fugava sut cozza, intermediau la pasch entras ina convenziun denter avat ed uestg. Ella ei curdada en senn de Sgier, ch'era denton il medem onn vegnius recompensaus per sias bravuras politicas; el era daventaus canonic e custodeatedral a

ditii. Non spero ad ogni modo grande effetto di questi miei offitii, trattandosi con gente incapace e alla quale il vicino fomento delle menzogne opera molto più che i miei lontani argomenti di verità. (29. VI. 1656.)

Ho sinora procurato sfuggire qualunque estremo o di rigore, o di debolezza nel trattare col Vescovo sopra tal materia..... avendo egli per la parte di Disentis sì malamente sollevato quel Popolo, che niuna quasi speranza resta di quietarlo, dichiarandosi voler coll'armi, quando altrimenti non possono, tanto li Cattolici, come Eretici, difendere, che al Vescovato non sia diminuito punto di giurisdizione (6. VIII. 1656).

«Ne mancherò d'insinuare che la restituzione del medesimo (Breve) sia per agevolare quei rigore, che meriterebbe, e da quali senza precisa necessità mi asterrò per non metter all'incontro l'Abbate in qualche pericoloso cimento nella furia di quei indiscretissimi Popoli (17. VIII. 1656). Colpevole per conto della consegna del Breve Apostolico, estorta dal Popolo di Disentis dalle mani di quel'Abbate, le quali avendo per adesso lasciate in sospenso, ho stimato bene per più rispetti di permettergli il potersi a drittura portare a quella volta ad effetto di procurare, come mi ha promesso, la restituzione di detto Breve, nelle mie mani, che mediante il credito tenuto da esso presso quella gente (31. VIII. 1656).

Cuera. Casati haveva ussa il pli „capavel e fideivel um“, il niev menader della partida spagnola dameneivel *).

Quei era quels onns leu necessari. La Frontscha figeva aunc adina l'uiara cun la Spagna e dumandava el Grischun tut ni nuot; surtut vuleva ella impedir il transit de truppa, che mava ord igl imperi sul Spligia e combatteva ell'Italia la Frontscha ni ses alliai. Gia igl atun 1656 era la dieta clomada a Tavau, per discutir las protestas dils „Franzos“ encunter quei transit, che survargava lunsch las truppas concedidas el capitulat de 1639. Casati ha a Cuera retschiert tut ses biars amitgs della partsura, denter els il Landrichter Duitg de Turre, Maissen ed ils auters deputai. Casati haveva dumandau 600 scudis da Milaun; ussa ha el gastau en casa sia ses amitgs, e dau ad els las pensiuns secretas, animond de gidar il retg de Spagna. El sez ha empermess tut bien; surtut ha el quels dis fatg tarmenta canera, che ina cumpignia Grischuns (sut Giacun de Mont) en survetsch franzos hagi gidau a conquistar Valenza (sper il Po). La dieta a Tavau ha fatg sia veglia ed ordinau als capitanis grischuns, de retrer lur truppas da Valenza, mo ils umens della dieta han lu era viult il moni e pretendiu, che Casati paghi finalmein ils deivets (pensiuns restontas e cuosts per la fortezia dil Steig), e surtut han ei remarcau, che las truppas en survetsch a Milaun seigien tractadas miserabla-mein. La primavera 1657 ha bia truppa digl imperi saviu marschar tras nossa tiara. Casati haveva puspei fatg *Duitg de Turre* cauderschader. Quel haveva giu negina part allas truschas de Sgier encunter ils Castelbergs. El era in um cun buna savida, clars e decidius e detscharts. Cun igl avat Adalbert ils II stava el en relaziuns amicablas, e quel ei ils 22 de december 1657 staus a Breil padrin dil feagl de Duitg: Adalbert Duitg, pli tard Landrichter. Duitg de Turre era bein ferm attaschus a Casati, mo buca sco ils auters en Surselva *tras Sgier* ed en dependenza de quel. Era Landrichter Benedetg de Capol a Flein, elegius sil tierm s. Gieri 1658, era mess de Casati.

*) La damonda, schebein Casati hagi giu art e part ella historia viers igl avat, ei buca de slijar claramain. La buorsa spagnola ei quei onn vegnida aviarta fetg liberalmein: il decan B. Gaudenzio ha retschiert la gronda summa de 2750 r., Sgier per spesas 87 r. e 18 r., igl uestg 600 renschs, Gallus de Mont 210 r. Co Gaudenzio ha duvrau ils daners, di negin document, mo il pertratg vid Mustér vegn levamein. Tier la promoziun de Sgier sco canonic ha Casati fatg valer sia influenza. Ch'ils caputschiners luvraven era encunter la claustra, era capeivel; els retergevan de Casati annualmein 200 r.

Las treis Ligias tractavan denton aunc adina cun igl ambassadur franzos a Solothurn sur la damonda dell'alianza. Casati dictava las rispostas e parteva silla dieta (fevrer 1659) puspei ora daners „per buca schar turnar a casa memia malcontentes ils deputai“. En il medem temps eran la Spagna e la Frontscha denter ellas en tractativas de pasch, ed ils „Franzos“ el Grischun meditavan sur la damonda: fuss ei buca pusseivel, ded annullar il capitulat de 1639 cun agid della Frontscha. Casati ha udiu quei pertratg ed offeriu de tschentar e pagar ina guardia de 150 umens, per che la dieta de Tavau sappi „deliberar e concluder libramein“, ed aschia eis ei daventau. Casati haveva sias bunas raschuns, de duvrar talas precauziuns. A Schiers ed en auters loghens eran ils „Franzos“ serevoltai, e dumandavan quen sur ils daners, che la Spagna haveva dau 1637, per catschar ils Franzos ord la tiara e per auters intents. Ins dumandava ina dertgira nauscha. Casati roga immediat a Milaun per 2000 renschs (333 dublonas), per unscher ils cumins, che dovevan votar, sch'ins vegli tschentar ni acceptar quella pretensiun. Mo la partida franzosa survegn era daners e spera leutier sin agid cun las armas ord igl Elsass. Ins senta, che la Spagna ei battida dals Franzos. Ils umens vivents de 1637: Bavier (prefect dil marcau de Cuera), guìa Planta, capitani Schorsch e Landrichter Schmid de Glion vegnan arretai; ils predicants a Cuera fugan en tutta devoziun encunter la Spagna e ses umens, ed il pievel raspau a Cuera damonda de mortificar u tgerlentar ils inculpai ni „paupers pucconts spagnols“ cun la corda sil tgierl. Quei anfla buca il pli — mo ins vul puspei serimnar ils 16 de schaner 1660. Casati plira en sias brevs a Milaun e di; nus savein buca bandunar nos amitgs e survients; el dat 195 dublonas (ca. 1000 renschs) als „purs e paupers deputai“, tarmetta 600 renschs al nunci a Lucerna, per far cumprar muniziun e tarmetter sureneu ella Cadi, e colonel Rosenroll, era inculpaus, fui, fa posta a Milaun per quater buots ni butschins puorla e vul sedefender. En Lumnezia, a Glion, pertut serageglian el medem temps era amitgs franzos.

Da Nadal 1659, enamiez quels viriveris vegnan las novas, che la Frontscha e la Spagna hagien serrau la pasch sill'insla dils fasans ella Bidassoa (sils confins spagnols). La Spagna era vegnida terrada. Mo ils dus rivals ella Rezia siaran buca la buorsa*).

*) Rott, VI, 646 pretenda il cuntrari, mo va en errur.

Casati va a Milaun, e tuorna lu spert, e la dieta a Glion dils 21 de schaner 1660 ei puspei turbulenta. Ils „Franzos“ damondan de tractar l'allianza cun Paris, e lur mira eis ei, de cun mintga remiedi derscher il capitulat de 1639. Els pretendan a Glion, che Milaun paghi tuts deivets; ils cuosts de 1637 etc. Casati drova stgisas, fa empermischuns, arva sia buorsa ad ins ed auters; el tema la dertgira nauscha encunter sia partida e surtut la gretta dils „Franzos“ viers il Landrichter Gion Guglielm Schmid de Grüneck a Glion, in dils inculpai*). Era siu diplom de comt palatin, ch'igl imperatur ha dau ad el, vegn discussionaus, ed ei vegn proponiu de far berschar quei diplom a Glion sin piazza publica, „sco ina causa che deschi buca alla republica libra“. Finalmein vuleva ins ina dertgira nauscha encunter tuts quels, che hagian 1637 gidau a catschar ils Franzos ord la tiara. Ils „Spagnols“ vegnevan en larmas tier Casati, ei setracteschi de lur veta, lur honor ed el deigi dumandar agid a Milaun. E Casati stat sco sin spinas, pertgei ei varga strusch ina notg a Glion, ch'ei vegn buca allarmau tut cun las novas, quei ni tschei cumin seigi en moviment e marschi encunter la capitala sursilvana. Quella malsogna sepegli pli e pli surtut en la Ligia grischa, ei seigi glied senza giudeci. Aschia compareva 1660 l'aura politica a Casati. Il past, che el ha lu schau survir a Glion (per 800 r.), sto esser staus famus e haver quietau la stermentusa ragogna politica. Casati ei cuntents, ch'ei dat mo ina dertgira ordinaria pils inculpai: Bavier, Planta, Schorsch, Schmid sils 8 de mars, ed el entscheiva gia ad unscher ils derschaders. Ils de Portenza smanatschan cun las armas, mo la dieta ha concludiu: mintga derschader sto vegnir persuls ni mo cun in sulet survient. La dertgira sesa lu il mars a Cuera e truescha tier gronds castitgs en daners, pertgei l'entira historia ha custau bia, e las sentenzias crodan els buns temps vegls suenter ils basegns ni las queidas silla buorsa digl inculpau, ni era tenor la pissiun dils ad-

*) Duront la dieta a Glion, ils 21/31 de schaner 1660 dat Casati a ses partisans:

a mistral Caprez 10 dublonas de Spagna, fa 209 liras.

a mistral Clau Maissen duas gadas tras Sgier, 287 l.

a Landrichter Duitg de Turre 8 dublonas, 164 l.

a Gallus de Mont tras Sgier, per sefar Landrichter 22 dubl., 472 l.

a mistral Flurin Jacumet tras Sgier, 207 l.

a dus deputai de Giadina a Glion tras Vietzel, 184 l. 10

per il banchet general dils deputai della dieta sco usitau cun lur survients ed amitgs dil survetsch della majestad spagnola 800 l.

al plevon Christian Arpagaus (decan) de Lumnezia 6 dubl., 123 liras.

versaris. Casati haveva spetgau in pli grond effect de ses daners; mo el saveva ord experienza, ch'ei dat negliu pli bials tgaubrochels ch'ella politica. El roga per agid a Milaun, las cassas ein vitas, ed ils truai (mistral Buol 12 000 r., Schorsch 3000 r. etc.) tarmettan mistral Jenatsch a Milaun a dumandar agid. Casati dosta sco el sa. El dat 500 trattas (ris e garnezi) alla Bergaglia, 400 a Giadin' aulta, 300 a Schiers, Castels e Closters, 200 a Surset, 100 a Bergugn, 100 a Bivio, 200 al commissari Ercole de Salis, 200 al canonic Sgier, 200 alla abadessa de Mustair, 100 al podestad Dusch de Vazsu, 150 a Paul Giani e 150 a Calligari omisdus a Clavenna, 200 a mistral Dr. Scandolaera, ensemen 3000 trattas. Sgier, ch'ei cavalcaus cun Casati a Glion ed ha dau agid e cussegl duront la dieta, vegn era regalaus en uorden. Il matg sissu vegn Duitg de Turre puspei elegius sco cauderschader, sco Casati desiderescha e „va practicond!“

Denton deigi la damonda, schebein ins vegli tractar culla Frontscha in' alianza, vegnir delucidada a Glion silla dieta. Casati semetta a pagar deivets, e ses umens lavuran. Maissen ei per tals survetschs pli adattaus che Duitg de Turre; el ei pli uregius ed era pli survetscheivels a Sgier. Las relaziuns amicablas cuagl avat de Castelberg allontaneschan Duitg de Turre da Sgier e da Maissen, che van ussa aschi bein a pèr. Landrichter Duitg saulta buca sco Maissen e Jacumet entuorn Sgier; tutina ha el tonta muntada, che ins astga buca negligir sia aderenza. Pli dependents da Sgier ei *Gallus de Mont*. La dieta dil schaner 1661 a Glion demuossa il fretg della lavur spagnola*). Ils deputai

*) Coira, 12 genajo 1661.

Nota del dannaro speso in servizio di Sua M. dal Co. Casate Francesco et avanzato: dalla Pensione ultime pagata a mezzo novembre 1660.

Al S. Landa. Genazio per conto del Landa. e capo delle X Dritture doppie 8 di Spagna	8
Al medesimo per il capitano Francesco Sprecher di Partenz	8
Al Podestà Antonino	6
Al Landamann Caprez	10
Al Landamann Meyssen in due volte, per mano del S. Canco. Schgyer doppie quatordice	14
Al Landrichter de Torre capo della Lega Grisa	8
A Sr. di Leubergh in due volte per mano del Sr. Canco. Schgyer et in riguardo di promoverlo al futuro officio di Landrichter	22
Al Landrichter Schmid	10
Al capno. Giov. Salice di Tirani per aggiustar la differenza del Vicariato tra li Si. Buol, Genatio et Enderli	16
Al Landamanno Florino Jagmet di Dissentjs per mano del Sr. Custode ed in due poste	10

concludan de buca plidar pli sur in' outra alianza che quella cun Milaun de 1639.

Ils risguards de *Gallus de Mont* viers Sgier han gest en quels dis lur muntada. Igl uestg *Flugi* miera il schaner 1661. Las partidas fan sco pli baul valer l'influenza tier l'elecziun. (Rohan aveva a siu temps 1635 pagau 200 dublonas per l'elecziun). Il niev uestg *Udalric de Mont*, elegius ord treis candidats, ei in um

Al Sr. Curato Arpagaus per due amici di Lunganezza	6
Al Sr. Biaggio di Porta per haver cohooperato al far cessare li rumori di Partenz	30
Al Landa. Wietzel in considerazione anco del suo viaggio fatto a Milano	30
Al Vicente Paravicino in tanto vin dolce inviatoli per mezzo de S. Paolo Giani	6
Landvogt Scarpatetto	7
Al Landa. Genatio	15
Al Sprecher di Partenz per haver aiutato a quitar quei rumori	20
Al capno. Giorgio	10
Al Landamanno Buol il giovine	8
Al cave. Galina	5
Al ministrale Leonardo di Vaz	5
Alli due deputati di Engadina alta per mano del Sr. Wietzel	9
Al governatore Giov. Planta	15
Al Podestà Floris Pelizari	7
Al Stadtvogt Enderli	12
Ambrogio Planta per relevar le spese della sentenza seguita a discarico delli Si. Capi per la demolitione del forte di Rhein	27
Al Barone di Altenstein per mano del medesimo Planta	14
Al medesimo Sigr. Ambrosio Planta per sua recognitione e spese fatte in queste occorenze doppie	40
Al Sr. Landa. Janet	14
Al Sr. Enrico et altro amico di Clostra per mano di Ambrogio Planta	12
Al Si. Landamanni Geronimo Salice, Amano Michel et Capitel Aman per mano del Signor Ambrogio Planta	20
Al Sr. Borgomeister Bavier	15
Al Sr. Landrichter Florinc	8
A Mr. Vescovo di Coira	50
Al Sr. Landa. Scandolera per onorario e spese in servizio di S. M.	12
Al Custode Schgyer per suo viaggio fatto a Milano et altre spese et ricompensa	20
Al Decano Gaudentio	25
Al Sr. Aman Gritz (Grest) di Cicers	3
Al Borgomastre Amadeo Eroid in tanto vin dolce per mezzo del S. Giani	2
(per la posta Lindau, Lachen, Altorf)	25
per altri messi	10
Per mancie alli Trombetti servitori della Città et archibigieri conforme al stile d'ogni anno per l'anno 1660 sedici ongari che fanno doppie	9
Spese per 8 giorni che mi sono fermate a Ilanz	100
Calo del baratto	6

Totale 707

de veta exemplarica, politicamein dependents dagl aug Landrichter Gallus de Mont, e risguards visavi a quel havevan era promoviu el sco canonic*). La primavera sissu tschenta Casati Gallus de Mont sco Landrichter e quei, sco el scriva, cun „unanim“ consentiment**). Era ils auters uffecis (mistrals e geraus) ein curdai, mo senza breigias e spesas en mauns ded amitgs spagnols, e Casati vesa gia ordavon, co tuts vegnien lu duront la dieta a dar vid sia pial (tutti mi saranno al pelo). Gia igl uost 1661 animescha el Gion Simeon de Florin, il giuven, de preparar sia elecziun sco Landrichter per 1662 ed empermetta ad el de pagar ils cuosts. El ei era cuntents cun la Foppa, e gl'uestg dat perfin ad el las brevs de siu parents, il capitani de Mont a Paris, e sin quella via survegnan el e sia partida gia la stad da Paris las novas, ch'igl *ambassador de la Barde* hagi puspei instrucziun, de tractar sur in'alianza cun las Ligias. De la Barde era sin via cun 500 000 livras per ils „Franzos“ en Svizzeria ed el Grischun. Mo il retg de Frontscha haveva ordinau, de sustener ils catolics ed en cass de basegns perfin seligiar cun Casati per talas fitschentas.

Puspei vegn la partida en moviment. Claus Flütsch a Schiers ei alla testa dils bein pagai „Franzos“ en Portenza. Ils de Glion, Tusaun, entgins paucs de Lumnezia, Giadina bassa e Zezras vegnan e confereschan culs de Portenza (ils 4 de Nov. 1661), „senza dubio per seminare la medesima zizania nelle altre due leghe“. E Casati reparta cheu encunter sias trattas***). Mo la partida spagnola po buca resister als „Franzos“, pertgei quella gada ei *de la Barde* detscharts, era ils de Monts han las lètgas, e Gallus de Mont sto per quei mument suondar igl exempel dils Castelbergs. Il matg 1662 ei Casati decuraschus, ils „Franzos“

*) «in consideratione de quale fu fatto canonico, e dal conte Alfonso in mia assenza aggiuttato in questa residenza, nella quale si è sempre mostrato nostro amico (23 de fevrer 1661). Dio benedetto che ha chiamato questo buon uomo al governo della sua Chiesa, che tanto necessitava del buon esempio.» (Casati al guvernatur, ils 8 de mars 1661.)

***) Fra 15 giorni poi si fa la mutazione delli officii, ed io insisto che li due Capi delle leghe Grisa e delle Dieci drittore cadano nelle persone del Landrichter Gallo di Monte, parente del suddetto Vescovo e del Landamanno Giovanni Sprecher di Partenz, che ha parte del servizio di Milano, ambidue confidenti del nostro partito, con speranza di sollevarli a suo tempo con le spese come con altra mia accennai a V. E. (Casati, ils 23 d'ayrel 1661).

****) Alla Giadina 150, al commissari Ercole de Salis 200, a Sgier 150, a mistral Corradini a Puschlav 200, a Florio Schorsch ell'ustria sil Spligia 50 trattas.

ein pli e pli gagliards. Capitani Carli Salis a Maienfeld lai tras il predicant envidar solemnamein la baselgiada tier el a meisa, sia casa stetti aviarta a mintgin, che vegli beiber ni magliar. A Grüschen Portenza lai i' marschal de Salis ruclar las buots vin sin via e gastescha 64 purs. Il zercladur 1663 ein ils purs cultivai aschi lunsch, che Casati sto temer per sia pial, ed el fui ord la tiara; tutina vegn i'allianza cun la Frontscha snegada. Alla testa della Ligia grischa stat in brutal adversari de Frontscha, Clau Maissen; ad el ha Casati d'engraziar ina part dil bi success*). Puspei ein ins a Milaun resolvius de far tut bien als Grischs ed organischescha tras Pieder Planta in regiment per Spagna e Portugal, mo la schuldada vegn leu maltractada e selamenta terribel e cun buna raschun.

La partida spagnola ha tutina curascha, igl uestg siarra ils 17 d'avrel 1665 ina convenziun cugl imperatur e tschenta uestg e capetel sut la protecziun dell'Austria, e quella spera saver far passar pli levamein las truppas tras la Rezia e de rabbitschar la Valtelina plaun e plaun en possess digl uestg. Il ruaus per la partida spagnola ei denton buca de liung cuoz. Il retg de Frontscha camonda a siu ambassadur (Mouslier) a Solothurn de tener igl égl aviert ed observar, schebein ils sentiments en las Ligias semidien buca en favur della Frontscha. Ils „Spagnols“ vegnan gest en quels dis en greva dispeta. Ton il barun de Planta a Razen sco siu quinau, omisdus catolics e spagnols, damondan gl'uffeci de Landrichter per il tiern s. Gieri 1665; ins smanatscha in l'auter cun las armas, e davos tier fuga Hercules de Salis, „in tgapper gagl, coloraus en aur“ miez franzos e miez spagnol. Las duas parts comparan avon Casati e surdattan ad el la decisiun! e Casati tschenta mistral Stiaffen Muggli de Domat, pli baul in pensionist spagnol, mo ussa in um mo pauc inclinaus a Casati e la Spagna, che dovei vegnir danovamein tratgs ella reit.

En quels dis gia s'approximescha *Gion de Castelberg* — il feagl dil Landrichter Conradin — e fa de bien amitg cun la speranza d'esser sustenius sco Landrichter igl onn suondont. Leutier compara ussa 1665 aunc in giuven de Flem, *Gion Gaudenz de Capol*, „questo si va facendo un bravo soggetto e fa dell'amico con speranza d'esser impiegato in una delle compagnie riportate

*) Da 1665/67 ei Maissen staus cun agid de Casati sco guvernatur a Sondrio.

da Spagna dal Gianatio." Gaudenz Capol, quella uolp diplomatica en siu bien e schliet senn, era destinaus de menar ils Grischs tras biars embrugls, senza stuer schar la pial sco auters politichers dil temps. El medem temps sefigevan era il prefect Camillo Cleric, cun siu feagl il capitani a Milaun, Gabriel Beeli de Belfort de buns amitgs. Beeli vuleva era procurar a siu feagl ina cumpignia a Milaun. Podestad Dusch, in um de pintga muntada e senza adherenza, sepresenta. Il menader della partida ei aunc cuort temps Landrichter Gallus de Mont, mo per certas acziuns meins edificontas ed il menaschi surveschan Sgier e siu survient Maissen, che ha plitost il character de sbier. En la dispeta a Tumeagl dattan quels umens agid a Casati. Sgier cavalchescha cun consentiment de de Mont a Milaun (uost 1665), per dumandar daners e muni-ziun. Casati emprova de quietar ses sura numnai amitgs. Il fevrer 1666 dat ei era ella Cadi in tumult. Ei va las tunas, ch'igl uestg de Mont vegli remplazzar ils caputschiners tras spirituals, e puspei cavalchescha Sgier en num de Casati si a quietar il pievel; el gauda aunc ussa cheu la favur.

Plitost per la Cadi ha en quels dis Clau Maissen survegniu ina muntada. Sia facultad ni quella della familia derivava ord Fron-tscha. Leu havevan ils Maissens giu lur intrada sco capitani ell'armada. Clau Maissen haveva ord scuidonza ed ord auters motifs turschau cun Sgier encunter ils Castelbergs e la claustra, ed era tras Casati 1663 daventaus cauderschader. 1667 era el re-turnaus ord Valtelina cul num d'in stermentus tiran e scroc. Gia sias relaziuns cun Sgier e Casati demuossan, ch'el seigi staus in um, d'in turpigius gargiamet suenter daners e d'in'ambiziun ord tutta mesira. En siu uffeci compara el sco in delinquent encunter humani-tad e giusta, en politica in maltemprau mulissier senza remiers de cunscienza. Dasperas gauda quei mistral e cauderschader la favur dils prers en Surselva — muort sia influenza ed ils daners spa-gnols, che van tras sia detta en sac dils paupers plevons. Era mistral Camantonia en Lumnezia, mistral Zoller a Sursaissa, il Landrichter Caprez a Trun stattan da sia vart — tuts umens de natira dependenta. En quella glisch compara Maissen era a Casati. En Surselva ha Maissen tras sia impertinenta brutalitad dau bia grettas a siu temps ed a ses contemporans, ed ils umens de sia atgna partida spagnola han malgrad las mongias largias della cunscienza stuii clamar el avon la dertgira criminala.

Ils vegls partisans spagnols eran i en fossa, auters sco Landrichter Schmid a Glion e Jenatsch en Portenza, haveva la Spagna schau a mesa via, e suenter quella davosa dertgira nauscha dils „Franzos“, era ei buca stau pli pusseivel a Casati de survegnir ni tschentar in bien menader, sco Jenatsch era staus, alla testa dellas Ligias*). En Surselva ed ella Ligia grischa era Casati pli e pli s'attaschus al giuven Landrichter Gion Gudegn de Capol (1641—1723), igl um, che haveva en quels dis la pli gronda aderenza en la Ligia grischa ed era il pli versau „el bien ed el schliet“**). El haveva mesa cumpignia (appartenent pli baul a Jenatsch) a Milaun, e siu frar era litinent ella cumpignia Stuppa ella garda a Paris. Il litinent-colonel Buol representava il cau della partida spagnola ella Ligia della casa de Diu, e podestad Girolamo de Salis cun mistral Gion e Salomon Sprecher, ils amitgs de colonel Jenatsch, menavan las X dertgiras. Quei eran viers 1670 las petgas ni ils umens de confidanza de Casati, ils quals el saveva presentar a Milaun. Denter ils catolics della Surselva ha Casati negin um versau ni de tonta impurtonza, ch'el savess sefidar, aschi pauca muntada attribuescha el a Maissen ed era a Gallus de Mont, il giuven***).

Era Sgier e Casati eran buca pli amitgs. Aunc 1669 havevan Sgier, Muggli, Maissen e Camillo Cleric operau ensemen e lu mulsch ora la „vacca spagnola“, sco sch'ei fuss in di de mesiras****).

*) Paul Jenatsch (1629—76) ei staus cau dellas X Dertgiras 1659, 63, 71 e 1675.

***) La mumma de Gion Gudegn de Capol era Dorothea Schmid de Glion, sia dunna Amalia Schorsch de Spligia. El era gia 1661 staus mistral, e 1670 eis el daventaus Landrichter. Deodat de Latour scriva 1717 sur Capol: Il n'y a jamais eu en Grison plus versé dans les affaires que lui, ni plus habile politique, zélé, patriote, affable avec tout le monde, fin renard, ennemi déclaré de Greuth. In dils emprems adversaris ei all'entschatta de sia carriera politica Otto de Mont a Vella, 1671 guvernatur e 1691 Landrichter.

****) Casati numna Capol, «il più habile, tanto al bene, quanto al male» silsuenter numna el de Salis, Sprecher e Buol e di: «questi fra gl'amici della nostra fattione ne sono li soggetti più habili, fidati e di maggior aderenza, perchè de' Cattolici non v'è soggetto habile, alla riserva del collonello Salice e del capitano di Schauenstein, francesi disperati, si come il capitano Salice fratello del medesimo Collonello, del quale nello stato presente non è da fidarsi (Casati, ils 11 de mars 1677).

*****) Ei setractescha d'ina alianza cun Hollarid e de clomar a casa las cumpignias libras en Frontscha. Clau Maissen sco cauderschader en uffecj (1669) retrai il sett. 322 liras, Stiaffen Muggli, il cauderschader, la medema summa. Il november paga Casati a 4 (?) caus cun quater deputai 2000 liras, a 12 auters deputai 1440 liras, al predicant Paravicino 197, al predicant de Valrein (detto il Rotondo) 63 liras. Quels davos pensionists paran de haver retschiert lur dota cun risguards sin la questium dils caputschiners.

1671 entupein nus era gl'avat Adalbert de Medell, che cavalchescha cun dus paders e dus survients e quater cavals sco in vegl prenci sin in pelegrinadi politic a Cuera, nua ch'el gauda la hospitaliad de Casati. Era siu parents Gion de Castelberg ei denton tras las grazias de Casati daventaus Landrichter, mo la cumpleina confidanza della Spagna gauda el buc, surtut igl onn 1671, nua che la Frontscha damonda novas truppas. Tals prighels ston ins evitar. Decan Sgier cavalchescha cun siu survient tier la dieta a Glion, per survegilar las manipulaziuns politicas, e sil tierm s. Gieri vegn Maissen elegius Landrichter, el ei il dretg candidat per in tal moment e per turschar en senn della Spagna.

Cuort sissu ei l'amicizia denter Casati e Sgier scardalida malamein. Igl avrel 1673 tarmetta igl uestg de Mont puspei Sgier, siu decan, e Lucerna tier il nunci. Quei um ei sia entira veta adina sin viadi en questius politicas; en mintga cass ein paucs clerichers dil Grischun stai ton en sialla sco Sgier. En num digl uestg damonda Sgier agid dal nunci Cibo encunter ils protestants pervia de lur secuntener viers igl uestg. Quels hagien ad Almens duront il survetsch divin bess crappa da fenestra baselgia en, a Fürstenau smanatschau de destruir la caplutta dil signur de Schauenstein; els veglien castigiar igl avat de Mustér ed igl uestg, che hagien dau audienza agl avat Roccobelli ed auters jasters — e finalmein deigi Sgier tractar cul nunci suenter sia prudientscha. Sgier practicava puspei sco pli baul, per arrivar tier in' uiara confessionala. En quei senn ei Sgier era seviults tier Casati ed ha dumandau agid e smanatschau, sche la Spagna vegli buca gidar, sche sevolvien ins ussa tier la Frontscha. Casati rispunda: en quei cass occupassi Milaun puspei las vias ed ils confins. Mo Casati ei tutina ella stretga. Sia partida, silmeins ils menaders, ein quasi tuts protestants, surtut Capol, Buol, Jenatsch, ils predicants, ch'el ha tractau cun daners spagnols — el sa buca tolerar scarpanzas *confessionalas*, el admonescha de tener pasch. Sgier cavalchescha puspei a Milaun e damonda leu agid, tut ei adumbatten, ins sa era leu che la partida spagnola ei per gronda part protestanta e che quellas personalitads mantegnan l'influenza della Spagna en las Ligias. Las vias de Casati e Sgier sesparten cheu claramain, suenter ch'ils dus umens han 20 onns fatg ensemen

— 1671 cavalchescha il canonic Sgier cun in survient alla dieta a Glion sin quen de Casati (66 renschs).

ils complots politics. Mo Maissen resta aunc adina fideivlamein pendius vid la buorsa spagnola*).

Malgrad quellas relaziuns vul Casati 1674 buca tolerar in protestant sco cauderschader. Gion Rudolf de Schauenstein aspirescha sin quella honur, e siu parents, igl uestg de Mont ed il nunci sustegnan el, mo Casati tolerescha era buca in „Franzos“ e tschenta Gion Simeon de Florin, predestinaus dad el gia in onn pli baul**). Tier quellas tribulaziuns della partida spagnola vegn aunc la damonda dil *segneradi de Razen*, e quella meina Sgier e Casati tier novs e grevs conflicts.

3. Il combat per Razen, la fin de Maissen (1678) e de Sgier (1687).

Sgier haveva puspei inagada queidas tier in combat. Ils Plantas havevan pli baul giu empristau all' Austria 20,000 renchs ed eran dapi ca. 100 onns en possess de Razen. Il signur Gion Heinrich Planta a Razen udeva tier la partida spagnola, e Casati haveva 1673 aunc surdau ad el ina cumpignia en survetsch spagnol, che apparteneva avon al commissari Gion Travers. Quei commissari „igl um il pli discreditau e malign ella tiara, per

*) Maissen ha tochen la mort retratg daners da Casati per ses buns survetschs; era ils adversaris de Maissen e perfin Sgier retraien aunc 1675 e 76 adina daners spagnols. Els quens de 1676 stat: a mistral Ambrosi Planta 138 dublonas; a canoni Sgier 40 dublonas d'Italia,

Pensiuns dils onns 1676/77.

A Clau Maissen sco reconuschientscha per divers survetschs prestai al retg de Spagna	120 r. (fiorini)
a Giov. Giorii 24 (ongari) per la sura numnada caussa	84 r.
a Giov. Batta. Camone per la caussa numnada 4 ongari	14 r.
a Gallus de Mont	100 r.
agl uestg de Cuera	372 r.
a Mathias Sgier per tontas spesas	236 r.
a Bernardino Gaudenzio 29 dublonas de Spagna, fa	199 r.
a Ludovic della Torre per la sura numnada caussa	167 r. 24 r.
a Gallus de Mont 16 dublonas de Spagna	99 r. 12 r.
a Clau Maissen per la sura numnada caussa	109 r. 24 r.
a Mathias Sgier, canoni per la caussa numnada	148 r. 48 r.
a Gallus de Mont 20 ongari	70 r.

Quei quen savess sereferir sin expensas de 1675 sin 76, pertgei Gaudenzio era morts 1675 ed ils pagaments a Sgier ein mo capeivels, sche Casati haveva forsa tema, che ina aschi impurtonta personalitad politica savessi midar gasacca. La «sura numnada caussa» ei forsa la damonda de Razen, sa denton era esser simplamein la pensiun.

**) Gion Simeon de Florin ei staus cauderschader 1659, 1662, 1668, 1671, 1674, 1680, 1686. Siu nevs Christian ei 1695, 98, 1701, 1704 e 1707 cauderschader.

buca dir pli bia, schegie catolic e denter ils pli rehs“, sco di Casati, aspirava sin il domini sur Razen. Sgier, che hassegiava ils Plantas, ei gl'emprem s'unius cun Travers, ha stimulau l'Austria de pagar ils Plantas e surdar Razen (cun *Bonaduz*, Domat, Favugn e Sursaissa) a Travers. L'Austria ha 1674 deponiu ils daners; Sgier ha dirigiu per cuort las fitschentas de Razen, ed ils Plantas, buca cuntentai en lur dretgs e pretensiuns, han purtau plogn avon la Ligia grischa, nua che Travers haveva negins amitgs.

En quei mument daventa Razen ina damonda de partida. *Gion de Salis-Zezras* della partida franzosa sepresenta sco candidat. Il daver dils Plantas de ca. 40,000 renschs havevan el e ses parents sut maun cumprau per 15,000 r. Cun tut sia parentela ha el empruau de vegnir en possess era dil domini, pertgei sco possessur de Razen havess el lu giu 5 vuschs el congress della Ligia grischa, il dretg de proponer il Landrichter mintga treis onns e ded occupar ils uffecis en Valtelina, reparti sils cumins. La Ligia grischa stava en prighel de curdar els mauns dils Salis-Zezras e della partida franzosa, ed ils „Spagnols“ fussen stai piars*). *Gion de Salis* haveva ina fetg gronda influenza era entras sia parentela, ils de Schauenstein ed ils de Monts. El era maridaus cun Marg. Maria Emilia de Mont, feglia de *Gion Heinrich* a Schluain; igl uestg de Mont, il nunci Cibo sustenevan el cun forza, e sez il papa vuleva ins far s'occupar cun la damonda de Razen. Inagada en possess de Razen, havessan ils Salis era dominau en las *dietas generalas dellas Ligias*. Perquei han ils Salis fatg ils davos sforzs, de gudognar Casati, dal qual la caussa dependeva per gronda part, essend el il confidau dell'Austria. Il capitani de Salis ha offeriu sia feglia sco dunna al feagl de Casati e quei cun la respectabla dota de 25,000 scudis. Mo Casati figeva ina resistenza desparada e cussegliaa a Vienna adina puspei, de surdar Razen ad in administratur. Era ils subdits a Razen e Sursaissa han plidau. Instigai da Sgier, che mava malgrad uestg e nunci sia via, han ei declarau: *ni Travers ni Salis*, nus vulein cumprar nus

*) Salis era lunsch ora il pli reh Grischun, el haveva en 30 onns en ses uffecis en Valtelina rimnau ina facultat, che survargava 200,000 scudis, tras tschitschar il saun orasut las unglas als subdits — quasi un tiranno della Valtelina ed il maggior nemico e persecutore «dils Spagnols» (6. XI. 1675). «Si tratta d'un soggetto, secondo la commune voce di popolo nei Griggioni, privo d'ogni legge di coscienza, riputatione e verità et tutto impostato.» (Casati, ils 11 de zercladur.) Pli tard 1694 eis el daventaus comt digl imperi, el ei morts 1702.

sez e pagar il domini (1676). Era Casati vuleva pli bugen dar als de Razen il domini, che als Salis, pertgei ils Salis muntavan la fin de sia influenza ellas Ligias. Mo Casati saveva buca tractar quella damonda da vista confessionala; el ha clamau *Capol* a Cuera, per tadlar siu cussegl ed udir ils sentiments dils „Spagnols“ en Surselva. Capol ha schau capir, che ins disfidi era della Spagna, dapi che Jenatsch seigi restaus a miez liuc. Capol haveva bein ina certa tema avon la sort dils politichers ni demagogs ella Rezia. Ord la bucca de Capol ha lu Casati per siu confiart udiu, ch'ils menaders ella Ligia grischa seigien ferm encunter Salis, pertgei ins temeiva pertut ina supremazia dils Salis, ed aschia han ins bugen udiu il camond da Viena, d'empruar d'unir ils subdits e Travers — tra li due mali il minore*).

Sgier ha perdegau a Bonaduz, ei cavalcaus a Viena e Milaun, per saver arrivar tier siu intent, tut adumbatten. Travers ha survegniu il segneradi de Razen. La damonda de Razen era sliigiada; mo che la partida spagnola era buca pli sin ferma comba, haveva tut demussau, Casati pretendeva, e quei cun raschun, ils embrugls hagi Sgier produziu. Per Sgier dava ei interess de confessiun, interess politics ed ina gronda ambiziun personala, quei vuleva esser risguardau, e tonts risguards renconoscheva Casati buc.

Sper quella carplina denter Casati e Sgier mava quels dis ina meins impurtonta de Maissen ed il cumin de Mustér ed igl avat. Maissen, adina sustenius da Sgier, haveva tgisau igl avat Adalbert de Medell avon il nunci; el laschi persecuitar el sin vet'e mort e hagi vuliu schar sittar giu el sin la pun de Cumpadials. Il nunci susteneva Maissen, e gl'avat ei seviults tier Casati per agid ed intercessiun, temend el de vegnir scomunicaus e dismiss**). Tras l'intervenziun de Spagna tier il cardinal Nitardo ed il papa

*) Gravelle, gl'ambassadur franzos ha pli tard en in memorial dil settember 1708 pretendiu, Capol hagi pli tard sez aspirau sil segneradi, el di: Capaul, magistrat Grisons, fomenta la révolte, en vue d'obliger Jean Victor Travers à vendre Rätzüns, et il offrit secrètement de l'argent aux paysans de la seigneurie dans l'opinion qu'il lui en céderoient les droits pour la scuretè de son capital, et qu'ils n'oseroient ensuite le rembourser, de crainte, d'encourir sa disgrâce; mais les projets des uns et des autres échouèrent également.

***) Casati scriva a Milaun ils 19 de schaner 1677: L'abbate Benedittino di Disentis . . . tiene il primo voto et una grandissima autorità, con la quale già molti anni opera in tutte l'occasioni al maggior vantaggio del Real servizio, viene hora per causa d'un particolare perseguitato da qualchuno, quali con l'assistenza di M. Nontio (che vorebbe far anche questo punto di religione) non puotendo batterlo qui, pensano, per rovinarlo, di farlo citare a Roma, mentre non ubbidendo, sia per venir scomunicato e deposto, e facendolo, operarebbe immediatamente contro la Carta della Lega di questo Paese,

ei la dispeta vegnida avon la congregaziun benedictina e leu rugalada. Mo era Maissen stava en il medem temp; en la menzionada carplina cul magistrat della Cadi muort grevs delicts, che el haveva commess. El era fugius a Cuera, per mitschar dalla giustia e viveva leu sut protecziun de Sgier ed en relaziuns cun Casati e conspirava dasperas cun auters malcuntents. Las autoritads della Cadi havevan ils 9 de fevrer 1677 dau la sentenza viers Maissen; el haveva tratg la caussa avon la Ligia, sperond cheu sin l'influenza de Casati ed era sin ses amitgs, mo ils Schmid a Glion, Capol a Flem, ils de Florin, ils Montaltas e tuts ils protestants, surtut Capol, eran encunter el; sulet Razen, Lumnezia, Calanca e Sursaissa sustenevan el, quei vul dir paucs amitgs de Casati e de Sgier. La partida spagnola en general sprezzava en Maissen il delinquent ed il malurdau politicher. Duront siu combat encunter ses adversaris eis el il 26 de matg 1678 denter Cuera e Domat vegnius assassinaus*). Strusch ei Maissen staus morts, sche van las tunas, ch'el, Sgier e podestad Steffan Reyd de Cuera hagien conspirau encunter gl'uestg e las autoritads**). Denter Sgier e gl'uestg regeva gia pli bauld negina harmonia.

cosi bene giurata dall'abate di Disentis quanto dal Vescovo di Coira, la qual lega inibisce la citatione a Roma, et obliga alla delegatione de Commissarii Pontificii, o substituiti, che amministrano invece la giustitia qui nel proprio paese.

*) Casati scriva ils 31 de matg 1678: Non posso che sempre più confirmare a V. E. le confusioni che di giorno in giorno van crescendo in questo paese ove nella passata settimana in vicinanza di questa città fu di giorno sopra la strada Reala ammazzato il Landrichter Meyssen Cattolico et che teneva come amico del nostro partito una quarta parte della compagnia del Landrichter Florino, che di questa nazione serve in cotesto stato.

....e perchè detto Meyssen per caussa d'un certo processo et come contumace di non haver voluto comparere alle citationi del li lui magistrato, restò finalmente da questo bandito con la taglia di 100 ongari, e perchè questo si ha nulla di meno sempre trattenuto nella Signoria di Razins contro il consiglio mio e di tutti gli amici, restò... detta Signoria esclusa dalla Lega grisa et essendo hora il delitto seguito sopra il territorio di questa città fatto prigione li delinquenti dalli sudditi della sudetta signoria et haver li medesimi ignorantissimamente levato le scritture d'addosso al morto prima che la città puotesse mandar fuori alla visita....

***) Casati scriva ils 8 de cercladur 1678: molte machine e conspiratione, che tutte mirano a commovere il popolo e fra queste l'una era tra diversi cattolici, e protestanti, per occupare improvvisamente con duecento huomini questo vescovato e facendovesi forti tirar a loro tutti li malcontenti e con cio formar un partito cosi galiardo che puotessero dar un tracollo a tutto il governo di questo paese et di nuovo capitolare con la Spagna, et la Francia per applicarsi puoi a chi sarebbe miglior partito e per promotore principale vengono conumerati il Landrichter Meyssen, che fu ultimamente ammazzato cattolico et il podestà Reyd di Coira, che anche tengono portione nelle compagnie griggione di cotesto stato et il decano Sgier et si vuole vj sia ononi-

Ils viriveris en la tiara creschan, ei va las tunas, ch' ils Franzos vegnien ord igl Elsass viers las Ligias. Tut ei irritau, ils purs marmugnan, e duront la dieta de s. Barclamiu 1678 comparan els en roschas a Glion; ei va encunter Casati, che ha ussa piars ses amitgs, silmeins per part. Era il niev Landrichter ei buca scaldaus per el (Conradin de Medell), schegie ch' el ha gidau ad eleger el*).

Ils purs tschentan suondontas pretensiuns: Casati deigi buca semischedar pli en ils fatgs della tiara, mintga deputau e sindicatur deigi engirar avon il cumin raspau, ch' el hagi retschiert neginas pensiuns ni secretas ni publicas. La dieta deigi luvrar igl entir di e buca mo il miez e buca seser vid banchets e practicar ton. Ils uffecis astgi ins buca vender pli che in onn, avon ch' els seigien d' occupar. Ins ha quietau ils purs cun bialas empermischuns. Mo in bien ruaus ha ei buca dau.

Era *Sgier* ha ussa survegniu la risposta ord Surselva, nua ch' el aveva pli baul menau ils purs sin mintga fiera politica. Sia posiziun era ussa fleivla; Casati, siu adversari, piteva cun el. Maissen era morts; mo gl' avat e la claustra, il Landrichter Conradin de Medell e tut la Cadi e surtut ils protestants ella Ligia sura eran encunter Sgier, sulet il nunci susteneva el aunc adina cun forza. Aschia concludan ils caus dellas Ligias, de trer Sgier avon giusta. Il contuorn della catedrala vegn occupaus dad umens armai, gl' uestg cloma ils canonic ord baselgia, e Sgier vegn en quei mumen arretaus e pertgiraus el palast episcopal. Ils pli gronds delicts, che vegnan ussa renfatschai ad el, ein: el hagi tractau cun in minister jester, d' impedir il pass al garnezi e sal, che vegneva dagl imperi, el hagi empruau d' impedir la cumpra dellas X dertgiras ed hagi giu part alla congiuraziun dils de Razen e cussegliou a quels de mazzar mintga Grischun, che passi sil territori de quei segneradi. Specialmein vegn lu aunc la tgisa, el hagi criticaus nauschamein las pretensiuns dil magistrat della Cadi (viers Maissen) e buca vuliu exequir quellas; el hagi disputau agl uestg il dretg de collatura a Razen ed instigau il pievel de

mamente interessato pure il capitano Gio. Salice, conviene però dissimulare il tutto, sino a miglior congiuntura, bastando per hora l'affare sia scuoperto, con che resta per una volta bastantemente divertito.

*) Casati aveva susteniu e pagau l'elecziun dil Landrichter Conradin de Medell, mo scriva lu: un vilano formale, che non moverà parola, ne farà un passo senz' esser prosuntamente pagato. El era staus mistral 1668.

better giud cavagl il Landrichter e numnau auters grischuns „fratelli concatenati“, ultra de quei hagi el declarau: el sefutri ni digl uestg ni dil capetel, aunc meins de Casati*).

Ins senta davos tier ils adversaris: igl uestg, gl'avat e Landrichter, il magistrat della Cadi, ils „Spagnols“. La tgisa ei in product de partida, mo Sgier endira la sort dil nausch demagog. El ei memia prigus; el sto ord la tiara. Il nunci damonda l'intervenziun dil papa; igl uestg fa ton sco ina opposiziun formala, per accentuar siu dretg silla giurisdicziun. Sgier vegn bandischaus; el ei denton buca igl um de capitular el combat. Cun agid dil nunci retuorna el puspei, „rehabilitaus“ en tutta fuorma ed en tutta honor da Ruma anora. El tarmetta 2000 renschs ordavon, lu smanatscha el agl uestg ed a ses amitgs tut mal**). Il fevrer 1681 fa il nevs de Sgier valer, ch'el hagi 200 umens armai, ed ina dertgira nauscha encunter ils „Spagnols“ ni amitgs de Casati seigi preparada, ed ils „Spagnols“ van di e notg per agid tier Casati. Novs embrugls de partida smanatschan, schegie che tut ei unfis dellas truschas. Sgier batta vinavon encunter igl uestg ed ils caus. El vul far annullar la sentenza e pagar ils cuosts. La mort pér ha fatg ina fin a siu uregiar (1687). Quei um, che era cavalcaus aschi loschamein a cumin 1656 alla testa dils umens e dil clerus della Cadi, haveva alla fin de sia veta piars tutta adherenza. Sia amicizia cun Maissen, sia tenonza viers igl avat e magistrat de Mustér e las truschas a Razen, la discordia cugl uestg, la pissiun encunter ils protestants, tut haveva gidau a derscher igl um. En siu stagl ei canonic Caminada daventaus igl um de confidanza de Casati, mo senza quella impurtonza politica de Sgier. Casati ha era ad el aviert la buorsa spagnola, e nus vesein ussa Caminada cavalcar cun staffettas spagnolas a Razen e si Flem tier Capol, che sefa pli e pli valer sco menader spagnol.

4. La dertgira nauscha de 1694. Ils menaders dellas partidas viers 1700.

Milaun manteneva sia partida schi bein sco la buorsa tunscheva; il bien past ad uestg e canonics all'entschatta digl onn ed il medem tractament als caus e deputai pil congress de s. Tu-

*) Brev de Casati dils 6 de september 1678; brev dil nunci a Ruma dils 4 de november 1678.

**) Brev de Casati dils 27 de fevrer 1681.

masch ed ils regals en daner blut als deputai, quei era aschi usitau, ch'ins saveva strusch bia grau, e pagava lu Milaun leu-speras mo malamein las pensiuns publicas, contrahadas cun las Ligias, sche reclamavan ils deputai en tutta engurdientscha e senza negin risguard. 1689 regeva carischia e fom; bia trattas, che Milaun dava, mavan per prezis pli aults en la Svizzeria. Las Ligias han tarmess Salomon Sprecher de Tavau a Milaun a dumandar graun e ris e las duas pensiuns aunc restontas, surdequei deigi Milaun tener las fieras de Gera, Domaso e Gravedona, sco il capitulat de 1639 perscriveva, sinaquei ch'ils Grischuns sappien far leu lur cumpras. Casati ha concediu 4000 trattas enstagl de mo 3000 ed ha pagau las pensiuns restontas; mo quellas fieras, ha el detg, fussien memia lontanias. El vuleva tener il paun enta pugn e dar mo buccadas. Per sias concessiuns ha el pretendiu, che las Ligias scamondien il survetsch franzos, e quei ei era daventau. L'uiara denter la Spagna e la Frontscha era puspei rutt'ora (uiara palatina 1688—1697), ed ell' Italia mava il combat vias veglias. Quei scamond dellas Ligias, per survir a Casati, ha irritau e leventau ils „Franzos“ en tutta furia*). Ils Salis, de Mont, Schauenstein e Travers cun lur cumpignias en Frontscha fuvan en prighel de piarder tut lur intrada. Friedrich Anton de Salis-Soglio cun ses dus frars Hercules ed Andreas han protestau e leventau ils „Franzos“. En quels dis miera gl'uestg de Mont (matg 1692), e tier l'elecziun dil successur sustegn Casati, Ulrich de Federspiel, il nevs digl uestg defunct, encunter il candidat Salis-Zezras**). La pissiun dellas partidas crescha puspei. Il vegl Gion de Salis e siu fegl, il podestad Ulysses, vegnan ord Valtelina a Cuera a dar succuors, e tgi po buca patertgar las truschas suondontas. La fin digl onn 1693 s'aulzan ils purs de Schoms, Tusaun, Montogna, Tschap-pina, Stussavia e Fürstenau e vegnan en armas a Tusaun, instigai — sco *Capol* ha eruiu — da Friedrich Anton de Salis, vicari Giacun Travers, Donatsch e Scandolera. Ils purs concludan a Tusaun de tener „dertgira nunpartischonta“, mo ella semida el nausch. Tals e quals, che han occasionau la fom e carischia e vendan la

*) Brevs de Casati dils 3 de schaner e 9 de schaner 1690. 1691 dat Casati de s. Tumasch 682 renchs als deputai dil congress.

***) «Le prévôt (de Salis) sert au Salis d'instrument auprès des communes catholiques. Coléré, vindicatif, avide, hautain, ambitieux, entêté et peu capable de résister au torrent de ses passions, il ne paraîtrait guères propre à donner conseil chez les Grisons que dans les affaires où il serait désintéressé», di igl ambassadur Graville.

patria als potentats jasters, deigien vegnir a mauns. Ei va encunter Casati ed ils menaders spagnols, e Casati fa a mogna trattas, mo ils purs grittentai vulan ira giu a Clavenna a svidar ils magasins de garnezi e menar la rauba a Tusaun*).

Denton stat Capol a Flem era sin mira. El ei preparaus per in viadi a Milaun. El refiera quel, lai spionar a Tusaun, tgi meini leu la barca e dat lu a Milaun il cussegl, de menar l'aua sigl agien mulin: Carlo Casati deigi radunar ils amitgs de Portenza, il niev uestg clomar ils caputschiners da Sursès, Obervaz e Belfort ed incaricar quels, de resister „totis viribus“ agl attentat de Tusaun, lu clamar il Landrichter Buol ded Ortenstein e dar ad el consigna e far capir il custode Travers, che sia casa u familia vegni en quella truscha levamein ruinada „per la causa del scudo et Primogenitura ed fide commissa con il vassalagio prestato al Imperatore“; aschia diregia Capol uestg, caputschiners e partisans el combat!

Ultra de quei, di el, stoppi la partida immediat tadlar sil clom dils umens a Tusaun e deputar representants ella „dertgira nunpartischonta“. Mo el sez stat aunc adina davos noda e tarmetta il Landrichter *Caspar della Torre* ordavon; quel ei da quei temps cau regent e sco siu hab Duitg in stupent giurischur, versau politicher e tuttavia ferm attaschus a Capol. Sin giavisch de Capol va el a Cuera tier Casati, per secussegljar sur tuttas precauziuns, ch'in vul prender, e Casati tarmetta el lu a Flem tier Capol, „per poterli suggerire quanto occorre“**).

Cuort sissu sesa Caspar della Torre — sco el senumna en sia partida spagnola — a Tusaun e meina la bitgetta sco derschader nunpartischont, e Capol cavalchescha en num e cun incombenza de quella dertgira a Milaun ad urbir ora grazias: graun e daners, e la „dertgira nunpartischonta“ truescha ils Salis, era il frar de Friedrich Anton, il marschal Salis-Zezras, colonel Stuppa, colonel Meinrad Planta, capitani Travers, Gallus e Melchior de Mont ils adversaris de Capol, capitani Saluz, Margut, Beeli, Gugelberg ed auters. Ils „Franzos“ ston migliar ora la buglia, ch'els han cungiu. Ig! ei negin spass de migliar tschareschas cull' uolp de Flem! E buca cuntents cun quei resultat damondan ils „Spagnols“ de castigiar quels, che hagien dau la caschun tier la dertgira nunpartischonta. Paucas jamnas sissu sepresenta Capol sco

*) Brevs de Casati dils 13 de fevrier 1694.

***) Brev de Casati dils 2/12 de fevrier 1694.

Landrichter, e Caspar della Torre va sco guvernatur en Valtelina. Las duas pli aultas scharschas ein en lur mauns, e Capol sesa pli ferm en sialla che mai.

1695 retrai l'*Austria Razen* ord mauns dils Travers e tschenta in agien administratur, ed aschia entscheiva ina nova pussonza pli intensivamein a turschar en la politica della Ligia grischa. Dapi 1698 ei Rost administratur de Razen. El sa en medem temps era proponer il Landrichter mintga treis onns e peregia tschun vuschs ella dieta. Ils Salis selegran, che Casati seigi pia senza forza, mo adumbatten. Els meinan denton in ferm combat, sco els dian per ils „Franzos“ — en verdad per lur sac.

Il marcau de Cuera, tochen ussa tras ils Clerics, Tscharners, Köhl, Schwarz en gronda part spagnols, haveva persuls il dretg de presentar il cau-president della Ligia della casa de Diu. Friedrich Anton de Salis ha disponiu entgins cumins encunter quei usus; s'iu frar ha dumandau daners franzos (zacontas gadas 10,000 livras) e clomau in' atgna dieta a Zezras e finalmein rabbitschau tier la decisiun de Malans (1700), tenor la quala Cuera ha piars quella preponderanza.

En quei mument vegn l'entira Europa en grond malruaus. Il retg de Spagna ei malsauns ed ha negins artavels. Tgi deigi survignir Milaun, Neapel, Spagna ed America? La Frontscha, l'Ingheltiara e Holland ein 1698 gia secunvegnidas en in contract, che Milaun, la Spagna e l'America deigien udir ad in feigl digl imperatur. La Frontscha vul era haver la garanzia della Svizzeria e Rezia per quei contract, e las Ligias deigien pia impedir agl imperatur Leopold, de spedir truppas tras lur tiara viers Milaun. Mo gl'imperatur Leopold vul buca renconuscher il contract. L'uiara seprepara, e las duas partidas, la spagnola e la franzosa, ellas Ligias semovan — il temps para de purtar grevas burasclas politicas.

La partida spagnola en Surselva ha en quei temps entginas impurtontas personalitads, surtut *Capol*, quei fin, malezius e rutinau politicher, che regia pertut e s'expona mai al davos prighel. Perfin l'elecziun digl uestg Federspiel ha el influenzau indirectamein; el meina la partida, lai engirar ses adherents de star fideivels e paga tscheu e leu ina mistralia, el recamonda schizun als catolics della Cadi, de tener lur amicitia e connecziun politica culs cantuns

- catolics, pertgei quei ei cunterpeisa viers ils „Franzos“*). Tras Gallus de Mont e Schorsch eis el vegnius sin via politica e daven-taus cauderschader en ses giuvens onns, mo dapi 1694 ei denter Schluein e Flem greva discordia. *Melchior de Mont a Schluein*, predestinaus ded inagada remplazzar l'influenza de Capol, ei in giuven supiervi, ambizius e d'ina pissiun nunsurventscheivla. Sco capitani en Frontscha eis el vegnius relaschaus pervia de ses de- portaments, ed en la politica sursilvana va el ussa sias vias. E sia aversiun encunter Capol crescha di per di**). Era il colonel im- perial *Buol*, pli tard burgheis de Mustér, gauda cun sia parentela la scuidonza de Capol e Casati, tonpli ch'el ei in um de violenza empau sco *Melchior de Mont*. Ils *Latours a Breil* han 1698 piars lur impurtonta personalitad, *il Landrichter Caspar*, che ha sco siu bab Duitg surviu fideivlamein alla Spagna. Malsaus gia sco guvernatur en Valtelina, ha siu frar *Adalbert Duitg* representau el en uffeci a Sondrio. Returnond *Adalbert Duitg* a casa, eis el 1698 daven-taus mistral e 1699 Landrichter. En sia eloquenza, mo buca en la clarezia dil spért, survarga el il *Caspar*, e Capol ei lur sustegn en la carriera politica. Ils *Castelbergs* han mo in giuven

*) «Capaul faction milanaise passe pour le plus vigilant et le plus habile magistrat des Grisons. Cet officier examine sans cesse le génie, l'humeur, la capacité, les liens, les parentés, les liaisons de ses compatriotes; son soin s'étend sur tous les particuliers des autres faction neutres ou opposées. C'est avec utilité que Capol met dans la faction des personnes d'une humeur douce, d'un esprit ordinaire et d'une fortune médiocre. Par là il contente aisément les la Tour, les Florin, les Capalzar, les Sievi, il tient ces officiers de niveau entre eux: Maurice Arpagaus, Keller, predicant Ott, Ulrich Fachin, Landvogt Tini», di Graville 1708.

***) Casati scriva ils 28 de fenadur 1701 sur *Melchior de Mont*: «ed è di un capriccio così feroce e sfrenato che, oltre essere più di sette anni che non si è confessato, ha battuto replicate volte, anzi tentato giettare nell'acqua sua madre, sicome il sgr. Capol non ha voluto andare in competenza con un simile giovine per non esporsi all'incertezza della pluralità che sempre ha tenuta e tiene!»

Igl ambassadur franzos scriva sur de *Mont*: Dumont ci devant capitaine aux gardes de Sa Majesté qui a été cassé par sa mauvaise conduite, c'est un homme fier qui fait figure en ce pays par un assez grand nombre de domestiques, où bandits, dont il se sert quequefois, il semble d'estre... Français, mais au fond il est du costé d'où il tire le plus. Il a une fois tiré de l'argent de l'Envoyé de l'Empreur, de Venise pour ne pas mettre le sceau à une lettre qu'on devait écrire à S. Majesté, et en recent aussi de l'Envoyé de France et fit après cela ce qu'il était obligé indispensablement de faire par devoir. Je ne fay pas grande estime de cet homme là. Il est en crédit parmy les Catoliques, ennemy secret de Capol, homme distingué par mérite personel, comme il a été au service d'Hollande, il est de génie, contraire a nos intérêts mais étant aussy ennemy de Dumont on peut compter qu'en toutes occasions l'un et l'autre s'opposeront à ce que l'un des deux pourrait entreprendre. 1709.

representant, *Gion Ludvic*, che vegn ils onns suondonts scarvon della Ligia; paupradad ed ambiziun meinan el lu en las practicas dil temps. Siu convischin commissari *Melcher Jacumet* a Mustér ei in um de gronda bahaultscha, pauc fidaus, malruasseivels e hassegiaus. El survescha bein agl avat, mo surtut era a Melcher de Mont a Schluain. In um empau cumadeivel, mo de semiglionta conduita ei *Caprez a Trun*. En Lumnezia haveva era Melchior de Mont la pli gronda urbida ed influenza. Sper el viveva en quels dis a *Vella il barun de Schauenstein*, che haveva in feagl sco capitani en Frontscha el regiment May, in litinent ella garda ed in cusseglier ad Innsbruck; il barun sez era in um distinguiu e de bien num, mo ella politica indifferent. El possedeve Rehanau e proponeva il gerau a Tumein. Pli populars ed era beinvesius dils purs era mistral *Murezzi Arpagaus*, offizier cun gronda parentela, schegie senza facultad, fetg versaus en fatgs della tiara ed attaschaus culs e tras ils Latours a Capol, surtut era sco adversari mortal de Melcher de Mont. Mistral *Blumenthal* mava il pli savens cun Arpagaus, mo haveva meins influenza; era mistral *Schmid* era in um cun interess e dependents da Capol. Persuenter mava lu il mistral *Marchion a Valendau* cun Melcher de Mont e cun l'Austria, nua che ses parents prestavan survetsch militar; el era in um versau, stimau e curaschus. In grond adversari de Capol era il guìa *Castelli a Sagogn*; el era colone! della Ligia grischa, mo vegneva risguardaus per in um de pauc plaid ed era in grond adversari de tut ils protestants. Ils *Schmids a Glion* eran en possess d'in regiment hollandes, dasperas tierparents de Capol, stimai e ualti capavels, mo fidonza sin lur plaid, di igl ambassadur Graville, sappi ins buca haver, ed ils *Casuts* seigien fideivels alla partida, che detti ils daners. A *Rueun ni Uors la Foppa* misterlava il *Landrichter de Florin* ensemen cun mistral Sievi. Florin era in dils meins impurtonts spérts, tups, senza demenar ed in bueder, pauc versaus en las fitschentas, mo in premurau survient de Capol. Pli galants, instruius, dasperas tgeus, era mistral Sievi ad Uors. Era mistral *Alig a Sursaisa* teneva cun Capol, ferton che *podestad Riedi*, in um viv, mo paupers stava dalla vart de Melcher de Mont. Mistral Cabalzar a Laax haveva in feagl sco offizier ella garda a Paris; el figeva pauca canera, era in um sincer e buca grond politicher*).

*) Capol haveva a Trin il podestad Caprez, in um de pauca bahaultscha; mistral Cassini a Tumein era il creditur della claustra a Mustér, Kaufmann

Ded impurtonza fuva la tenonza digl uestg *Ulrich de Federspiel*. Ses contemporans plaidan different sur sia politica. Cun Milaun haveva el buca las intimas relaziuns, sco ils uestgs de Cuera havevan manteniù pli baul. Tonpli era el attaschus all'Austria, nua ch'el sperava, sco Graville di, de cuntentar sias atgnas e las aspiraziuns de siu frar e de ses parents sin tetels e dignitads. Dasperas era el in um curteseivel e de pasch e surschava las fitschentas politicas empau a siu cancelari, in pader benedictin, che turschava en la politica cun gronda premura. La maridaglia de siu frar Luci Rudolf de Federspiel cun la feglia digl administratur de Razen (Röst) figeva la politica digl uestg e de siu cancelari aunc empau pli suspectusa. Siu rival tier l'elecziun, il probst de Salis-Zezras e tut sia familia e parentela, ha mai fatg sincera pasch cun Federspiel, ed el sez ha era adina combattiu ils Salis, che havevan suenter la disfatga a Razen buca sminuiu lur aspiraziuns politicas en la Ligia grischa, gie speravan schizun de tutina vegnir tier lur intent, entras far in dils lur avat de Mustér. En Surselva fuvan surtut ils Arpagaus en Lumnezia ils adversaris digl uestg Federspiel e leutier aunc auters „Franzos“*). Era igl avat Adalbert de Funs era buca siu amitg. Graville, igl ambasadur franzos, vuleva pli tard profitar de quella situaziun ed intrigar a

compara sco um senza fei. Podestad Vieli a Domat e Comantogna a Bonaduz van èra cun Capol, lu mistral Liver, scarvon Ragut a Montogna, mistral Gartmann en Stussavia, podestad Schorsch, ils Tinis e Viscardis. Mistral Antoni Cleopat «politisava mo encunter daner blut», il fegl dil guvernatur a Marca a Mesauc e Dr. Granelli eran umens de pauca fei, sco Graville di.

*) Le chagrin d'être peu considéré des premières familles Catholiques, a cause de son extraction plébéienne, et de sa froïder à réunir les patriotes de la véritable religion, et le souvenir des offices qu'il a reçues indirectement, à son election de Capaul et de Schwartz lui ayant fait sacrifier les Grisons de la communion Romaine aux Protestants, il s'est exposé à l'indignation des uns et aux mépris des autres.

Il ne semble pas trop ami de l'abbé de Disentis ny de la commune de ce nom, dont les paysans ont disputé longtems à l'Evêque la disposition des legs pieux qui n'avaient point encore été incorporés à l'Eglise. Les autres lieux de la même ligue le soubçonnet d'avoir fomenté le démêle entre les prêtres et les capucins, sur l'espérance que l'expulsion des religieux luy laisserait plusieurs cures à conférer aux 18 chanoines titulaires, qu'il doit pourvoir, préférablement à ses créatures.....

L'Evêque n'a presque point de relation à Rome et il y est en mauvaise odeur, à cause de son indolence sur la religion Catholique (Graville).

Deodat de Latour di 1717 digl uestg: «lui même honnête, pacifique, fort menager», mo el seigi dil tuttafatg en mauns de siu cancelari, in pader benedictin, «remuant, intrigant». Siu cusrin, il canoni Caduff de Marmels, hagi plidau mo della religiuin.

Ruma e tier ils cantuns catòlics, representond „sia indifferenza en caussas de religiun“ per spussar sia influenza e sias recumondaziuns a Ruma e cheutras privar el dils miets, de metter en moviment la Ligia grischa. Igl uestg ha denton manteniu sias relaziuns politicas a Razen (era cun Wenser) ed a Vienna, surschond viers la fin de sia veta pli e pli las truschas politicas a siu cancelari, ses parents e partisans (Gion de Vincenz, Gion Ludovic de Castelberg).

Tala fuva la situaziun dellas partidas viers la fin digl 17avel tschentaner.

5. „Spagnols“ e „Franzos“ enten midar gasacca 1700—1710.

Il november 1699 ei Carli ils II de Spagna morts, ed igl imperatur ha vuliu dar siu feagl Carli, il retg de Frontscha siu beadi Filipp sco retg alla Spagna. Quei Filipp han ils Spagnols acceptau e renconuschiu sco lur prenci, ed el ha naturalmein era pretendiu il domini sur il ducat de Milaun. Mo igl imperatur Leopold igl I ha priu las armas, declarond: mai desistel jeu da Milaun! E l'Ingheltiara, Holland e Portugal ein s'uni cun el encunter la Frontscha. L'uiara ha entschiet, ed ils Franzos ein marschai encunter Holland ed en l'Italia viers Milaun, per occupar quei ducat. Las treis Ligias stavan pia puspei enamiez las pussonzas uregiontas. Alla Frontscha eis ei gleiti reussiu, de prender possess de Milaun, e *Casati ei passaus en survetsch franzos*, e restaus sco representant de Milaun ellas Ligias. El ha empruau de trer tut ses buns amitgs della veglia partida spagnola vi tier la Frontscha ed unir quels umens cun ils vegls adherents de Luis ils XIV. Ils Salis e Capol cun tut ses partisans, ils Latours, Arpagaus, de Florin, Schmids e Schorschs, che havevan surtut en la damonda de Razen ed en la dertgira nauscha de 1694 demussau in'aversiun sco tgaun e gat, duevan ussa survir sut ina bitgetta, quella de Casati. Cun agid de quella pussenta partida vuleva la Frontscha lu serrar agl imperatur las vias sul pass s. Glieci e sul Spligia, tras Giadina e sur il Stelvio a Bormio, pia impedir agl imperatur de marschar tras nossa tiara per la reconquista de Milaun. En medem temps vuleva la Frontscha far massa recruta per sia armada. Perquei ei

la Frontscha ussa stada fetg activa e curteseivla en la Rezia. Ella vuleva pagar ils deivets, artai da Milaun e surprendre tuttas obligaziuns, stipuladas el capitulat de 1639 denter Milaun e las Ligias e naturalmein era guder ils gronds avantatgs, surtut liber pass e repass mo per ella. Da l'otra vart risguardava igl imperatur Leopold Milaun sco siu dretg e possess ed il capitulat sco in' obligaziun dellas Ligias viers el. Siu ambassadur Rost a Razen survegliava perquei tuts moviments politics, surtut ella Ligia grischa, che predominava gie tras sias biaras vuschs en tuts conclus dellas treis Ligias. Mo Rost haveva buca sco ils Casatis tras decennis ligiau ils umens cun bunasmanas e pensiuns secretas; l'Austria haveva surschau alla Spagna sco possessura de Milaun, de direger la politica ellas Ligias. Pér viers 1700 era Rost sespruaus de formar e fortificar *ina partida austriaca ni imperiala*. Cun el s'uneschan ussa il colonel *Gion Antoni Buol e Melchior de Mont* e tut ses partisans (Jacumet, Castelli, Marchion etc.). Quei triumvirat (Rost, Buol e de Mont) era de natira d'ina pasta; pertgei Buol era in um passionau, losch e brutal encunter tuts, e Rost buca meins, e de Mont survargava ils auters dus en quellas qualitäts. Quels treis giuvenasters, sco Capol di, preparavan de far tutta resistenza all'uniun franzosa-spagnola. Quella carscheva tras la premura e las practicas de Casati de di en di, e havessen ils Salis buca demussau lur vendetga encunter il vegl adversari Casati, sche fussen tuttas emprovas de combatter la partida stadas adumbatten. Capol era gia 1700 ius cun Casati tier la Frontscha, l'entschatta senza far gronda canera, sco ei correspundeva a sia natira. Il guvernatur de Milaun era l'entschatta digl onn arrivaus a Flem tier Capol, che retscheveva tuttas staffettas, dava tuttas consignas e dirigeva sco versau menader tuttas acziuns. Tschudi, igl emissari franzos, era lu sepresentaus a Breil tier il cauderschader *Adalbert Duitg de Torre*, per tractar las fitschentas, surtut il secuntener viers la Frontscha. Ei sedumandava, schebein las Ligias veglien renconuscher Filipp ils V sco retg de Spagna e duca de Milaun e cheutras prender partida per la Frontscha. Quella ha ussa practicau pli e pli fermamein, per arrivar tier siu intent. Ella ha furniu grondas summas daners a Capol, per cumprar las vuschs pil congress ni tierm s. Gieri e per la dieta generala a Glion e Tavau e per tschentiar ses amitgs alla testa dellas fitschentas. Capol ha cumprau per 100 talers las vuschs dil congress (avrel 1701) a

Trun, e senza renconuscher il dretg de Rost, de presentar al congress sco administratur de Razen treis candidats, ha Capol sez proponiu siu adherent *Christian Florin* de Rueun, e quel ei naturalmein vegnius elegius. Entuorn Capol stavan, animai dalla medema detschartadad, Adalbert Duitg de Latour, mistral Gelli e mistral Murezzi Arpagaus, Nuttli de Glion, Caprez de Trun, barun Planta, Vieli, Camantogna ed ils protestants a Glion, en Valrein e Schoms. Quella partida ha encunter tut usit astgau refusar ils candidats de Rost. Christian de Florin era in um senza muntada, mo el era sesplimaus sco ils auters „Spagnols“ e per cuort temps daventaus „Franzos“.

Cuort suenter quella victoria della nova partida ei quella vegnida en grond prighel de scardalir ni scurdar. A Sagogn mava en quels dis la dispeta denter las duas confessiuns vinavon. Ils catolics tenevan sut l'influenza dil plevon Jacumet la dira e speravan sin Rost e l'Austria. Davos els stavan Melcher de Mont, Castelli, Melcher Jacumet ed era igl uestg. Capol ei culs protestants vegnius en agid a ses concartents, pertgei ei mava en medem temps encunter ses pli gronds adversaris politics: Melcher de Mont, Castelli e Jacumet. Capol ha bein renconuschiu il prighel per sia partida paritetica, mo el sperava, sco ei para, che ses partisans vegnien ad impedir il pievel, de prender las armas. Quei ei buca daventau. Ils catolics ella Cadi ein marschai tochen a Rueun, ed era la Lumnezia ei s'armada. L'entira partida franzosa haveva denton mo in interess: la pasch, per mantener la forza ed uniun ed en quei senn lavura el pli grond prighel tut la partida (Capol, Latour, Schmid ed Arpagaus en Lumnezia). La partida imperiala cun de Mont, Castelli, Jacumet ed igl uestg eran en pli favoreivla posiziun politica, schegie pli fleivels. Els savevan sperar, che l'uiara porti igl agid dell'Austria, sparti tuts catolics de Capol, e ch'ei reusseschi ad els, de formar ina pluralitad per tuttas elecziuns e decisiuns. Ord quella situaziun eis ei de capir, che tut ils umens della partida franzosa vulan intermediar, e la Frontscha sezza tarmetta silsuenter in ambassadur cun quella incombenza. Latour, che dominava ella Cadi en quels onns, ei cun siu nevs, assisten Duitg Cabialaveta, vegnius deputaus tier la conferenza dils catolics a Rehanau il november 1701. Lur operar e quel de lur partisans e la raschun, che l'Austria vuleva buca dar

igl agid sperau, ha d'ina vart promoviu la pasch e da l'otra manteni la partida franzosa *).

Il prighel, che smanatschava tras talas relaziuns, ha influenzau la dieta generala a Tavau (1701). Quella ha concludiu de mantener la neutralitad viers il combat dellas pussonzas. Quei fuva naturalmein era in success franzos, pertgei gl'imperatur duman-dava, che las Ligias setegnien vid il capitulat de 1639 ed arvien ad el tuttas vias.

Denton fuvan truppas imperialas sut prenci Eugen marschadas encunter Milaun; il duca de Vendôme, che defendeva il ducat en num della Frontscha, ha rebattiu las attaccas. Quellas novas han puspei animau la partida franzosa tier nova premura. Capol, il „principal artifex“, era (1701/1702) guvernatur en Valtelina; mo viers s. Gieri eis el arrivaus en Surselva a direger l'elecziun dil niev cauderschader. Schegie ch'el havess sco guvernatur buca giu il dretg, eis el sesius el congress a Trun (1702) sco tierz cau de Sax, suenter haver dau als cumins daners e la consigna, e siu adherent Adalbert Duitg de Latour ei daventaus cauderschader. La partida imperiala era deprimida, ch'igl imperatur stoppi schar ella a miez liuc (era a Sagogn), e gl'avat, schegie premuraus per gl'imperi, fuva personalmein negin adversari de Latour. Suenter ils success a Milaun ed en la politica dellas Ligias era il niev ambassadur de Frontscha arrivaus (Graville). El dueva far pasch a Sagogn, renovar il capitulat de 1639 denter las Ligias e Milaun, ch'era ussa sut l'influenza franzosa. En quei temps s'unescha la Baviera cun la Frontscha e rumpa lu el Tirolo (1703). Il prighel per las Ligias crescha; ton ils Bavares sco ils Franzos a Milaun ed igl imperatur han ussa interess per lur vias de transit. Igl imperatur fa tuts sforzs d'eliminar l'influenza franzosa ellas Ligias e serrar las vias alla Baviera ed alla Frontscha, e l'elecziun dil cauderschader de 1703 meina tier in ferm combat. La partida imperiala presenta Melcher de Mont. Igl uestg, per part irritaus tras il process encunter Jacumet, che Capol e Schmid de Glion paran haver inscenau, ed ord viv interess per la partida imperiala, ad-

*) Sur l'uiara de Sagogn ha igl avat de Mustér Adalbert de Funs relatau sez en tuts detagls, pareglia *Annalas* V, 73. Quella descripziun dil «tumult u uiara dels de Sagoign» affirmescha il favoreivel portret, ch'igl ambassadur franzos (Graville) fa digl avat: Outre que les moeurs exemplaires de l'abbé de Disentis rendent ce Prélat vénérable aux paysans... L'évêque de Coire craint de traverser les religionnaires. Le Prevôt de Salis et l'abbé sont mal avec ce Prélat et ils trouvent des obstacles de la part de son chapitre.

monescha tuts catolics, ded eleger Melcher de Mont sco cau della Ligia grischa; era ils caputschiners ston perdegar en quei senn, sinaquei ch'il pievel sforzi ils deputai de votar pil candidat de Rost. La cunterpart ha gia el congress dil schaner 1703 declarau, che Rost astgi sco austriac, schegie administratur de Razen, buca seser el congress. Latour ha purtau quella proposiziun, e mistral Arpagaus, Florin e Capol han susteniu el, e finalmein accepteschan ils cumins della Ligia sura la proposiziun. Il ver iniziand ei naturalmein igl ambassadur franzos, e Capol ei en sia posiziun cheutras mo pli fermes. Sco cauderschader propona el l'entschatta siu tierparents mistral Ambrosi Schmid de Grüneck, in um reh, mo brutal e passionau. Capol gastescha ses partisans a Glion, mo el sto observar, ch'ils protestants vulan buca acceptar quei um, ed a Trun propona el puspei Latour (encunter il representant dil cau de Sax: Melcher de Mont). Latour vegn era elegius, mo desista dalla honur, ed aschia daventa de Mont cauderschader. Grevs incaps pervia de quella elecziun haveva ei dau surtut en Lumnezia denter Otto de Mont ed ils Arpagaus. Otto de Mont sto avon il cumin revocar sias „calumnias“ encunter ils Arpagaus e pagar 1500 renschs. Melcher de Mont ha, avon che seser el „Bundstag“, stuiu udir, el deigi segiustificar d'in mazzament commess, avon che guder la honur de cauderschader.

Denton giavischa la Frontscha adina, che las Ligias renconuschien Filipp sco duca de Milaun e renoveschien las veglias alianzas cun la Frontscha. Silla dieta a Tavau propona Sprecher, de scriver ina brev d'engraziament al retg de Frontscha ed en quella numnar el in „alliau u confederau“. De Mont refusescha de sigilar ina tala brev sco cauderschader. Graville smanatscha de far dismetter el ed unscha lu el ils 16 de september talmein, che de Mont pren silsuenter partida per Sprecher, cura che quel vegn persequitau*).

*) Entginas postas ord ils quens de Graville pon illustrar las relaziuns e caracterisar ils representants en lur acziuns politics. En Giadina surveschan barun Planta ed auters sco spiuns encunter l'Austria:

1702, ils 24 de schaner, al secretari u scarvon della Ligia grischa, per saver, tgei che passa ellas radunonzas particularas della Ligia	12 livras 10 s.
1702, ils 28 de schaner, a mistral Arpagaus, ch'ei adina staus a nus favoreivels en las radunonzas	50 «
1702, ils 10 de december, al Landrichter, ch'ha adina susteniu nus en tut ils congress sco cau, ina gratificaziun de	60 «
1703, il 8 de schaner, a Capol sin ordinaziun dil retg	94 «

Avon las elecziuns de 1704 regia puspei nauscha pissiun. Rost va a Mustér tier igl avat Adalbert de Funs e quel declara: la cunterpart vegli Florin sco cauderschader, el (igl avat) astgi buca sebalucar, pertgei ins smanatschi ad el ed alla claustra la ruina, e sche Rost refuseschi Florin, sche vegli la cunterpart catschar Rost ord la tiara. Sil tierm s. Gieri propona e dispona Capol sco in nausch despot. Adalbert de Latour protesta puspei encunter il secuntener de Rost: quel hagi sco administratur de Razen ed am-

1703,	ils 2 de matg, a Capol, per vegnir ord Valtelina e procurar la piazza de Landrichter ad ina persuna bein intenzionada	92	«	
1703,	ils 4 de matg, al Landrichter Florin, per unir el cun gov. Capol en ils fatgs dell'elecziun d'in Landrichter, favoreivels als interess dellas duas crunas (Spagna e Frontscha)	60	«	
1703,	ils 4 de zercladur, a sgr. Zaff, fegl dil predicant de Cuera, per serrar la bucca al predicant, il pli passionau, che levantass il pievel entras ses priedis	150	«	
1703,	ils 15 de fenadur, a ministr al Vieli ed al gerau de Montogna	71	«	10 s.
1703,	ils 28 de fenadur, a Landrichter Florin per siu viadi da Rueun a Cuera, per duvrrar el per il survetsch sils confins de Giadina	23	«	
1703,	ils 30 de fenadur, al barun Planta, per il viadi da Cuera en val Mustair ad observar ils moviments en Tirol	145	«	
1703,	ils 8 ded uost, a Tschudi, per star en Giadina ed observar ils confins	182	«	
1703,	il sett., a Gelli Arpagaus per puspei sefar eleger mistral en Lumnezia	120	«	
1703,	ils 12 de september, al barun Planta, per survetsch (spionar) en Giadina	65	«	
1703,	ils 15 de settember, a Murezzia Arpagaus per far protestar el ella dieta (Tavau) en num dils deputai della Ligia grischa encunter de Mont, che ha snegau de sigilar la brev al retg de Frontscha	42	«	
	il medem di, per impedir ils deputai della Ligia grischa de prender la partida dil Landrichter de Mont	90	«	
1703,	ils 16 de settember, havend barun Rost dau a de Mont 250 livras per buca sigilar la brev al retg de Frontscha, ei igl ambassadur de sia majestat staus sforzaus («afin de consommer cette affaire») de remetter al cau della Ligia grischa (de Mont)	345	«	
1703,	ils 18 de september, al scarvon Bavier per concepìr ils pugns de recapitulaziun en ina fuorma favoreivla (avantageuse) 15 talers	46	«	10 s.
1704,	als dus mistrals Arpagaus	70	«	
	a Landrichter de la Tour	65	«	
	a Florin per l'elecziun dil Landrichter	312	«	
1705,	ils 16 de zercladur, a Florin e de la Tour per ira en divers cumins della Ligia grischa davart la deputaziun de Hollande	57	«	5 s.
	als scarvons dellas Ligias	41	«	16 s.
	a mistral Poulti (Nuttli?)	125	«	14 s.
	a sgr. de la Tour per l'elecziun dil Landrichter	300	«	

bassadur en ina persuna negin dretg, de proponer e votar pil cau della Ligia. Igl uestg vul sut maun adumbatten far desister Christian de Florin da sia candidatura en favur de siu frar Luci Rudolf de Federspiel; e Rost vul far confirmar Melcher de Mont sco cauderschader ed insista sin siu dretg de proponer il cau. Tutina vegn Florin elegius, ed il congress dils caus vegn spert radunaus (ils 14 de matg), sinaquei che Rost sappi buca far pass ni protestar pli bia. Capol, che ha dominau quellas elecziuns, survegn per pagaglia quella gada buca daners, mo la piazza de cancelari a Trahona. Era 1705 truschan las partidas buca meins. Latour ei candidat dils „Franzos“, Melcher Jacumet vegn sustenius dagl uestg, da siu frar e Rost, mo Latour victorisescha. Igl onn 1706 porta lu pli grondas midadas. Veniescha tarmetta in ambassadur e vul pass e repass per sias truppas, engaschadas a Bern e Turitg. Bianchi, igl ambassadur de Veniescha, porscha daners, vul dar in battagliaun a Gubert de Salis, Capol, Massner, Melcher de Mont ed al frar digl uestg, tuts deigien profitar de Veniescha en plazzas militaras. Bianchi vul gudognar ils protestants e cuschentar ils catolics. De Mont ed igl uestg e siu frar ein d'accord e vulan gidar Veniescha. Mo la partida franzosa lavura encunter, surtut ils cumins della Cadi e Lumnezia e gl'avat Adalbert de Funs malgrad las reproschas digl uestg. Quels cumins ed ils partisans franzos fan tontas difficultads, ch'il congress astga prender neginas resoluziuns, gie igl avat declara, ch'el banduni la sessiun, sch'ins continueschi las tractativas. 17 vuschs en la Ligia grischa, 7 ella casa de Diu e 4 ellas X dertgiras van cugl ambassadur franzos encunter Bianchi e Veniescha. Il pli ferm han Latour, ils Arpagaus e gl'avat opponiu all'allianza. Capol sco Landrichter ni cauderschader pren la stgisa, el sappi buca sigilar in contract cun Veniescha, e Graville paga ad el persuentar cun 1144 livras ed 8 sols, mo il settember fa el passar entgins de sia gliend vi tier Bianchi, per saver dumandar novas grazias dalla Frontscha*). En quei mument vegnan las novas, che la Frontscha

*) 1706, igl uost, a Murezzi Arpagaus (livras, sols, deniers)	207	19	1
a Landrichter de la Tour	62	19	1
a Caprez da Cuera el Tirol (per spionar)	51	7	3
a sgr. Caspar de la Tour (Deodat?)	22	18	2
a de Rungs staus scarvon della Ligia grischa	74	12	2
a Castelberg, presentamein scarvon della L. grischa	31	7	1
a capit.-lit. Cleric en Giadina encunter igl inimitg	146	11	8
a Capol per la suspensiun dil contract cun Veniescha tochen la dicta dil settember	1144	8	1

seigi battida. A *Ramillies* haveva Malborough victorisau ed a *Turin* eran ils Franzos vegni batti dal prenci Eugen ils 7 de settember 1706, ed ils Franzos havevan stuiu bandunar l'Italia per adina. Capol va ussa en tutta prudientscha sias vias — vi tier Veniescha — cun el auters vegls „Spagnols“, che han gia inagada midau gasacca, ils Sprechers, Clerics, Schwarz ed Adalbert de Salis. Ils Grischuns catolics, encuraschai entras igl avat de Funs ed il cumin de Mustér sut Adalbert Duitg de Latour e tras ils de Lumnezia sut Murezzi Arpagaus, dattan aunc ussa 18 vuschs encunter l'Austria, mo quei ei adumbatten. Ils Austriacs han Milaun e la victoria e sforzan tier il „Passtractat“, e Rost tschenta ussa *in dils ses*, il Christian de Florin, che ha puspei midau gasacca, sco cau della Ligia sura. La Frontscha, battida pertut, banduna per temps la politica grischuna e divers midan partida. Florin ed ils ses renconuschan ussa il dretg digl administratur ed ambassadur de Razen, de proponer il cau della Ligia, ch'els han avon combattiu per igl agien sac. — En quellas relaziuns tema Capol, che Latour daventi buca pli cau della Ligia grischuna e siu rival Cajacob, attaschaus all'Austria, remplazzeschi el; era Melcher Jacumet, igl amitg intim de de Mont ei candidat; mo sil tierm s. Gieri va ei quella gada buca suenter programm. Buol arriva, accumpignaus dagl ambassadur austriac, recumandaus dagl uestg, e schegie che de Mont e gl'avat ein buca per el, vegn el elegius, pertgei igl uestg smanatscha avon l'elecziun ton agl avat sco a de Mont, e de Mont crei de far donn a Latour, sch'el voteschi per Buol. Buol vul sereconciliar cun Latour e porscha ad el la piazza ded assisten. La partida austriaca ha aschia en uniun culs eveniments dell'uiara in εμπrem e grond success (1708). Dapi che Milaun ei en possess digl imperatur (1706), ei la *partida imperiala* carschida pli e pli. Il principal um en quella daventa *Massner* de Cuera. El ei in um de bien giudeci, spiritus, de gronda interpresa, ed ha buna ventira, mo dasperas in um senza negina cunscienza ni mo scrupels de cunscienza. Cun el va igl apotecher Schwarz, scarvon della Ligia della casa de Diu, che ha maridau raubuna e plazzau in siu feagl sco major en Holland e l'auter sco vicari en Valtelina. La *partida veneziana* ei representada en Surselva per temps tras Capol e ses parents a Glion (dapi 1706). Alla testa stattan cheu Salis-Soglio e ses parents, ils auters Salis, che han bandunau la Frontscha. Il brigadier Salis de Zezras ei tras sia conversiun daventaus marschal.

Sin quei han quater Salis bandunau il survetsch franzos, e lur regiment ei vegnius daus a May. Friedrich Anton, Rudolf, Hercules de Salis audan tier quella partida veneziana. La *partida franzosa* ei dapi 1706 senza menader. Adalbert Duitg de Latour e Gion Ludovic de Castelberg surveschan aunc fideivlamein, mo igl ambassadur franzos Graville lamenta: ei dat buca glied sil mund, che mida pli levamein gasacca, ch'ils Grischuns, ins astga paregliar els cul sgaret sin tetg, che va suentar l'aria*).

6. Massner ed in truament de partida.

Ils Franzos eran 1708 puspei vegni batti ad Oudenarde e 1709 a Malplaquet. Lur fitschentas mavan mal. La partida franzosa ellas Ligias fuva pia fetg humiliteivla, mo da l'autra vart tractava igl imperatur ussa ils Grischs empau pli supiervamein. Ils Grischs pretendevan adina puspei de midar il capitulat de 1639; quei era vegniu empermess ad els, mo mai tenuu. Surdequei era igl ambassadur Greuth savens pauc meins garmadis, che quei che Rost era staus. 1710 ha lu Massner, il menader della partida imperiala, instradau in grev combat. Massner haveva a Cuera ina banca ed ina fitschenta de spediziun, che figevan en quels temps gronds gudogns, e dasperas era el appaltatur dils dazis dellas treis Ligias. Gia duront l'uiara palatina (1688—1697) haveva el en connecziun cun sias treis fitschentas fundau ina quarta: ina de spionasch. Sco appaltatur dil dazi saveva el far quei stupent, el arveva las brevs de Milaun, che mavan tras la tiara e tradeva lu il cuntegn de quellas agl ambassadur franzos encunter bien pagament. Duront la nova uiara dapi 1700 haveva el lu giu da pertut sils confins, el Tirol e sillas vias de Milaun ses spiuns. Quei um ha 1702 dumandau dalla Frontscha la formaziun d'in regiment, e vegnend quei refusau, ha el bandunau la Frontscha ed ei daven-taus in bien commissari de conterbanda e survient austriac, ed en quei survetsch ha el continuau siu vegl mistregn. 1710 ha Massner arretau il duca Filipp de Vendôme, in cusrin dil retg de Frontscha, che mava tras la tiara e menau el ell' Austria sco perschunier.

Du Luc, igl ambassadur franzos a Solothurn, ha pretendiu, che las Ligias mettien Vendôme immediat en libertad, ed igl emissari

*) Dil temps de Napoleon igl I ha ei dau in «Dictionnaire des girouettes» (sgarets) v. d. de quels, che havevan lu midau gasacca. In tal havess cheu negin intent. Las relaziuns ein savens pli pussentas ch'il carstgaun.

franzos Merveilleux ha agitau en las Ligias cun forza encunter Greuth, gl'imperatur e Massner. El saveva sperar sin bien success, pertgei ei regeva quasi fomaz en las Ligias, ed en Surselva, surtut en Lumnezia plidava ins sut l'influenza dils vegls „Franzos“ gia il schaner 1710 d'ina revolta encunter ils „Imperials“, d'ina dertgira nauscha e ch'ins vegli serrar las vias allas armadas imperialas. Sur il delict de Massner han tenor usit dil temps era las vischnancas giu de decider. Surtut eran ils catolics en las Ligias generalmein encunter Massner. Sin quei ha la Frontscha puspei tarmess igl emissari Merveilleux a Sargans, per ch'el ocasioneschi ni practicheschi ina dertgira nauscha encunter Massner. Per quei intent dueva l'entira partida franzosa puspei vegnir rimnada e levantada encunter l'imperiala per ina ferma lutga politica. Da Sargans anora ha Merveilleux dirigiù ils emprems meins digl onn 1711 quell'acziun. El e ses partisans ellas Ligias han taccau ils adherents e parents de Massner: il caupresident Salis, capitani Walser, mistral Schorsch, cavalier Reidt. Auters „Imperials“ sco Melcher de Mont ed ils Clerics, han immediat priu partida per Massner, e surtut il marcau de Cuera ha susteniu quel. Colonel Buol, de Mont e vicari Schwarz han dumandau, ch'il congress grond (ils caus e treis deputai), lu radunau a Cuera, detti audienza a Massner, ed el ei compariu avon quel en lur cumpignia e protegiu da 30 bandits, menai dad in cert gerau Battaglia. Igl ambassadur d'Ingheltiara e Greuth han priu aviartamein sia partida, per impedir ina dertgira nauscha, che la contrapart preparava. Era igl uestg ha tras caputschiners practicaù en contradas catolicas per Massner. Sia entira partida era aschia mobilisada. Ina stermetusa activitad regeva, per lavar u per truar il „scroc imperial“. La partida franzosa sut igl emissari Merveilleux haveva en quei temps buca sedau meins breigia, per far ina fin a Massner. Ils umens, che vegnevan a Cuera tier il congress, eran cumprai. Igl assisten ni vicari dil Landrichter, Peter Riedi de Sursaissa, antruras in bien imperialist, era gia baul vegnius cumpraus da Merveilleux, senza che Massner senti ni sfidi dad el. Il Landrichter Luci Rudolf de Federspiel sez, schegie frar digl uestg e ferm imperialist, haveva era stendiu ora la manutta per ils luidors franzos, e mistral Gion Ludovic de Castelberg haveva gia 1706 ed era 1707 ed 1708 sco scarvon della Ligia grischa gudiu la bunamana franzosa, „per buns survetschs“, ed il present

scarvon della Ligia grischa, Blumenthal de Degien, stava puspei en fetg stretgas relaziuns cun igl ambassadur franzos e furneva ils resultats dellas votaziuns, rapports sur il stadi dellas fitschentas e haveva — bein recumandaus e regalaus da Du Luc — empermess agl emissari franzos Merveilleux, de far tut siu pusseivel, per survir als giavischs dalla Frontscha viers Massner. Semigliont surveva il scarvon della Ligia della Casa de Diu. Quels buns scarvons e tartogns ellas fitschentas sentevan pauc remiers de cunscienza e conservavan exteriuramein lur reputaziun, concludend ils cudischs de protocol culs bials plaids: laus Deo semper.

Tgei Massner haveva de spetgar avon in congress de quels umens, era de preveder. En medem temps eran perdetgas encunter Massner vegnidas cumpradas (Zellweger), e Merveilleux era occupaus ded acquistar il capo dils bandits de Massner, il gerau Battaglia. Mo in um muncava e siu secuntener fuva meins clars; quei era Capol de Flem. Muort la pintga honor ed ils „paucs daners“ della Frontscha e la disfatga en las campagnas haveva el bandunau Graville 1706 en gronda gretta e lu practicaeu empau per Veniescha (dec. 1706), ed ils „Franzos“ schevan, el stetti ussa cugl imperatur; mo las uolps battan buca via tier lur tauna, e Capol figeva en verdad la gatta morta, tochen siu mument era cheu. El era per l'entschatta digl onn 1711 ius a Turitg en fitschentas. Merveilleux spetgava vess sin siu retuorn ed era decidius e prompts de gudognar quei um per la gronda interpresa de partida e reconciliar el cun la Frontscha; „pertgei el era in um fetg adattau a survir nizeivlamein.“ Merveilleux e Capol ein vegni bein perina.

En medem temps era in emissari franzos Storrer cun daners sin via tras la Lumnezia e tras la Cadi, e mistral Gion Guglielm Schmid e Casut a Glion e lur pintga partida demussavan gronda premura per dar satisfacziun alla Frontscha e „giustia a Massner.“

Duront tut quell'edificontas preparaziuns per in act de giustia dil temps, era il di de s. Gieri 1711 arrivaus, e las elecziuns en vischnauncas e cumins duevan haver liuc. Il Landrichter stueva en quei grond process haver ina eminenta impurtonza e posiziun; pia ha igl ambassadur austriac Greuth operau „e luvrau il vert ed il sec“ per tschentar il bien adherent Melcher Jacumet alla testa della Ligia; mo gl'avat de Funs, che haveva la proposiziun quei onn, era ussa pauc stimulaus per la partida austriaca, surtut buca

per Massner. El ha proponiu sco empren Adalbert de Latour, Melchior Jacumet sco secund e mistral Pieder Cajacob sco tierz candidat. Adalbert de Latour ei vegnius elegius (c'est un homme fort pacifique), e Greuth, ch'era muort sia premura per Massner perfin duront il past el Hof a Trun quasi bandunaus da tut ils deputai della Ligia, ha stuiu sentir, tgei aversiun regeva en Surselva encunter siu partisan, per part naturalmein muort la buorsa franzosa.

Gia duront la sessiun a Trun han mistral Gion Ludovic de Castelberg, mistral Gion Ulrich de Rungs, Landrichter Adalbert de Latour, mistral Nicca, gerau Christian Caprez e scarvon Gion Hercules de Blumenthal purtau tgisa encunter Massner, ch'el hagi vuliu far dar perdetga in Gabriel Zendl de Sargans, che quels sura numnai signurs hagien tras Gallati retschiert daners franzos. A riguard Castelberg e Blumenthal silmeins era quei ver. Els han tuts ensemen declarau quei per infama menzegna e dumandau satisfaziun. Co Massner era aschi bein orientaus sur las connexziuns dils Sursilvans cun la Frontscha savein nus; el haveva ses spiuns e la corrispondenza mava era tras sia detta. Per sia gronda sventira dominava denton la partida franzosa.

Da mesa stad 1711 seseva *Capol* alla testa della *dertgira nauscha a Glion*. El, Albertini de Giadina ed auters deputai havevan declarau a Merveilleux: il retg de Frontscha vegni ad anflar cumpleina giustia. Per il temps della sessiun della dertgira fuva Merveilleux viagiava da Sargans ad Ursèra, per da leu anora, nua che mo ina contrada de sia partida sparteva el dals derschaders, saver „operar per la buna giustia“. A Glion haveva el ultra de quei aunc siu commissari Davatz de Cuera e barun de Travers, ed el stava dasperas aunc en tractativas cun ils capitans de Frontscha en Surselva per en cass de basegns eliminar l'entira partida austriaca tras la forza dellas armas. Las machinaziuns della dertgira ha Capol capiu de curclar cun sia malezia. Massner ei vegnius truaus alla mort, pil temps ina bein meritada sentenza; era la moda e maniera de dar giustia ei in exempel dil temps. Massner era daditg sbrigaus ord la tiara, ed ei cuort suenter morts en consequenza d'in accident, curdaus tier ad el sin sia fugia.

Ils Franzos havevan arretau il feagl de Massner a Cuera sco repressalia, e las Ligias havevan concludiu de dumandar libers

quei giuven. Davos dies han il caupresident, il probst Salis, Capol ed auters „Franzos“ scret a Du Luc, el deigi mo buca ademplier quei giavisch*). El ei restaus en perschunia tochen 1717.

7. Il tierm s. Gieri 1714.

La partida franzosa, che haveva aschia terrau il menader dils „Imperials“ u „Austriacs“, ha ussa buca ditg gudiu ils fretgs de quella victoria, e per *Capol* ei quei stau la davosa gada, ch'el ha triumfau alla testa della Ligia grischa. Dapi la curdada de Sgier haveva el manischau suenter gust en la Ligia grischa, ussa sepreparava in dils ses, de sia atgna partida, de far ina fin a sia predominonza, per iu sez cumandar las fiastas en ina semiglionta maniera. Quei um era *Gion Ludovic de Castelberg a Mustér*. Naturalmein han liungs e grevs combats giu liuc, e quels han menau tier *ina nova formaziun dellas partidas en Surselva*. La veglia partida franzosa ei sedividida. Quei svilup cun tuts rizraz accompignonts, ha entschiet immediat suenter la dertgira nauscha sur Massner. En quella eran Capol e Castelberg aunc sesì ensemen, per far il sgarscheivel truament sur igl adversari politic. Cuort sissu entscheiva il combat denter els sez.

Ella Svizzer fuva l'uiara dil Toggenburg rutt'ora, e ton ils catolics sco ils protestants dils cantuns svizzers speravan sin igl agid de lur confessiun el Grischun. La pluralitad ellas treis Ligias haveva concludiu, ded ira en agid als protestants, ed en la Ligia grischa era la situaziun fetg critica. Ei sepreparava ina uiara burgheisa denter las confessiuns. Capol, che temeva la fin de sia ferma posiziun alla testa de tuts protestants e plirs cumins catolics (Lumnezia, la Cadi ed Uors), luvrava per la neutralitad, ed en quei senn ei la decisiun en la Ligia sura era curdada. Mo gl'uestg de Federspiel cun siu nevs e „Hofmeister“ Gion de Vincenz e Gion Ludovic de Castelberg a Mustér e gl'avat de Funs giavischavan de s'unir culs Uranes e menar la Surselva catolica ell'uiara. *Landrichter Adalbert de Turre* era adina staus in um de pasch; siu nevs *Caspar Deodat*, il feagl dil Landrichter Caspar, mava las medemas vias, ed omisdus sustenevan perquei il pertratg de neutralitad e mavan en quella ed en autras damondas cun *Capol*. Quella posiziun ha spartiu ils Latours da Castelberg e da Vincenz, ed era dagl avat. Naturalmein han era aspiraziuns

*) Brevs de Merveileux da 1709—1712.

personalas giu gronda impurtonza. Caspar Deodat stava en ses megliers onns (1677—1750). El haveva fatg ses studis a Paris*). El era 1708, sustenius da Castelberg encunter Buol, vegnius mistral e dapi quei onn staus deputau della Cadi el congress della Ligia ed ella dieta generala. El era in um ruasseivel e sedistin-gueva leu surtut sco versau giurist, e cura ch'ei setractava de complimentar ils ambassadurs ni diplomats, vegneva Deodat en consideraziun. 1712 fuva el puspei mistral, pia gest el temps, ch'ei setractava dil combat confessional en Svizzeria. Sil tiern s. Gieri 1714 aspirava Caspar Deodat sin la dignitad de Land-richter. Siu rival era *Gion Ludovic de Castelberg*. Quel era 1707 daventaus scarvon della Ligia grischa e haveva sco siu antecessur de Rungs surviu alla Frontscha, era sco derschader sur Massner. 1712 pren el sia nova posiziun encunter Capol; el batta cun siu aug, il plevon de Trun, encunter ils engaschaments per Holland e per l'uiara da vart dils catolics en Svizzeria. Per il tiern s. Gieri a Trun sepreparava in ferm combat. Deodat Latour haveva gia igl onn avon silla dieta a Tavau cumprau ina part dellas vuschs. Capol haveva fatg tuts sforzs ad Uors, sinaquei ch'il cumin instrueschi mistral Wecker de votar per Latour, e quei era daventau. La partida Capol-Latour pareva segira della victoria. Mo Landrichter Federspiel, il frar digl uestg, che presideva il congress per l'elecziun, ha en la damonda dell'admissiun dils deputai de Mesauc**) tenu la dira per igl avantatg de sia partida,

*) La Frontscha pagava lu stipendis u subvenziuns, per schar studegiar ils giuvens, surtut ils fegls de politichers, a Paris, e cheutras rabitschavan ils retgs de Frontscha nos umens en giuvens onns en dependenza spirtala e politica.

**) Sur las vuschs de Mesauc e Calanca regeva dispeta: Mesauc haveva surpassau igl uorden dellas portas (transport de rauba), e la Ligia sura pretendeva, che Mesauc stoppi ademplir las condiziuns della sentenza confirmada, era dallas autras duas Ligias, avon ch'il deputau (a Marca) sappi seser el congress a Trun. Bartolomeo Romagnolo da Roveredo era per il congress della Ligias a Tavau buca vegnius admess, perquei ch'el haveva sco mistral (partida dils fratists) buca exequiu in conclus dil congress, de relaschar ils caputschiners. Filippo Rigola era 1713 a Trun buca vegnius admess tier il congress, essend ch'el possedeva mo da duas vischnaucas competenza ed instrucziun. La partida Capol vuleva buca tolerar quels deputai e pretendeva, che Peter Bono (enstagl de Romagnolo), il pretist, seigi elegius ed instruius da siu cumin tenor fuormas legalas, ed aschia era Caspar Rigeon per Calanca (Rigola). Capol haveva scret a quei Rigeon, de vegnir sin ses cuosts a Trun. Las tschentadas de Mesauc e Calanca eran stadas fetg turbulentas (fratists e pretists); las partidas dils caputschiners e dils prers stavan nauscha-mein ina encunter l'otra. Latour haveva perquei proponiu de referer l'elecziun dil Landrichter, entochen che las elecziuns de Mesauc e Calanca seigien examinadas u daventadas en fuorma legala. Senza las vuschs de

e Capol, cartend de saver impedir l'elecziun quei di, ei pia s'absentaus cun sia partida e seretratgs vi sin Cadruvi. Leu ha la partida teniu cussegl. Landrichter Federspiel ha tarmess il scarvon Blumenthal tier la partida Capol ad envidar ella tier l'elecziun. Refusond quella de comparer, ha Federspiel declarau: l'elecziun ei destinada sin oz, e nus figein ella, e cun 13 vuschs (senza Mesauc e Wecker) ei *Gion Ludovic de Castelberg daventaus Landrichter e Blumenthal* cun 13 vuschs scarvon della Ligia. Ussa han era Latour e Lombriser bandunau la sessiun. Suentier miezdi ei la partida Latour seradunada en casa de Lombriser ed ha elegiu (cun 14 vuschs) *Deodat de Latour sco Landrichter e Gudegn de Castelberg de Glion* sco scarvon della Ligia.

La partida Latour, che Capol menava cun pli e pli gronda pissiun, era seconstituída e seseva sco congress ella casa de Luregn Lombriser. Castelberg haveva acquistau il sigil ed il protocol ord ils mauns dil Landrichter Federspiel, ha lu era duvrau la forza encunter Latour, ei sepatrunaus de sia persuna ed ha mess el a ferm el „Hof“ a Trun. Castelberg ei sin quei aunc seviults tier il magistrat e las vischnaucas della Cadi ed ha admoniu tuts, de buca renconuscher Deodat de Latour sco cauderschader. Era las vischnaucas ein sebessas en duas partidas, e tscheu e leu ha ei dau sbarradas e patengadas sanguinusas, tut per la damonda: tgi ei legalmein elegius sco cauderschader u Landrichter. Essend ch'ei setractava dalla victoria della *partida imperiala*, sche haveva igl ambassadur austriac gia all'entschatta priu ferma part per Castelberg ed era silsuentier sedeclaraus aviartamein en „num dil

Mesauc fuss Castelberg buca vegnius elegius. Federspiel, il Landrichter cass, ha refusau de discussionar quella damonda. Sin quei ei Capol s'alzaus ed ha cun sia partida bandunau la sala dil «Hof» a Trun, cun el Gilli Caduff de Luvén, mistral Giacun de Casut de Glion, scarvon Balthasar de Casut, podestad Christoffel Schorsch, Gion Simmen, mistral U. Fachin, vicari Rosenroll, Christian Hunger de Tschappina e Johan Sutter (13 vuschs). Wecker, ch'era instruius encunter siu pareri de votar per Latour, ei restaus ella sessiun. Aschia disponeva la partida Latour atgnamein sur 14 vuschs. Leutier quintava ella aunc statthalter Duitg Cabialaveta, che remplazzava Latour, che saveva sco candidad buca votar e statthalter Luregn Lombriser (16). La partida Castelberg (avat, Greuth, statthalter Schuler, Melchior Jennin, barun Gion Heinrich de Mont, mistral Marti de Mont, statthalter Gion Giacun Camenisch, podestad Pieder Willi, Melcher Alig, podestad Gion de Cabalzar, Wolfgang Soler, Anton Cleopat e Gieri Vieli de Val (13 vuschs) ed ils treis de Mesauc, ch'ins quintava vitier, figevan 16 vuschs. Leutier scheva ella, en quei cass de paritad dellas vuschs hagi il Landrichter cass (Federspiel) la decisiun. Capol ed ils ses schevan, ei seigien cun 16 vuschs la pluralitad e Federspiel hagi nuot de decider en quei cass.

Kaiser“ per el, e gl'avat Adalbert de Funs, ch'era pli bauld staus inclinaus per la Frontscha e sia partida, haveva aschizun dau 50 talers, per pagar ils electurs de Castelberg. Suentar talas manipulaziuns ha Latour ils 8 de zercladur desistiu dalla dignitad en favur de Castelberg ed empermess, de buca agir pli ni direct ni indirect en quella damonda. Ils adherents de Latour, surtut Capol, sentevan ch'ei mava sin vet'e mort della partida franzosa. Ei sedumandava, tgi vegni a tener il domini ella Ligia grischa. Perquei ha la partida Capol buca renconuschiu la demissiun de Deodat de Latour e menau vinavon il combat. Naturalmein ha ussa Capol dirigi la caussa; per el haveva quella damonda la pli gronda impurtonza, primo sco cau della partida, secundo temeava el per sia atgna muntada e finalmein la perdita dils cumins catolics en sia partida.

Era las duas autras Ligias han stuiu prender posiziun en quella damonda. Ellas han l'entschatta refusau de retscheiver in ni l'auter dils pretendents en la sessiun dils caus, ni il congress pign. Suentar liunga dispeta avon las Ligias ha ei dau ina mediaziun, ed entras quella ei Castelberg vegnius renconoschius sco Landrichter. Deodat de Latour ha bandunau la tiara ed ha ils onns suondonts surviu sco secretari dígl ambassadur franzos a Solothurn. Siu aug Adalbert haveva vuliu far plaz ad el en l'acquistiun della dignitads ed era seretratgs ord las fitschentas. El ei silsuentar returnaus els uffecis sco deputau silla dieta, ed ils „Austriacs“ han schau el en bien ruaus; el gudeva memia gronda quida e stema, ch'ins havessi astgau tucrar el. *Per la partida franzosa era il tiern s. Gieri staus ina terrada completa.* La sventira della Frontscha viera la fin della davosa campagna e la pasch ded Utrecht de 1713 eran per part era sefatgas valer sil tiern s. Gieri. La raschun capitala era tutina l'ambiziun de Castelberg, dasperas il contrast della duas confessiuns, e buca pauc mava il combat encunter Capol personalmein. *Era per Capol juva il tiern s. Gieri 1714 staus la fin de sia carriera politica.* Avat, uestg ed Austria havevan daditg combattiu el e concludiu sia fin. Aschia ha el in onn pli tard era stuiu suttacumber als adversaris. Quels han pagau las vuschs talmein, che Capol era suenter surstaus, mo el scheva, sch'ei havessi sminau, che mintga deputau havessi retschiert 32 luisdors per sia vusch al Landrichter, sche fussi el buca vegnius suten. Ses buns onns eran vargai.

8. Il domini della partida austriaca, 1714—1728.

La partida franzosa fuva davart la Frontscha senza sustegn, e tras las scurladas tier l'elecziun sil tierm s. Gieri a Trun era decuraschada e lu spatitschada. Tonpli turschava ussa la partida imperiala, per sefortificar, e gl'imperatur, sco possessur de Milaun, veseva cun plascher, co ins sespruava de far tut dengrau ad el. Igl avat Adalbert de Funs haveva en *Gallus de Florin* (1716 tochen 1724) survegniun in successur tuttavia digns de sia posiziun. Era el fuva negin amitg digl uestg Federspiel, el dependeva denton dal nunci e temeava igl ambassadur Greuth. E tutina sperava el en ses ners basegns della claustra sigl agid finanziel de Paris, che Adalbert de Funs haveva implorau senza success (1693) tras ina deputaziun de dus paders. Igl avat Gallus de Florin stava en bunas relaziuns cun Landrichter Adalbert de Latour, e 1717 ha el proponiu sco Landrichter in vegl adherent franzos ed amitg e parents de Latour, *Hercules de Caprez* de Trun. El era in um cun vivacitad, denton pauc versaus en las fitschentas, mo fermamein attaschus alla Frontscha. Castelberg era quei onn podestad a Trahona e saveva pia buca vegnir proponius. 1720 e 1723 ha gl'avat de Florin puspei proponiu Castelberg. La partida austriaca era schi ferma, ch'in combat fuss staus senza aspects de success, e l'Austria era preparada, per far tutta resistenza, essend ch'ella haveva gia proponiu de tractar sur la renovaziun dil capitulat de 1639. Per talas fitschentas stueva ins haver in Landrichter leusunter. Ils spirituals sin las pleivs sur silvanas luvravan cun forza per l'Austria e figevan ord mintga bagatella ina caussa de religiun*). Leutier operavan sco da vegl enneu adina aunc las trattas de Milaun vinavon, e la Frontscha haveva quasi serrau la buorsa. Capol lamentava en ses vegls dis (1717) si per Latour, ch'ils Salis hagian duvrau daners franzos encunter el, ed el hagi anflau pauc engraziament dalla Frontscha. Da du Luc hagi el mo inagada retschiert ina summa, per seser sco derschader sur Massner, e suenter hagi la Frontscha dau nuot pli. Era siu parents, il colonel Christoffel Schmid a Glion,

*) Ord in memorial de Deodat de Latour digl onn 1717 (buca 1723 sco la copia a Bern, archiv federal, di). Sur digl avat de Florin di Latour: honnête homme, observant sa parole, mais fort intéressé. Latour era 1717 vegnius tarmess da Solothurn anora ellas Ligias, per s'orientar sur las relaziuns politicas e haveva lu dau in clar rapport sur las persunas dominontas ellas Ligias.

affirmava sia malaveglia sur ils risguards, ch'ils Salis gaudien en Frontscha, e tutina giavischava el, de passar ord survetsch hollandes ed ira tier la Frontscha*). Il Landrichter Melcher de Mont era ils davos onns de sia veta staus il pli en uffecis en Valtelina (1707/09 sco vicari e 1711/13 sco commissari), ed igl onn 1716 era el morts. Siu frar Gion Heinrich de Mont (1677 tochen 1762) fuva sco bien amitg dell'Austria 1715 daventaus Landrichter. El era in um empau sco siu frar Melcher, e rival de Capol, mo gudeva la quida e stema dils catolics en Surselva**). Siu frar, il giuven, Peter Antoni, era lu capitani ella garda a Versailles ed ord risguards de partida patertgavà el vidlunder, de bandunar siu survetsch; el era il pli migeivel e bein vesius dil pievel. Era igl giuven Peter Antoni de Castelli a Sagogn era pli surportabels, che quei ch'il vegl era staus; el era tuttavia attaschus agl imperatur***). Pli ruasseivels e retratgs viveva il major de Schauenstein e Vella****). A Flem stava Capol aunc en cumplejina activitad; ella Ligia muntava el buca pli quei, ch'el haveva valiu els decennis vargai. El ei morts 1723 dalla daguota duront ina sessiun de dertgira. El haveva tras sia gronda prudientscha capiu de navigar cun las undas burasclusas della politica, senza far naufragi sco Sgier e Maissen, e Castelberg pli tard. El ei staus en siu bien e siu mal in um de siu temps, mo la pli impurtonta personalitad de ses onns. Politichers de gronda peisa haveva la pàrtida franzosa en Surselva buca pli de presentar. Ultra de quei ein ils Beelis suenter la mort de Capol vegnì els uffecis, ed els ein stai ferm per l'Austria. Era ils Schmid a Glion e Schorsch a Spligia han midau gasacca. En general eran ils umens e cun els ils temps daventai pli ruasseivels; mo Gion Ludovic de Castelberg, il cancelari digl uestg e gl'ambassadur austriac vivificavan cun lur grond temperament la politica ella Ligia.

*) Da colonel Schmid di Latour; homme spirituel, habile, parlant peu, épargnant aucun argent, a beaucoup de crédit, peut pas souffrir Greuth.

***) Latour di: un homme vif, violent, vindicatif, accredité parmi les catholiques. Gion Heinrich era maridus cun Maria Magd. de Blumenthal, el ei il tat dil general de Mont. Da siu frar Peter Antoni di Latour: vif, spirituel et aimé.

****) Sur Peter Ant. de Castelli di Latour: riche, poli, honnête, promettant beaucoup et ne se piquant pas de garder sa parole, impérialiste, a son crédit par son argent.

*****) Schauenstein numna el «un sage garçon», vicari Schorsch, il nevs de Capol, «fin intrigant», vicari Rosenroll «bon parleur, sage bon écrivain».

La mort digl avat *Gailus de Florin* (1724) ha purtau in niev moviment politic en la Ligia grischa. Il nunci haveva admoniu ils conventuals ded eleger il pli vengonz en vertid, sabientscha, humilitonza ed attaschus agl uorden de s. Benedetg. La posiziun digl avat era memia d'impurtonza politica, che Gion Ludovic de Castelberg e sia partida havessien surschau l'elecziun ad interess spirmein religius. *Marianus de Castelberg* ei daventaus avat, in um, al qual tuttas qualitads, dumandadas dal nunci, muncavan*). En la Cadi ed en la Ligia grischa fuva il niev avat in ferm sustegu digl imperi. E quei ei severificau els onns suondonts. 1725 ei *Ludovic de Latour* (il feagl d'Adalbert) sepresentaus sco candidat per la piazza de scarvon della Ligia, mo cun agid dell'Austria e dil niev avat ha il congress preferiu *Christian Lorenz* de Bonaduz. Aschi ditg sco *Marianus* ei staus avat, ha el mintga treis onns proponiu en emprema lingia Gion Ludovic de Castelberg sco cauderschader (1726—1747) e l'Austria sco possessura de Razen, il *Landrichter Gion de Vincenz* (1722—1740), ed ils *Castellis* e *Buol de Schauenstein* representavan sco Landrichters la partida imperiala della Foppa e Lumnezia. L'Austria ha profitau de quella situaziun e gia 1719 tractau sur la renovaziun dil capitulat cun Milaun de 1639.

Davart il niev capitulat han principalmein umens tractau, che menavan la partida imperiala e havevan ella dieta il pli, surtut eran quei Castelberg e Vincenz. Ensemen cun Perini era Castelberg il matg 1725 vegnius tarmess a Milaun, per tractar leu sur il capitulat. Tgei e co Castelberg ha operau leu cul guvernatur Colleredo, ei buca eruiu. Ils deputai ein returnai a casa cun in project per in niev capitulat ed han presentau quel alla dieta dellas Ligias a Tavau. Duas caussas, che las Ligias havevan denter auter sperau ded obtener da Milaun tier quella renovaziun, eran buca concedidas**). Ils protestants havevan spetgau, ch'els vegnien era verti sco habitonts en las tiaras subditas, e tuttas treis Ligias havevan giu la speronza, ch'ina veglia pretensiun territoriala vegni ademplida, quei ei: il Laghetto ed il vitg de Piantedo surdai allas Ligias. Quei haveva sias bunas raschuns. Era l'aua dil lac de Como bassa, sche stuevan las barcas (cun la rauba da

*) Sprecher I, 312. P. Pacidus a Spescha pg. 59. Era il nunci selamenta dil secuntener digl avat *Marianus* visavi sias ordinaziuns.

***) Pli detagls en Sprecher I, 204.

Milaun-Como e da Veniescha-Bergamo-Lecco) savens ira a riva sin territori de Milaun. Las Ligias vulevan perquei haver il territori dil Laghetto (en la part sura dil lac de Como) tochen giu al Ponte dell'Agra. Ils deputai della dieta a Tavau dil november 1725 eran fetg grittentai, ed han fatg grevas reproschas a Castelberg, dal qual ins supposeva, ch'el hagi bugen desistiu dal dretg de domicil per ils protestants en tiara subdita. Las duas confessiuns stavan gest en quei mument sin mender pei. Castelberg, Vincenz e lur adherents havevan cuort avon sin in congress dils catolics a Rehanau pretendiu, che tuts beins comunabels en las Ligias, sco la cassa, canuns e muniziun, stoppien vegnir parti denter las confessiuns. Castelberg, sentend e spetgond la resistenza a Tavau, deigi aunc esser seviults tier il nunci Passionei cul plan ded instradar in capitulat mo denter ils catolics e l'Austria ni Milaun. En quella stimulaziun era la dieta a Tavau seraspada e disputava sur il project di' capitulat*). La partida austriaca aveva tutina il pli, pertgei ils Albertinis en Giadina ed ils deputai de Cuera, surtut Tscharner e divers de Portenza eran tras trattas ed empermischuns attaschai all'Austria. La dieta ha tarmess ina nova e pli numerosa deputaziun a Milaun. Ord la Ligia grischa eran mo adherents dell'Austria: Castelberg, Vincenz, P. A. de Mont, Castelli, capitani Beeli de Flem, Schorsch e Tini. Ils treis ded uost 1726 ein quels umens cavalcai a Milaun; els havevan l'incumbenza de marcadar ton sco pusseivel, mo *en mintga cass* serrar il niev capitulat. Castelberg aveva urgiu quei conclus en survetsch de Wenser, il niev ambassadur austriac.

*) En la Surselva ha la partida franzosa en quei mumen (primavera 1726) luvrau, per sclauder Castelberg dall'honor de cauderschader e tschentar Deodat de Latour alla testa della Ligia grischa. Quel era returnaus da Solothurn, ed ils Salis sustenevan el. Cartend la partida de suttacumber cun quei candidat, ha ella giu il pertratg de proponer il giuven barun Buol a Mustér, per divider la partida imperiala e cheutras dumignar Castelberg. Il brigadier Albertini ei sin quei seviults tier il guvernatur de Milaun e dumandau agid: Che stimo necessario per tutti li motivi di buona politica e per maggior servizio dall'Agusta casa di sostenere vivamente il Sr. Castelberg si per aver un uomo capace et amico fidato alla presidenza della Dietta che quest'anno gli tocca, come per incoraggiare con quest'esempio tutti gli amici del fu Greuth sarà indispensabile, che faccia passare immediate e senza perdita di tempo per mezzo di Mr. Vescovo di Coira alle mani del detto Castelberg almeno per la somma di cento dobbie per potere con quelle incaparare la pluralità de' voti che vengono sollecitati dalla parte contraria con denari somministrateli dalla Francia ed altre Potenze straniere. Si rifletta, che il Sgr. di Castelberg è gentilhuomo che non ha mezzi adeguati per soccombere a tali spese (brev dils 9 d'avrel 1726).

La partida franzosa haveva en quei interim avertiu la Frontscha e rugau ella ded instanziar a Ruma, sinaquei ch'ils protestants vegnien buca bandischi ord la tiara subdita; quei era surtut interess personals dils Salis, che havevan gronds beins en Valtelina e vulevan era habitar leu. La Frontscha ha lu era pretendiu, che las Ligias prendien risguards el capitulat viers ils vegls alliai, e ch'il transit ed ils engaschaments de truppa vegnien buca periclitai, e la dieta ha empermess quei (ils 7 de sett. 1726). Igl october 1726 ei lu il capitulat vegnius ratificaus a Milaun. La damonda, schebein ils protestants possien viver en Valtelina, era in fatg della diocesa de Como, ed igl uestg, ch'era clamaus a Milaun per las tractativas, ha declarau, ch'el hagi da Ruma negina incumbenza tier ina tala concessiun, e Castelberg e sia partida giavischava buca quella grazia. En la damonda dil Laghetto e Piantedo havevan ils deputai stuiu secuntentar cun bialas empermischuns*).

Immediat suenter il retuorn dils deputai, ei ina ferma opposiziun sefatga valer. Wenser haveva gia il matg 1726, suenter esser arrivaus a Razen, observau, ch'entgins havevan midau gasacca („cangiata la gasacca“); brigadier Albertini, il „pli attaschau e survetscheivel amitg“ ei morts igl uost 1726. Castelberg haveva empermess a Wenser, de far tut siu pusseivel, per ademplir ils giavischs digl imperatur ed era influenzar ils dus auters caus en quei senn; ussa, suenter siu retuorn da Milaun, sefigeva la malaveglia encunter Castelberg e sia partida valer pli ferm che mai. Wenser ha puspei clamau ses dus amitgs, Castelberg e Vincenz, il schaner 1727 a Razen, per discuorrer sur la situaziun. El ha confidau ad els, ch'igl imperatur cedi miez il Laghetto allas Ligias. Castelberg ha cun quella caschun empruau de perschuader Wenser, che

*) Ils deputai eran vegni retscharts e tractai cun bia curtesia, havevan era giavischau ded ira a teater, eran sesi leu ellas loschas dils diplomats e puspei lu vegni menai grondiusamein a casa en carotscha. Mintga deputau retergeva da Milaun daners per sias expensas personalas (1000 scudis il meins ensemen) ed alla finala han ils deputai retschiert cadeinas d'aur sco regal. Ils quens a Milaun dian: agl impressari dell'opera 946,15 liras, per medaglias e cadeinas 45709,15 liras, als deputai per lur cuosts e compriu il retuorn a casa 37632 liras. Castelberg haveva retschiert 10200 liras per las spesas fatgas e 2166,6 *per spesas de far sil retuorn a casa* (ils 12 de schaner 1727). A casa han ils deputai pretendiu, ch'els hagian giu expensas, che seigien buca pagadas, ed ils cumins deigien bonificar els. Las cadeinas eran de treis qualitats ni prezis. Ils caus: Castelberg, Tscherner ed Ott havevan talas per il prezi de 1800 liras, de Mont de secunda qualitat per 1200 liras e Vincenz, Schorsch e. a. per 600 liras.

en la damonda dil Laghetto stoppi l'Austria ademplir il giavisch dil pievel grischun e ceder il Laghetto tochen giu al Ponte dell'Agra. Vegni quei concediu, sche vegnien las Ligias ad ordinar l'emigraziun dils protestants ord las tiaras subditas, sco Wenser haveva pretendiu*). Aschia tractavan Castelberg e Vincenz sur la caussa cun Wenser.

La partida franzosa raquintava gest en quels dis, che Castelberg e ses amitgs hagien a Milaun vendiu sut maun il Laghetto e Piantedo e tradiu ils interess grischuns. En quei senn ha ei era tunau en ina radunonza dil magistrat della Cadi, ch'era radunaus, per discutir, sch'ins vegli conceder als deputai a Milaun il pagament de lur cuosts, sco els havevan dumandau sur ils daners retscharts a Milaun ora. Ella sessiun dil magistrat a Mustèr ha ei dau nauschs plaids visavi Castelberg, ch'era presents. Ils representants dellas vischnauncas han attaccau Castelberg pervia dils cuosts occasionai a Milaun, e plirs dad els eran aschi irritai, ch'els han refusau d'acceptar las pensiuns, stipuladas el capitulat, fatg smanatschas encunter ils deputai de Milaun e declarau, ch'els hagien cuglienau il pievel. A Castelberg personalmein han ils opponents detg, el stoppi buca s'imaginar ch'igl salit ni beinstar della patria dependi dad el ni da dus ni treis auters, els hagien fatg crer il pievel, che las differenzas davart il Laghetto e Piantedo seigien rugaladas, per cheutras survegnir ils 35 filippis, ch'els damondien aunc per lur expensas, mo quels hagien ei buca meritau. Castelberg ha en quella sessiun dil magistrat proponiu siu amitg Vincenz sco deputau per il congress grond a Cuera, che dueva tractar la damonda dell'emigraziun e dil Laghetto, mo il magistrat ha nominau Ludovic Adalbert de Latour, il frar de Deodat, ch'era lu mistral. Castelberg fuva tut surstaus, e la partida franzosa sperava, quei seigi l'entschatta tier auters success**).

Avon il congress, radunaus a Cuera, ein cuort suenter 20 ni 30 protestants ord Valtelina compari, per urbir il susteniment encunter l'Austria e buca stuer bandunar la tiara subdita, mo dals 12 commembers dil congress havevan 9 signau il capitulat e retschiert cadeinas, sulet mistra! Ludovic Adalbert de Latour, Montalta e Mani figevan en quei grau in'exepziun ed udevan tier l'opposiziun.

*) Brevs de Wenser al guvernatur a Milaun dils 29 de matg 1726, 22 de schaner 1727, 30 de schaner 1727.

***) Brevs de Deodat de Latour a Paris dils 25 de fevrer, igl 1 de mars, ils 12 e 25 d'avrel, igl 1 de matg 1727.

La partida franzosa ni plitost igl emissari Davatz vuleva en quei mument empruar culla forza e sche pusseivel lu derscher il capitulat. El haveva preparau ils vischins de Schiers, per far marschar els a Cuera e tener dertgira nauscha sur Castelberg e sia partida; quei han ils auters „Franzos“ anflau memia riscus, e Davatz ha tralasciau quella interpresa. — Las emprovas de mover la politica franzosa encunter l’Austria, mavan surtut ora da *Pieder de Salis*. El era irritaus sur il capitulat, sur il camond d’emigraziun dils protestants e la preponderanza de Vienna; dasperas era el *in inimitg personal de Castelberg*, che haveva duront las tractativas cun Milaun aviartamein declarau, ch’ils Salis duessien ins exterminar ni ragischar ora totalmein.

Pieder de Salis, pli baul ambassadur grischun en Holland ed Ingheltiara, era forsa meins ambizius che Castelberg, leutier precauts e temeletgs e malgrad tut sia gronda cultivaziun e sia immensa facultad haveva el buca la pussonza politica, che Castelberg haveva acquistau cun agid digl uestg e dell’Austria. Salis haveva sia gliud en la Ligia della casa de Diu, e la Frontscha risguardava quella adina per sia provinza politica sut l’influenza dils Salis; ella formava adina la cunterpeisa enviers las X dertgiras sut ils Sprechers. Pieder de Salis veseva en l’approbaziun dil capitulat de Milaun tras ils cumins ina victoria de Castelberg sur ils protestants e sur ils Salis; perquei ha el all’entschatta digl onn 1727 instradau in vigurus *combat encunter Castelberg*. El ha envidau Caspar Deodat de Latour a Cuera, per secussegljar (ensemien cun Davatz, igl agent dalla Frontscha), co ei fussi pusseivel, de derscher il regiment de Castelberg. En quei mument dava ei negins auters remiedis, che de cumprar Razen, per cheutras vegnir en possess dil dretg de proponer il cauderschader e gudognar tschun vuschs ella Ligia grischia. Tractativas sur quella damonda havevan giu liuc 1710 e pli baul, e mo la mort digl imperatur Josef (1711) deigi haver impediù il success. Ussa haveva quei pertratg negins aspects de vegnir realisaus; pertgei a Vienna vuleva ins acquistar e buca vender. Dasperas ha en quels dis Salis animau la Frontscha de protestar encunter il capitulat de Milaun. Mo Wenser fuva buca meins activs; el rimnava a Cuera ses adherents tier opulentas magliadas e buidas, tier balls e barlots e figeva ad els speranza, che l’Austria engaschi in niev regiment schuldata per Milaun, detti pia fadigia al pievel, mo persuerter stoppien

ils protestants untgir ord las tiaras subditas. Quei ha fatg fretg; las vischnancas, era protestantas, han silsuenter decretau l'emigraziun.

Encunter il project de cumprar Razen ha Castelberg presentau in auter. El ha en uniuon cugl avat Marianus empruau *de vender ils beins e dretgs della claustra ad Uors agl imperatur* e cheutras augmentar sia pussonza ella Ligia grischa. Marianus haveva offeriu ad Uors tut siu possess e ses dretgs per 20 000 renchs, mo lu silsuenter all' Austria per 12 000. Barun Wenser ha immediat scret a Vienna, e leu han ins acceptau l'offerta. Quellas novas han fatg gronds quitaus alla partida franzosa; pertgei l' Austria vegneva cheutras en possess dellas vuschs de quei cumin ton el congress della Ligia sco silla dieta generala. Tochen ussa haveva Uors (sut mistral Gion Cadonau e podestad Sievi) votau cun la partida franzosa. Uors ha vuliu sedeliberar da quella nova situaziun ed ha offeriu de pagar agl avat la summa de 12 000 renchs*). Deodat de Latour ha da Degien anora relatau la situaziun a Paris e dau cussegl ad Uors en las tractativas cun Wenser. Quel ha envidau ils ded Uors a Razen, mo lu tratg la caussa cun stgisas alla liunga, per haver els en ses mauns tochen la damonda dell' emigraziun dils protestants ed autras fitschentas seigien decididas e per far suttametter ils ded Uors en tuttas dispetas cugl avat**). En quei secuntener eis el staus senza gronda remischun. Pér 1734 ha Uors lu acquistau sia libertad. L' Austria ha desistiu dalla cumpra, probabel perquei che la congregaziun benedictina ei semischedada en ed ha vuliu dismetter igl avat Marianus***). Igl imperatur ha defendiu el, e forsa per spargnar ad el reproschas era en quei

*) Deodat de Latour era maridau cun Maria Magdalena de Blumenthal ed habitava lu a Degien.

Tractativas davart vender Uors all' Austria haveva gl'avat Adalbert de Funs entschiet cun Vienna il matg 1698. Il segneradi d' Uors consisteva ord quater vischnancas, ed igl avat proponeva en mintgina il gerau, e quel recompensava quella honor agl avat cun in regal. Haveva in subdit sfatg encunter las leschas, sche stava il magistrat enstagl digl avat, relatava tut a quel, e quel pudeva disponer. Vuleva il delinquent buca s'accordar cun igl avat, sche surdava quel el alla dertgira, e la peina mava en buorsa digl avat. Vegneva el bandischaus ni truaus alla mort, sche confiscava igl avat ses beins; tralascava el nuot, sche pagava igl avat las spesas. Sper quels dretgs haveva igl avat aunc beins privats (schischom): baghetgs e curtin. Uors ha pagau per tut ensem 5500 renchs (ils 28 d'avrel 1734).

***) Brevs de Deodat a Paris dils 25 de fevrer, igl 1 de mars, ils 12 e 25 d'avrel ed igl 1 de matg 1727. Brev de Davatz a Solothurn, ils 25 de mars 1727.

****) Pareglia Sprecher I, 312; Eichhorn 265.

fatg, para l'Austria de haver renunziàu alla cumpra ded Uors. La situaziun finanziaria a Vienna e sin claustra ha probabel era gidau leutier.

Cun risguard sin il capitulat e l'emigraziun haveva Wenser era menau la barca sil tiern s. *Gieri 1727 tier l'elecziun dil cauderschader*. Deodat raquinta sco deputau ed aspectatur: La dumengia sera dils 4 de matg eran ils deputai seradunai el „Hof“ a Trun. Negin vuleva saver, tgi fussi il predestinàu cauderschader. Il capitani Beeli de Flem, in amitg attaschau de Wenser, haveva tutta speranza d'acquistar la dignitad, e Wenser haveva era giu empermess quella ad el. Era Castelberg e Vincenz havevan treis onns pli baul fatg a Beeli la medema empermischun. La sera avon la sessiun della Ligia (congress pil tiern s. Gieri), ferton che ils biars deputai sesevan a tscheina egl „Hof“, vegn il major Thomas Franz de Schauenstein dad èsch en, ed in dils presents lai mitschar ils plaids: ah, mira tscheu il niev Landrichter! Beeli ei surstaus, el selamenta viers Wenser, e quel rispunda, ch'el sesenti buca ligiaus tras veglias empermischuns, ed als catolics declara el, che en quei mument, che ins vegli realisar il capitulat e rabitschar ils protestants ord la tiara subdita, cunvegni ei buca ded eleger in protestant sco cauderschader. El ha sin quei gudognau ils adherents de Beeli e finalmein quel sez ed ils frars Capol de Flem cun 60 luisdors e l'empermischun de dar ad els 5 trattas de Milaun. Sin quei han ils deputai della Ligia fatg prescha de demussar lur buna veglia e submissiun. Mo mistral de Mont, il vegl, e mistral Ludovic de Latour han preparau empau pli bia stenta. Sco en ils temps de Casati e Capol turschavan ussa Wenser e Castelberg. La moda era restada, las persunas midadas. Il barun Thomas Franz era personalmein in amitg de mistral Latour ed um stimau e beinvesius („devôt et incapable de lacheté“). El retergeva ina gronda pensiun dall'Austria, e quella regeva en siu stagl ni tras el. Era Castelberg ha quels dis survegniu sia bonificaziun. Wenser ha stimulau il mistral della Cadi ed era pagau quel, sinaquei che el desisti da sia piazza sco sindicatur en Valtelina en favur de Castelberg*). Encunter quella posiziun de Castelberg sil congress

*) Lu ed era pli tard tochen 1789 dava la claustra egl «Hof» albiert e pensiun als deputai. Entuorn 1789 paran la cuschina ed il tschaler digl avat buca d'haver giu pli la medema attracziun, e la claustra ha stuiu dumandar, ch'ils deputai impostien silmeins sis jamnas avon lur albiert el «Hof».

eran las attaccas de Pieder de Salis encunter el senza gronda muntada. El ha perquei proponiu alla Frontscha de formar in fondo d'acziun, ed era Deodat de Latour ha susteniu quei pertratg a Solothurn, schegie ch'el senteva fetg bein, ch'ils Salis massien ora sin agiens interess*). Mo Latour di: Pieder de Salis ha l'entira Ligia della casa de Diu entamaun, el sa influenzar las fitschentas, schegie ch'el ei femeletgs; en la Ligia grischa encuntercomi tschurventa igl uestg il pievel sut il pretext de religiu, ed igl ambassadur austriac tegn ils Grischs sut la toppa entras ils protestants, tras sia pussonza tier las elecziuns e tras sia influenza silla dertgira d'appellaz. Il combat era vegnius aunc pli vehements, dapi ch'il niev ambassadur austriac Riesenfels era en la tiara (stad 1727). Siu secuntener ha era il nunci disapprobau e detg, el hagi en 20 onns mai entupau in schi maldulau diplomat sco Riesenfels; el Grischun numnava ins el „il giavel della republica“ ni era igl „ambassadur digl antichrist“. En quei senn ha il plevon Cabalzar a Cuera en siu priedi dil fevver 1728 resdau. El ha citau l'apocalipsa 3.15—16 e smalediututs adherents dil capitulat, paregliond las Ligias cun in cavagl, dil qual il tgau representi ils caus dellas treis Ligias, la cua il cumin pievel, la sialla ils gronds signurs della tiara, la staffa ils pigns adherents els vitgs miez ruinai, las hottas dil cavagl las pensiuns, cun las qualas ins sappi menar il cavagl furibund sco ins vegli e nua ch'ins vegli. Riesenfels ha cuninagada attaccau Pieder de Salis e cheutras mo augmentau sia gretta encunter l'Austria.

Il matg 1728 ha la Frontscha fatg ils emprems pass per ils interess de sia partida. *Bonnac*, igl ambassadur a Solothurn, ha tarmess *d'Alion a Cuera*, per mantener ils amitgs della Frontscha, surtut Pieder de Salis ed il caupresident de Salis e gidar els cun daners**). Surtut deigi d'Alion visitar igl uestg e buca stridar l'Austria. Quei ha dau curascha alla partida franzosa. En quei

*) Sur il congress 1727: brevs de Deodat a Paris, dils 9 de matg e 18 de zercladur 1727, brev de Wenser a Daun a Milaun dils 9 de matg 1727. Wenser di, ils protestants seigien en gretta e veglien impedir l'emigraziun; per gudignar lur ed autras vuschs per l'emigraziun, hagi el dau trattas: al mistral Hunger per il cumin de Tschappina 200, a Vieli en Val s. Pieder 200, alla baselgia de tut ils sogns ad Anvers (?) 150, al mistral Ambrosi Balzer 150, al scarvon Giacomo Simeone 100.

***) D'Alion ha dau 100 luidors a Davatz e 100 luidors a Salis, senza che in sappi de l'auter.

mument ei gl'uestg *Ulrich de Federspiel* morts, e quei eveniment ha mess las partidas en viv moviment*).

9. Novs progress dils „Austriacs“. In uestg austriac, la vendita de val Mustair. Sablonière e l'emprova de reconstruir la partida franzosa. 1728 - 1734.

Ils Salis e la partida franzosa han empruau de rabbitschar il domprobst Rudolf de Salis-Zezras silla sedia episcopala. La Frontscha ha fatg pass tier il nunci a Lucerna; quel temeva denton l'allianza della partida Salis culs protestants ed ha priu partida per il rival austriac. Riesenfels ha avon l'elecziun envidau tuts electurs tier in past, e sia partida ha victorisau cul candidat *Rost, in nativ austriac*. Igl ambassadur franzos pretendeva, sch'ins havessi elegiu cun maun liber sco pli baul, sche havessien dus canònics stuiiu dar la vusch a Salis. Il nunci ha bein tuccau la nota, rispundend: Vossa Eccellenza enconuscha perfetgamein la menda dellas Ligias; mintgin vul survir alla patria e survescha a sia pissiun; tutta politica ei cheu ina caussa ded interess personals. Encunter l'elecziun ha la Ligia della casa de Diu protestau, pertgei tenor dretg stueva igl uestg esser burgheis de quella ligia. L'elecziun de Rost era in triumf della partida austriaca sur ils Salis ed ils „Franzos“. Aschi pauc sco quellas duas parts se-carezavan, sch'era l'uniun denter ellas ussa necessaria. La Ligia della casa de Diu cun siu menader Salis ha tarmess ina deputaziun tier Bonnac e dumandau siu agid, primo encunter l'elecziun digl uestg, secundo encunter Riesenfels e finalmein per la defensiun dell'indipendenza viers l'Austria. La pissiun era gronda, surtut ils dis dellas tschentadas 1729. A Vazu ha mistral Rischatsch, il menader franzos, survegniu fridas sin cumin, e mo tras la fugia en baselgia ha el spindrau sia veta; Pieder de Salis ha lu pagau 5 ni 6 umens d'in auter cumin e schau regalar la bastunada als „Austriacs“**).

Sin fundament de quels novs combats han ils Salis ed ils Clerics dumandau dalla Frontscha in ambassadur franzos ellas Ligias. La pli gronda difficultad en quella damonda era denton

*) Brevs de Latour a Paris: Breil, ils 4 d'october 1727, ils 30 de matg 1728, ils 11 d'october 1728.

***) Brevs de Deodat dils 6 de december 1728, dils 15 de mars 1729, dils 14 d'avrel 1729.

la disfidonza e discordia denter la partida franzosa sezza ed ils Salis. Ils Sursilvans havevan da tschenteners enneu viu nuidis ils Salis, mo ussa toleravan els quels per in ner basegns. P. de Salis, che fuss tras sia pussonza staus predestinaus de menar tuts, blasmava e criticava Davatz: el beibi, patarli cun sias femnas tut, drovi ils daners senza intent e seigi inhabels de representar la Frontscha, ed en semiglionta moda luvravan ils Salis-Seevis e Marschlins cun intrigas a Paris, per menar l'aua sin lur mulin. Bonnac ha ussa tarmess siu secretari *Mariane* a Cuera, per controllar las lamentaschuns de P. de Salis ed auters ed en medem temps s'orientar, schebein las Ligias veglien retscheiver in ambassadur e cò ei stetti cun la partida franzosa. El ha ordinau a *Mariane*, de setener en tut cussegl vid *Deodat de Latour*; el seigi in um perdert, moderau, e negin plaidi cun meins pissiun, che quel*). *Mariane* deigi examinar duas damondas: *co impedir la predominonza de Vienna, co ins savessi renovar l'allianza denter la Frontscha e las Ligias*; dasperas deigi el reconciliar la partida franzosa ed animar de conservar ils dretgs visavi agl uestg**). La missiun de *Mariane* ei stada senza impurtonza. Vegnend aunc viers la fin digl onn negin ambassadur franzos, han ils Salis puspei ugliau a Paris; Salis-Marschlins ha scret a Paris a sia mulissiera, signura Travers, che haveva urbida tier il minister dellas fitschentas politicas: Nus havein negin, stein avon in precipeci. Davatz lavura per siu sac, sfarlata daners e vala nuot, nus rischein de piarder iis dretgs sigl uestgiu, sil Laghetto e Piantedo e curdar cumpletamein en mauns austriacs***). Pieder de Salis plidava era d'in pievel en sclaveria austriaca, e l'uniun dellas Ligias encunter l'Austria seigi tras il secuntener de Castelberg buca pusseivla. El ha perfin smanatschau de bandunar la partida franzosa, sche la Frontscha vegni buca empau spert en agid.

Sin quels rapport ord las Ligias ha Bonnac ordinau a *podestad Deodat de Latour*, ded immediat vegnir a Cuera e vigilar sur ils

*) Sur Deodat: C'est un homme sage, modéré et qui sçait bien ce qu'il sçait, personne ne lui parlera avec plus de verité et moins de passion que lui.

**) Alla fin vegnan ils Grischuns caracterisai: le caractère des Grisons est avarice et une attention sordide à leurs moindres intérêts, ils sont dissimulés entr'eux et avec les autres, violents vindicatifs.

***) Quella Travers era nativa franzosa, stada maridada cun general Travers e lu spartida; ella ha menau ina veta turbulenta. Inagada pren ella zaconts bandits ni sbiers, cavalchescha ad Ortenstein, per surprendre il sir. Il feagl ei staus la stiala dil lenn, nus entupein el pli tard.

interess della Frontscha, tochen ch'igl ambassadur arrivi. Era cun quella caschun numna Bonnac Deodat de Latour in um „schi moderau sco fideivel“. Deodat ha a Cuera empruau de calmar ils Salis, Clerics e Davatz ed unir els, mo el ha stuiu confirmar, ch'el speri, ch'in ambassadur vegni e sligi las grondas difficultads. Quel era gia elegius en la persuna de *Louis Pierre Anzillon de la Sablonière*.

La fin de fevrer eis el arrivaus el Grischun. Era el haveva il camond, de sefidar en tut sin Deodat de Latour, in „um perdert e bein intenzionaus“, bein enconuschents era cun Bonnac e cun Sablonière sez, ed il sulet, che sappi reconciliar ils partisans; pertgei el gaudi tutta confidanza. Ils Salis deigi Sablonière tadlar, mo esser precauts; ils Clerics hagien gia pli midau gascacca. En tut ses discuors deigi Sablonière adina far valer: *la Frontscha vegli mo proteger ia libertad dellas Ligias, e la disputa denter quellas a riguard ils dretgs viers igl uestgiu seigi in impediment per la libertad*. La gronda resistenza en quella caussa figeva Castelberg; el vuleva sco Landrichter buca sustener la Ligia della casa de Diu en sia protesta per ses dretgs sigl uestgiu. Per supprimer quei impediment, haveva il duca de Maine scret al colonel Joachim de Cabalzar a Laax, de sustener Sablonière e rumper la resistenza de siu quinau Castelberg*). En medem senn fuvan era ils auters offiziers sursilvans vegni animai. Sablonière ei arrivaus a Zezras tier la brigadiera de Salis, ina femna, che figeva bravamein politica personala e havess aschi bugen giu fatg il domprobst de Salis uestg. Ella ha empermess sontgamein, de luvrar per la partida franzosa e pagar ils daners per il niev mistral dil cumin. Davatz hagi fatg bia speronzas e dau negins daners. Sin via encunter Cuera ein plaun e plaun ils amitgs della Frontscha vegni encunter a cavagl ed han cumpignau Sablonière en la „Crusch alva“ a Cuera. Mintgin era spir lamentaschuns e malaveglia encunter l'auter. Duront tut il temps a Cuera ei Sablonière mai ius ord casa senza ina escorta de 20—30 umens de sia partida: Clerics, Salis, Bavier, Bohner, Cabalzar de Laax, Bertogg de Sevgiein ed auters Sursilvans en survetsch de Frontscha. Siu um de confidanza en tuts pass era naturalmein Latour.

*) Castelberg haveva 1729 buca vului la scharscha de cauderschader, mo l'Austria haveva animau el, de surprender quella. El haveva, sco ei para, tema avon las complicadas damondas, ch'eran de sligiar.

Sia missiun ha era giu success. La Ligia dellas X dertgiras ha fatg ils emprems pass e signau il garegiau protest encunter l'elecziun de Rost, ed ils dus caus uni, han lu empruau, de commuentar Castelberg de signar il protest. Sin las instanzas de siu quinau Cabalzar ha el consentiu de dumandar il pareri della vischnauncas, e denton seigien il tiern s. Gieri e la fin de siu bienni cheu. El temeua cun raschun, sco el scheva, reproschas dagl ambassadur austriac. Il niev Landrichter Christ. Ulrich de Mont era in um senza rauba, e Sablonière supposeva, che quel vegni buca a far grondas historias e signar la protesta, e lu hagi el uniu las ligias encunter Rost. Era partisans dell'Austria han ussa offeriu lur survetsch a Sablonière; adina exprimevan els il giavisch, de mai survir tras ils Salis. Per las Ligias era quella nova situaziun de gronda valor, pertgei l'Austria ha sut quellas circumstanzias fatg tuttas concessiuns pusseivlas a riguard il capitulat ed auters fatgs. Mo Sablonière veseva la ruina de tut operar en la discordia dils Grischuns: ils Sprechers, Pellizari, Salis-Bodmer cun Castelberg e Vincenz eran scui sin la pussonza dils Salis e havevan mo ina fin e mira, de destruir lur influenza*). Ils Salis de lur maun eran buca meins scui, che quellas familias giugavan aunc ina rolla politica el Grischun cun agid dell'Austria, ed in success prevedeva Sablonière plitost dals „Austriacs“**). Igl avrel 1730 ei Sablonière returnaus per cuort temps a Solothurn, accumpignaus da 20 partisans tochen a Ragaz; Wenser ei il medem di viagiatus persuls a Vienna. Las fitschentas della Frontscha ha Deodat de Latour puspei menau. Ei mava encunter cumin, e Sablonière haveva tralashau 267 luidors ed aunc repartiu 180 per cumprar las vuschs surtut en Portenza. Davatz ha perfin schau pigliar e serrar en 20 „Austriacs“ per il di de cumin, sinaquei ch'ei sappien buca votar; mo ils Sprechers han tutina victorisau sur ils Salis. Era a Mustér ha ei dau grevs combats sin cumin pervia dell'elecziun de mistral Huonder. Latour era cuntents cun la missiun de Sablonière; sia aunc schi cuorta presenza en las Ligias hagi fatg alla Ligia della casa de Diu meglier survetsch, ch'ina expensa de

*) «En un mot leur haine est implacable.»

***) «Les Sprechers e leurs amis sont hardis entreprenants, intrigants, intéressés, violents, faisant les choses de concert en les poussant à tout prix, les Salis timides craignant la dépense, excepté l'Envoyé de ce nom, flatteurs agissant sans concert, sujets à abandonner leurs amis: ils ont besoin de la hardiesse des Clerics.»

1000 pistolas, e l'Austria hagi respect e tema, ils partisans franzos curascha. Las partidas, di Deodat, vegnien adina ad esser en carplina, mo in minister franzos sappi gudognar adherents dils Sprechers ed era catolics, che refuseschien de survir all'Austria; perquei hagian ils Grischuns retschiert Sablonière cun ton plascher. Prendi la Frontscha ni la Spagna in regiment schuldada en survetsch, sche vegnien ils uffiziers a s'unir cun la partida e quella lu haver il pli. Cun quella caschun savessi lu il capitulat cun Milaun curdar e l'allianza culla Frontscha renescher*).

Returnond lu Sablonière miez matg 1730, ein ils Sprechers dai vitier el ed han declarau, ch'els veglien buca batter encunter la Frontscha, mo mai survir *sut* ni *tras* ils Salis. Era Castelberg ei seviults tier Sablonière, per menar la dispeta digl uestgiu ad ina buna fin; el senteva pari era il prighel, che carscheva tras la nova acziun e posiziun della Frontscha. Sia proposiziun era quella gada ed en quellas relaziuns tuttavia acceptabla; ella scheva: pigl avegnir sto in burgheis dellas treis Ligias vegnir uestg, mo Rost resta en piazza. Castelberg e Vincenz han aviartamein giavischau, che Sablonière cusseglì e gidi els en quella caussa en buna confidanza.

Menders aspects haveva en quella nova posiziun della Frontscha in'otra interpresa dils „Austriacs“: la *vendita de Val Mustair all' Austria*.

En quella damonda mavan era ils Sprechers e Pellizari buca cull' Austria. Cuort suenter ch'igl avat Marianus haveva 1727 giu porschiu Uors all' Austria, haveva igl uestg de Federspiel il matg 1728 tarmess il Landrichter Gion de Vincenz**) de Siat a

*) Dals Grischuns scriva era Deodat de Latour: Je dois avouer, à ma confusion, que les Grisons sont ordinairement inconstants, intéressés, fourbes, et jaloux du bonheur et des avantages de leur concitoyens, de sorte qu'on ne veut pas garantir qu'un Ministre, quelque habile qu'il soit, n'en devienne la dupe, et ne soit trompé.

**) Gion de Vincenz era nevs digl uestg de Federspiel. Siu bab, mistral Barclamiu Vincenz, era maridaus cun Maria Claudia de Federspiel. Entras la parantela cugl uestg e l'influenza de quel e tras sia atgna gronda premura per ils interess dell'Austria e digl imperatur, ha el survegniu il tetel de noblezia. Igl ambassadur franzos di:

«C'est un homme fin et rusé, mais capable de tout entreprendre pour le service de la cour de Vienne, sans égards aux droits et à la liberté de sa patrie. Il est secondé en cela par le statthalter Canova et par le nommé Riedi, dont il se sert pour venir à bout de ses desseins. Le premier est cependant moins dangereux que l'autre, qui est capable de tout» (Bernardoni en «Memoire sur les Grisons», 1737).

Vienna e schau offerir la val Mustair agl imperatur per 17 000 renschs. La partida franzosa scheva, la val Mustair detti in secund Razen, segireschi l'influenza dell'Austria en la Liguria della casa de Diu encunter ils Salis e la Frontscha; Uors e Maienfeld vegnien a suondar: *ei seigi in cooperar digl avat, digl uestg, de Castelberg e Vincenz cugl intent de metter l'Austria en possess dil regiment politic ellas Ligias*. Il senn patriotic, che la partida franzosa pretendeva adina de representar, ha en quella damonda victorisau, e las Ligias han 1734 cumprau la val Mustair.

La missiun de Sablonière ha cuzau tochen 1735, mo el era buca il versau diplomat, ch'ins haveva spetgau, ed el era pli e pli vegnius sut l'influenza dils Salis; sez Latour ha stuiu constatar, che tras l'influenza de Pieder de Salis mundi tut la schliata via. Ils aspects eran per temps stai fetg buns, surtut 1733. Lu era pervia della successiun sil tron della Pologna rut'ora l'uiara denter l'Austria e la Frontscha, che voleva metter Stanislaus Lesczinski alla testa della Pologna. Armadas franzosas mavan tras igl Elsass, e la Svizzeria haveva gronds quitaus per sia neutralitad, essend la Frontscha unida cun la Sardegna, che dueva per pagaglia lu survegnir Milaun. Per quei marschavan era las armadas combinadas (franzosas-piemontesas) tras l'Italia. La Frontscha haveva en quels dis puspei bia pli bia interess per las vias tras il Grischun e per ses amitgs ed inimitgs; ella sperava schizun, che la partida franzosa vegni ussa sut l'influenza dils success franzos aschi dominonta, ch'ella rumpi la neutralitad en il mument, ch'ils Franzos prendien la fortezia de Fuentes e Lecco. Quei pertratg propagava surtut Pieder de Salis. En in memorial a Bonnac ha el era giavischau, che las truppas grischunas a Milaun en survetsch austriac restien leu e passien en survetsch dil niev possessur della tiara, quei seigi in intim giavisch de tuts Grischuns. Bonnac ha sin quei clomau Latour a Solothurn, per secussegljar cun el seriusamein sur tuttas damondas. Latour disfidava dil pertratg de rumper la neutralitad, e quei mava a prau cun las tendenzas della Svizzeria e dil Grischun en general. Arrivond las truppas alliadadas viers la Valtelina, ei il congress seradunau ed ha animau ils subdits e surtut ils officials, de far tut, per conservar la neutralitad. Cuort sissu han las armadas priu Fuentes — ei era il december 1733. Malgrad quei success ein las Ligias buca stadas de gudognar per l'uiara. Sablonière pretendeva, che la simpatia

stoppi ins cultivar vinavon cun tutta forza, la Frontscha deigi cumprar garnezi, magazinari quel e dar el allas Ligias, cura che l'Austria siari ils confins. Auters plans ein vegni presentai da diversas varts; sulet in ha la Frontscha exequi, per mantener l'attaschadad dils amitgs ella Rezia: *la formaziun d'in regiment*, che ei vegnius surdaus a *Travers (1734)*. Ils adherents della Frontscha ein vegni en possess de cumpignias ne de mesas; aschia han il frar de Deodat de Latour e siu nevs Caprez de Trun survegniu ina cumpignia ensemen, ed auters sco Albert Nay de Zignau ein intrai sco offiziers en quei regiment*). La megliaera buccada han ils Salis survegniu, ed era parents dils Sprechers han ins tras quei regal vuliu trer tier la partida. La partida franzosa ella Cadi ha tras quella favur gudognau gronda forza, e quei ha giu sias consequenzas el combat della dieschma.

A Paris figevan ins a Sablonière la reproscha, ch'el seigi en mauns dils Salis; quei ha fatg ina fin a sia missiun ed era silsuentar a Bonnac. Ils cussegliers de Luis ils XV schevan, ni in ni l'auter hagi prestau zitgei duront la buna caschun de 1733; ussa stoppi inagada vegnir fatg in'emprouva empau radicala, per mirar, tgei la Frontscha astgi spetgar dallas Ligias reticas.

10. La partida franzosa e sias davosas emprouvas d'acquistar il domini politic. Il combat per la dieschma. Igl ambassadur Bernardoni, 1735—1741.

Il combat per ils dretgs sigl uestgiu ed encunter la vendita de Val Mustair e la premura, d'affermir la partida franzosa ellas Ligias, occupavan era la cunterpart de Castelberg en Surselva, surtut ella Cadi. Ils vegls partisans, che havevan battiu sper Capol, eran biars morts. Il vegl Landrichter Adalbert Duitg de Latour a Breil viveva aunc**). En ses megliaers onns haveva el sco

*) La cumpignia era ina favur per Deodat, e siu frar e Caprez eran s'obligai de pagar ina pensiun de 50 luidors ad el, quei ha dau pli tard differenzas denter ils dus frars, ed ils artavels de Deodat (sia feglia, maridada cun Blumenthal a Zezras) han survegniu in capital de 10000 renschs sco indemnizaziun.

***) Sur Adalbert Duitg de Latour di Gravelle ils dis dil tiern s. Gieri 1708; «Gentilhomme simple, crédule, transparent, intéressé par nécessité, aimé des paysans à cause de la douceur avec laquelle ses ancêtres les ont gouvernés, de son peu d'esprit, de ses manières affables, officieuses et pacifiques, et du soin qu'il a de flatter de son alliances des principaux de la populace, et particulièrement recherché des ennemis de Melcher du Mont et du Commissaire Jacomet...»

paucs auters gudiu la quida dil pievel e digl avat; el era staus in um curteseivel cun in emperneivel demenar, dasperas en tuttas fitschentas detscharts e vivs e surtut in grond oratur. Quellas qualitäts haveva el conservau en sia aulta vegliadetgna. Siu fegl Ludivic, il scarvon e pli tard era Landrichter, exequeva sia voluntad. Ses dus nevs: Deodat, igl interpret, e Duitg Adalbert, il capitani el regiment Travers, mavan en la politica tuttavia cugl aug*). E quel haveva el pievel sursilvan aunc ussa ina fetg gronda adherenza. La vischnaunca de Breil menava Duitg Cabialaveta, in um d'ina tempru detscharta e vigurusa, sco ell'ei da casa si Breil. El haveva assistiu als combats de 1714 a Trun. Cun Deodat e siu frar mavan lur nevs a Trun, Caspar Albert e Mathias de Caprez, ils dus fegls dil Landrichter Hercules, e quel sez haveva aunc conservau sia muntada ella politica. Ils Caprez havevan en lur quinau Albert Nay a Zignau buca mo in stupent e curaschus offizier per lur cumpignia en Frontscha, mo era in intelligent, stimau e beinvesiu politicher, che capeva de menar la barca, era els temps ils pli burasclus. A Medel susteneva igl assisten Gion Capeder la partida, ed en Tujetsch e Mustér eran ils amitgs numerus. Visavi a quels umens muntava il bien Antonius, capitani sut Schauenstein ell' Austria, pauc. Sut quella nova generaziun saveva la Cadi, „la speranza e carezia“ digl uestg e de sia partida imperiala, far in emprova de midar il regiment politic. Era en Lumnezia quidava la tradiziun franzosa adina vinavon e mava encunter ils de Monts e Schauenstein. Mistral Gion Arpagaus e siu cusrin mistral Crest Gion Arpagaus, in um beinstont, losch, gie splendid e beinvesius, lu mistral Blumenthal e scarvon Blumenthal e gerau de cumin Martin Floris de Blumenthal simpatisavan culs Latours; podestad Gelli Montalta a Laax era, sco ils Blumenthals, parentaus culs Latours ed in fideivel „Franzos“, ed ils Cabalzars, ch'eran pli e pli sebess cun Castelberg, havevan buca tonta quida sco Montalta. Era denter ils protestants dumbrava ins buns amitgs della Frontscha, aschia mistral Giacun Casut a Glion e mistral Capol a Flem, che havevan lur fegls el regiment Travers; mo

*) Da Deodat di Bernardoni: C'est un homme de bien, rempli de probité et d'un secret impénétrable, il est attaché à la France par une pension de 30 Louis d'or, à laquelle j'en ajoute moy même 30 autres avec logement, la table et quelque autre avantage pour me servir en qualité de secrétaire interprète. Son frère, c'est un homme de bien et fort attaché à notre parti et qui fait tout ce qu'on lui ordonne de la meilleure volonté du monde, mais il ne faut pas attendre des expédients de sa part.

Capol a Flem astgava buca semiserar culs Beelis. Ed ils auters protestants sco Schorsch e commissari Albertini, ussa era sesents a Spligia, tenevan ferm cun la partida imperiala. Sulet ils Calguers demussavan viva premura per la Frontscha. En general stavan ils vegls menaders en la Ligia sura tier l'Austria, e mo ils Latours ed ina partida offiziers en survetsch de Frontscha (surtut sut Travers) ord familias de buns purs, sco ils Caprez, Nay, Arpagaus ed auters, udevan cun ina gronda part dil pievel tier l'opposiziun. Per part havevan las historias davart il capitulat de 1726 grittentau els, e per part vulevan ins buca seschar ugadar mo tras ina part dellas familias.

Sin fundament de quellas relaziuns carteva la Frontscha cun empau raschun, ei detti biars, ils quals sperien, che la Frontscha vegni ed emprovi de sminuir la pussonza imperiala tras in ambassadur e tras *in' alianza*. Il niev regiment, che la Frontscha haveva formau per ses amitgs 1734, haveva anflau truppa avunda, principalmein perquei ch'ins lamentava sur il schliet tractament della schuldata a Milaun. Igl ambassadur austriac fugava denton ella tiara e vuleva far scumandar ils engaschaments. Il niev ambassadur franzos era perquei instruius, de declarar, che la Frontscha sperì, che las Ligias tracteschien ina pussonza sco l'otra e restien neutralas. Mo plaun e plaun dueva Bernardoni preparar de serrar in' alianza e perquei intent formar ina partida aschi ferma, che ins stoppi buca haver tema de suttacumber ellas tractativas. Ordavon havevan ins avertiu Bernardoni a Paris (igl avrel 1735), che biars vegnien a sepender vid dad el e dumandar daners, el deigi conceder quels mo da rar ed esser fetg precauts; quei pievel plaidi bugen d'amicizia e de bunas intenziuns. Suten deigi el lu ton sco pusseivel luvrar ,per far ina fin al domini austriac, mo surtut mai demussar quei aviartamein.

Quellas intenziuns haveva surtut *Germain Louis de Chauvelain*, il secretari ed um de confidanza dil *minister-cardinal Fleury* dictau. Il zercladur 1735 ei *Dominique Bernardoni* arrivaus a Cuera. Ils vischinadis da Ragaz tochen Cuera havevan mobilisau lur truppas ed han salidau il niev ambassadur u minister dil retg de Frontscha cun salvias, e Cuera ha schau accumpignar el tras in corp de dragons en sia habitaziun ella „Crusch alva“. Deodat de Latour ei restaus siu secretari e cusseglier, mo Bernardoni era in um de grond quiet e spért e d'empau bahaultscha e turschava empau

suenter siu gust. El ha cuninagada priu la bucca pleina e declarau a Chauvelin a Paris, che Bonnac hagi tartignau tut, las fitschentas franzosas seigien en agonia — el vul lu naturalmein far tut bien e damonda mo daners, biars daners*). Chauvelin haveva gia destinau 20 000 funds per siu diever, ed en 17 meins ha el duvrau 14 990, adina sincerond, el vegli far bein sias caussas e la tabla aviarta drovi snueivels tschallats vin, pertgei en quella tiara vegni il vin buius en quantums exorbitants; geraus e mistrals hagian fetg grondas expensas per la bubronda, e quellas stoppi el re-compensar. Pli tard han ins da Paris anora dau ad el per risposta, el fetschi buca crer, ch'el surveschi als purs grischuns vin „Tockaier“ e de „Burgogna“.

Castelberg ha cuninagada fatg valer ses sentiments e declarau, ch'igl emprem deigi Bernardoni sepresentar als caus, lu veglien els era ira a salidar el. L'Austria giavischava en quei mument negina carplina, e Wolkenstein ha vuliu tractar en tuts fatgs personalmein ed en tutta confidanza cun Bernardoni, pertgei a Vienna marcadava ins gest la pasch suenter il combat per la Pologna. Bernardoni ei cuninagada s'occupaus cun las damondas internas dellas Ligias. A Cuera ha el susteniu Pestalloza sco prefect dil marcau, per demussar, ch'el hagi nuota amicitia culs Salis. Quei haveva Chauvelin giavischau, per gudognar tut ils adversaris dils Salis. En Giadina ha el turschau ella fitschenta de Marni, il scarvon della Ligia della casa de Diu, che s'opponeva als engaschaments per la Frontscha, e pertut ha el operau cun rampins e daners. Pli ferm, che tut auter, ha *il combat della dieschma ella Cadi* occupau el. Quei combat ei en sesez nuot auter, ch'ina emprova (fetg semiglianta a quella de Sgier encunter ils Castelbergs 1652—56) de derscher *la partida imperiala*, ils Castelbergs e lur parentela ei aderenza e tschentar la partida franzosa, ils Lattours, Caprez, Nays etc. alla testa dellas fitschentas**).

Gia 1727 havevan quels umens schau sentir el magistrat lur sentiments viers Castelberg ed il capitulat. Igl atun 1728 ha la

*) Sablonière haveva da 1730—1737 duvrau 77 774 livras e 19 sols.

**) Sur las dispetas denter la claustra ed ils subdits, ils purs della Cadi, relatescha ina broschura ord la stampa digl avat Marianus de Castelberg: Kürztlich, doch gründtlich und wahrhaffter Bericht über die entzwischen dem Fürstlichen Gottshaus Dissentis und der Ehrsamem Gemeind Brügels und übrigen mithafften Gemeinden der Löbl. Landschaft Dissentis obwaltende Zehent-Streitigkeit 1734. Pli ni meins haveva la carplina regiu tras quater tschentaners.

vischnaunca de Breil sut assisten Cabialaveta refusau de pagar la dieschma alla claustra. La vischnaunca ha retratg la dieschma dals purs e salvau ella en atgna disposiziun. Breil vuleva tuccar igl avat Marianus de Castelberg ed il Landrichter en ina. Pertgei l'entira dieschma era ina forza finanziaria, ina gronda intrada en garnezi, e quella pussonza economica digl avat haveva era in'impurtonza politica per Castelberg sco menader della partida imperiala. Ils purs gnugnavan avon gia bravamein sur Castelberg, ed ina partida encunter el era semantenida dapi 1714. La veta e demenonza digl avat Marianus haveva aunc augmentau quell'aversiun. El era in malvengonz successur ded Adalbert de Funs. Quel era sededicaus alla devoziun ed al studi, Marianus figeva il cuntrari. Ses adversaris pretendevan forsa empau superond: Marianus fetschi malgrad tuttas admoniziuns ord la claustra de Mustér ina spelunca de laders, bueders e giugadurs; di e notg vegni buiu, e negin s'empatschi de passar en quella tauna de morders*). L'entira damonda era denton principalmein ina caussa de politica e partida. La mort digl uestg a Cuera, las truschas tier l'elecziun de Rost e l'influenza de Sablonière havevan aunc augmentau la curascha della partida franzosa. Ils 4 d'october 1729 ei ina deputaziun de Breil comparida en claustra ed ha declarau agl avat Marianus: Breil vegni buca pli a pagar la

*) Sur Adalbert de Funs haveva Graville scret: Une vie retirée, abandonné à la lecture, timide, peu appliqué aux affaires.

Sur Marianus di Bernardoni: L'abbé Castelberg, oncle du Landrichter, c'est par lui même un fort chétif sujet, doué d'une avarice sordide et privé de toute sorte de littérature. Il est conduit par conséquent par son neveu, qui lui fait faire tout ce qu'il veut.

Sur Gion Ludovic de Castelberg di Graville 1708: Le chancelier de Castelberg est un jeune homme de bon sens, assez bien informé, pauvre et intéressé. Lu va Castelberg aunc cun la Frontscha. Siu adversari Bernardoni scriva 1737: «Castelberg est un homme dévoué de tout tems au parti impérial, de qui il a reçu des bienfaits considérables, puisqu'étant venu au monde avec peut être 600 florins de bien, il en a aujourd'hui plus de 50 000. Toute cette augmentation de fortune ne provient pas de la libéralité de l'Empereur, et il en doit la plus grande partie à ses extorsions et à ses brigandages, dans lesquels il a été soutenu jusqu'à cette heure par le crédit et par la protection des ministres de la Cour de Vienne. Les choses ont changé aujourd'hui par appuy que j'ai cru devoir donner au parti contraire à Castelberg dans la dite commune au moyen duquel il en a été banni et inhabilité pour 40 ans à exercer aucune charge publique. Il faut convenir que cet homme a de l'esprit, mais en revanche l'intérêt et la mauvaise foy sont deux pivots sur lesquels il roule perpétuellement sans qu'aucune considération de justice ou de religion même puisse l'en détourner. Bernardoni remarca, che Castelberg capeschi adina de gudognar igl ambassadur austriac per sias intenziuns.

dieschma. Era auters vischinadis, sco Trun e Medel, han priu quella resoluziun. Las protestas digl avat han els ditgiau pauc. Igl avat ei sin quei seviults a Lucerna tier il nunci, e quel ha admoniu surtut ils de Breil de pagar la dieschma; quei ha fatg negin fretg. Il di de cumin 1730 ha augmentau la pissiun. Il medem onn ei igl uestg Rost vegnius a Breil sin ina visitaziun e fatg l'emprova de pacificar Breil ed ils auters vischinadis e far sesuttametter tuts al nunci. Quei era gest el mument, che Sablonière fuva returnaus a Cuera, che Castelberg e Vincenz havevan dumandau sia intervenziun, per vegnir alla fin cun la dispeta sur l'elecziun de Rost, ed ils de Breil han da lur vart bein sperau, ch'igl uestg seigi per els pli tractabels ch'in Castelberg ed han declarau, dil nunci veglien els saver nuot; lur superiur seigi igl uestg. Els temevan empau, ch'il nunci seigi influenzaus fermamein da Castelberg. Mo cura che Rost ha citau ils geraus de Breil, era l'aura empau midada, ed els han rispundiu: quei ei ina caussa tuttaviva civila ed auda avon dretg a Mustér. Sin quei ha igl avat tgisau avon la dertgira della Cadi. Treis gadas ha il mistral clamau ils de Breil avon dretg ed admoniu els, de dar la dieschma, mo ils de Breil han alla fin refusau de comparer e remarcau: en quella dertgira sesien umens, che hagian sez buca pagau la dieschma. Pigl onn 1731 eis ei reussiu als de Breil, de tschentar capitani Duitg Adalbert de Latour sco mistral, ed ils Castelbergs havevan negins aspects de saver tractar la dispeta avon il magistrat de Mustér. Per quei ha puspei igl uestg stuiu dar agid ad els. El ha admoniu Breil e smanatschau cun la scomunica; els han persunter dau de capir, ch'ins savessi en mintga cass aunc turnar a discutir sia elecziun illegala. Finalmein ei il nunci vegnius sez a Mustér, per schar plidar ils purs e metter pasch; era quei ei stau adumbatten. — L'uiara denter la Pologna haveva en quei temps purtau gronds success alla Frontscha; Lecco e Fuentes eran conquistai (december 1733). Puspei han ils renitents ed adversaris dell'Austria survegniu nova curascha, ferton ch'igl avat desiderava de vegnir tier ina pasch. El ha per quei dumandau dalla dertgira della Cadi ina sentenza en contumaz, pertgei ils de Breil comparevan buca avon dretg. Era el magistrat de Mustér regeva denton nauscha dispeta e discordia sur la caussa, ed il nunci e la congregaziun benedictina havevan medemamein l'impressiun, ch'igl avat Marianus hagi tras tut siu secuntener

silmeins per part fatg la sventira della claustra. Denton formava ins (1734) il regiment Travers; ils Caprez, Nay ed auters figevan recruta per la Frontscha e gudognavan pli e pli il pievel entras la fadigia, ch'els porschevan en num della Frontscha.

Da Numnasontga 1734 ein aschia era ils geraus de Medel, Tujetsch, Sumvitg e Trun ira sin claustra ed han declarau agl avat, sche la claustra pretendi dad els aunc la dieschma, sche deigi ella ira avon dretg. Igl avat ha tgisau, mo igl „oberkeit“ era daven-taus partida; perquei ei la Ligia grischa vegnida dumandada ded intervegnir e dar ina dertgira nunpartischonta. Canova sco assisten e bien amitg dil Landrichter de Vincenz ha ordinau, ch'il cumin de Rueun*) deigi porscher dretg allas partidas, e quei cumin ha citau gl'avat e sia cunterpart, las tschun vischnaucas. Mistral Florin a Rueun haveva bein in frar en survetsch franzos, mo el era imperialist, ils de Breil ein perquei gnanc compari; la dertgira de Rueun ha tutina sentenziau ils tschun vischinadis della Cadi, de pagar la dieschma (emprem de december 1734). La claustra ha pia pretendiu dal cumin de Rueun l'execuziun della sentenza, ed ils derschaders de Rueun han stuiu seolver tier la Ligia grischa e dumandar agid. Quei ei davenportau sil tierm s. Gieri 1735.

Il congress a Trun ha puspei elegiu Castelberg sco Landrichter e lu priu il conclus: accepteschan ils renitents buca la sentenza de Rueun, sche ein els *sclaus ord la Ligia grischa e plardan ils emoluments*, v. d. il dretg sils uffecis en tiaras subditas. Mistral Mon e mistral Mathias Caprez han sin quei fatg valer: nus refusein buca il dretg, mo vegnin buca a Rueun. Mon e Caprez havevan plidau cun in temperament empau massiv, ed il congress ha censurau la deputaziun per lur secuntener („*unverschämtes und respektloses Auftreten*“), e lu concludiu, ch'il congress tuorni buca pli a Trun, aschi ditg ch'ils renitents hagian buca midau tut en bein. Il congress ha ils medems dis era admoniu Breil, de rugalar la via dadens Danis „*ellas Ruinas*“; el ha urbiu ora nuot e finalmein stuiu tschentar 8 umens e schar pinar ora las caglias ord il stradun viers Trun. L'elecziun de Castelberg e la censura dils deputai a Trun havevan carschentau la pissiun. Ils 5 de settember ei lu il congress seradunaus a Glion sut il presidi de Castelberg, e sut sia influenza ha quel renvieu a casa in deputau della Cadi; assisten Capeder de Medel ed admess mo mistral

*) Rueun, Andiastr, Siat e Schlans havevan in atgna dertgira e Uors era.

Ulrich Mon de Mustér. La proposiziun dils imperialists, sch' ils renitents sesuttamettien buca tochen s. Martin, sche deigi ina dertgira nunpartischonta proceder a Glion sur ils capo-menaders, ha lu buca giu il pli dils cumins; quels han giavischau, ch' ils renitents deigien aunc inagada vegnir envidai en tier tractativas. Els havevan lur buns amitgs e bien susteniment tier ils protestants e tier igl ambassadur franzos e munglavan buca sepanzar per la caussa.

Bernardoni era vegnius e s'occupava ussa intensivamein della dispeta. Las vischnauncas della Cadi han perquei sunter la votaziun dils cumins repetiu la declaronza: nus refusein mai de vegnir avon dertgira, mo nus vegnin sulet ad Uors. Leu speravan els de survegnir raschun tras lur amitgs *Cadonau* e *Sievi*. Era Mon ei s'unius cun ils representants dellas tschun autras vischnauncas en ina protesta encunter il proceder della Ligia; quel mundi encunter tut dretg e tutta giustia della Ligia (Bundesbruch). A Rueun hagi ina dertgira nauscha funzionau, in suprem derschader cun otg assistents ed in tgisader; quei tribunal seigi semischedaus en la suveranità e giudicatura della Cadi. Cheu encunter figevan Castelberg ed ils ses valer: il congress a Trun, en il qual mistral Ludovic de Latour eri presents, hagi acceptau il cumin de Rueun per derschader. Las tschun vischnauncas hagian renonuschiu il dretg della Ligia, de nominar il derschader, e Canova hagi exequi quei sunter lescha. Quels dis sil congress a Glion dil settember 1735 paran haver irritau ils purs sil pli ault. Igl avat haveva buca astgiau vegnir a Glion, essend ch'el temeva per sia veta; el era representaus tras *decan Venzin* e *Landrichter Crest Ulrich de Mont de Vella*, in um d'ina „autorità extrema“ ella Lumnezia, e Riedi da Sursaissa. Sut l'influenza de Bernardoni han las vischnauncas della Cadi publicau in manifest, en il qual ellas ein seviultas tier ils cumins della Ligia e dumandau: sche quei proceder tras la Ligia fussi buca digns de vegnir renviaus cun las armas*). Per il tierm s. Gieri 1736 ei il congress seradunaus a *Rehanau* enstagl de Trun ed ha elegiu il vicari Beeli de Flem sco cauderschader. El ha lu relatau als deputai sur la fitschenta della dieschma e tut quei, ch'era passau igl unviern en la Cadi. Ils renitents ella Cadi havevan sunter il congress dils 5 de settember a Glion (1735) duvrau tuts remiedis en-

*) Quei manifest dil schaner 1736 ei deplorablamein buca d'anflar.

cunter Castelberg e ses adherents. Il magistrat haveva tschentau il plogn encunter Castelberg ed encuretq ded arretar el e tschentar el avon la dertgira dil cumin. Castelberg era mitschaus sin claustra e da leu fugius la notg ord la Surselva. Cun ses amitgs a Mustér haveva ei dau ina nauscha patengada; era els eran fugi en claustra ed in dils persecitaders era vegnius tractaus mala-mein, perquei probabel la reproscha, che la claustra seigi ina „tauna de morders“. La dertgira della Cadi haveva lu truau sur Castelberg en contumaz ed ordinau la confisca de tut ses beins*). Il

*) Ils divers puncts della tgisa ein pli tard vegni publicai sut il tetel; Brief des Magistrats zu Dissentis an alle Gemeinden der Drei Löbl. Bündten zu seiner Rechtfertigung. Landammann und Rat Dissentis. 1737. Quei opus contegn bein tut quei, che detga e verdad han attribuiu a Castelberg: 1. Senza survetschs jasters seigi Castelberg vegnius dall'envernonda d'ina pintga vacca alva (bein in «tachi») tier gronda rihezia. 2. el seigi igl autur dellas dispetas e dils viriveris ella Cadi; 3. el hagi dau agid alla claustra encunter sia atgna patria, schegie ch'el hagi declarau a biaras persunas, ch'ei audi negina dieschma alla claustra, tgi che paghi seigi in narr. 4. Sut la «glienda» a Mustér hagi el declarau avon 30 ni 40 persunas, sche la Cadi detti ad el igl uffeci de guvernatur en Valtelina, sche libereschi el ils purs dalla dieschma, che seigi mo vegnida tschentada en temps de miseria. 5. Ad in um hagi el detg, el deigi pagar nuot alla claustra, el fussi in lader visavi ses affons. Havend la Cadi dau igl uffeci de guvernatur en Valtelina ad in «Schwalmenschiesser», sche mereti ella, de vegnir ruinada. Castelberg seigi in rebell encunter sia patria. 6. El havessi era mai pagau la dieschma, sch'in Minister havessi buca surplidau el leutier (1 de matg 1723). 7. Sut sia menonza hagi il cumin fiers las convenziuns cun la claustra de 1643 e 1648; suenter hagi el disponiu la vischnaunca de Mustér tras tschontschas, de tener quellas convenziuns persula e cheutras hagi el occasionau ils viriveris en la tiara, pertgei: 8. el seigi sez igl autur dil combat encunter la djeschma e la brev digl avat dil november 1732 hagi schau emblidar el engirament e honor. El hagi lu s'enschignau, che mo Breil seigi vegnius citaus avon la dertgira e condemnaus en contumaz, schegie che la pli part dils derschaders havevi sez buca pagau la dieschma. 9. Ina brev dil nunci Passionei a Castelberg confirmeschi, che C. hagi operau cun vigur encunter Breil, sinaquei che negin s'uneschi cun Breil. 10. El hagi catschau igl uestg encunter Breil, per far excomunicar ils renitents (breŵ dils 23 de fevrer e 3 de mars 1731). Cheutras hagi el profanau la sontga religiun. 11. El seigi igl autur della dispeta a Trun de 1726. Cheu hagi el susteniu ferm la partida, che hagi unschiu el cun vischalla d'argien, e bandunau els suenter haver tschitschau or'els. Umens respectai seigien vegni excomunicai e la vischnaunca de Trun hagi giu 4000 renschs expensas tras sias intrigas. 12. Semigliant hagi el fatg a Curaglia; 13. dad in amitg hagi el retschert 10 dublonas, per haver favorisau el sil congress; 14. dad in auter per agid empermess 50 dublonas, 15. dad in auter per agid empermess 50 dublonas, 16. dagl avat hagi el ils 10 de matg 1714 dumandau 50 talers per persecitar glied, 17. dad in auter sfurzau ora 20 dublonas. 18. Dal quinau d'in assassin d'ina giuvna a Zignau hagi el seschau pagar cun 4 dublonas, 19. tras siu fumegl e sia fumitgasa hagi el schau engular ord casa jastra a Mustér valischas cun rauba de zinn; 20. el hagi en scuidonza smanatschau de ruinar familias respectadas en la tiara. 21. Envidaus avon il cumin, seigi el fugius en claustra e la notg sissu ord la tiara; 22. el hagi priu cun el il protocol, suenter muncavien fepls lien. 23. Dal capitani Bernardo Paravicini hagi el retschert varga 100 filippis per il dretg de burgheis a Mustér e dau alla vischnaunca mo 340 (?) renschs, 24. En ina dispeta denter

medem proceder ha ella duvrau viers ses adherents; divers ein vegni mess en perschun; sil tgau ded entgins fugitivs han ils derschaders perfin mess 150 filippis (200 renschs), vegni el lu furnius vivs ni morts als derschaders. Igl avat astgava buca bandunar ils mirs della claustra ord tema de vegnir arretaus e maltractaus. La pissiun s'exprima dad omisduas varts en tuttas fuormas.

Il numnau congress de s. Gieri 1736 aveva envidau ils renitents sils 17 de matg a Rehanau, ed els han tarmess il mistral Giacun de Casut, sco lur representant, per udir il congress e referir als purs, ni allas *vischnaucas suveranas*, che figevan aunc ussa buca tschéra de vuler renconuscher ina autoritad sur ellas. Sinquei ei lu era Castelberg cun tut ils „exulants“ sepresentaus cun in memorial, lamentond, ch'els seigien vegni bandischi da casa e cuort, tuts beins hagien ils renitents confiscau e tarmess els egl „elend“, e quei tut mo „per spira ubedientscha viers dretg e justia“. Els han dumandau la protecziun dil congress e della Ligia. Ina curiosa situaziun! Il congress ha sentiu, con ferma la posiziun dils purs della Cadi era, ils purs en lur detschartadad, lur agid en auters cumins e lu surtut Bernardoni davos dies; per quei ha il congress en principi concludiu ded ira la via de migeivladad, mo tutina annullar las sentenzias della dertgira della Cadi. Leusunter ei era l'audienza vegnida taxada mo cun 8 renschs e quels pri ord l'entrada digl appalto, ferton ch'ins aveva a Trun il matg 1735 taxau l'audienza cun 35 filippis (72 renschs) sin quen dils renitents. Era quei conclus a riguard las sentenzias han ils purs della Cadi buca respectau; els han continuau l'uiara encunter tuts adversaris e sil congress suondont ha Beeli stuiu constatar, ch'els fetschien negina fedada dil congress a Rehanau, talas proceduras damondien ussa la protecziun della Ligia. Il congress ha pia suenter isonza dumandau ils cumins della Ligia lur opiniun,

Bonaduz e Tumein il fenadur 1726 hagi el porschiu daners als derschaders, per gudognar els per Bonaduz. 31. El hagi vendiu in uffeci dil cumin. 34. La brev dil nunci Passionei dils 14 de november 1725 muossi, che el hagi voliu serrar il capitulat de Milaun mo cun ils catolics, el seigi sedemussaus sco traditur e malfideivels alla patria. 35. El hagi giu correspondenzas prigulusas cun outras pussonzas. 36. A sia dunna, che hagi reproschau ad el relaziuns cun outras, hagi el rispundiu: cul tgierp ei era l'olma morta. 37. En preschientscha de siu quinau hagi el detg: igl uffiern ei in'invenziun dils près. 38. El hagi legiu cudischs condemnai e scumandai e fatg spass leusura; el seigi il pli grond traditur della patria ed in ateist. — Quels 38 delicts han strusch fatg gronda impressiun sil lectur; per la historia muossan ei il spért, che regeva.

e quels han en ina votaziun decidiu cun 14 vuschs d'admonir ils renitents, ded observar las ordinaziuns de Rehanau ed annullar las sentenzias; sis vuschs vulevan schizun surdar la dispeta della dieschma alla dertgira ded Uors, duas proponevan ina mediaziun e duas vulevan schar temps tochen s. Martin. Sin fundament de quella votaziun ha il congress declarau: las sentenzias ein annulladas, ils renitents ein mess „in Oberacht und Ungnad des Bundes, welches ein General und das höchste Bando ist“, e finalmein veglien ins dumandar la *mediaziun dellas autras duas ligias*. Quei davos conclus arveva ina via tier la pasch; ella Cadi mava il combat denton vinavon. Ils de Breil han pér ussa refusau de dar alla claustra il tscheins per „Zenins“, ch'udeva alla claustra, e glied della Cadi, che vuleva buca renconuscher il niev magistrat, vegneva arretada e maltractada. Denton eran las duas autras ligias occupadas cun la dispeta, ed ellas han nominau ina commissiun, ch'ei ida a Mustér, per tadlar las duas parts cun l'intenziun d'intermediar. Ella consisteva ord umens per gronda part attaschai all'Austria: colonel Andreas de Salis, colonel Salomon Sprecher, podestad Hercules de Salis, Joh. Gaudenz de Salis e colonel Josias Pellizari. Il magistrat della Cadi ha legiu la biala brev romontscha — ina dellas empremas officialas — dils 25 d'october 1736, lu tadlau ils bials plaids della commissiun ed immediat dumandau suenter lur instrucziun e suenter in meins lu declarau, el vegli radunar las vischnaucas. Ils mediators havevan stuiu sentir, ch'els plaigien buc; igl avat encuntercomi lamentava, ch'el havessi bugen fatg pasch per amur de sia paupra claustra. Ei era aunc negins aspects de pasch, pertgei Bernardoni vuleva buc ella. Igl avat ei puspei seviults tier il *nunci* e rugau, ch'el smanatschi *culla scomunica*, ed il magistrat ha en medem temps discret la veta en claustra e remarcau, il pievel smanatschi de destruir la claustra. Era igl ambassadur austriac ed il capetel digl uestgiu ein s'adresai tier il *nunci* ed han insistiu, ch'el drovi finalmein tut sia influenza. El aveva denton gia conferiu cun Ruma sur ils purs della Cadi e aveva, avon che la commissiun arrivi a Mustér, retschiert il camond, de sesurvire dils remedis canonicos, per domesticar entgins paucs renitents (ins vuleva far crer, ch'ei seigi mo paucs). Il *nunci* ha pia ordinau als plevons dellas tschun vischnaucas, ded admonir mintga debitor della dieschma, de pagar siu fatg, quella canun vegni e! suenter 20 dis a proceder cun la scomunica, era

encunter quels, ch'impedeschien de pagar la dieschma*). En medem temps ha il nunci era admoniu igl avat, „di disfarsi delle accenate persone sì per il pericolo che potesse nascere al Monastero, come anche per l'aggravio notabile“. Il nunci ha puspei schau sentir, ch'il menaschi digl avat Marianus seigi buca ludeivels, ed igl avat suondi era pauc ils camonds, ch'el survegni dal nunci.

En quei mument ha, sco ei para, *Deodat de Latour* a Cuera instradau ina mediaziun. El stava sin bien pei cugl uestg Rost, ed era in memia perdert e precaut politicher e diplomat, per admirar las stravaganzas, che Bernardoni prefereva. Igl uestg ha tarmess siu vicari general ella Cadi, e schau declarar: sesuttamettien ils vischinadis buca, sche suondi ussa senza remischun la scomunica, ed en medem temps ha el rugau il nunci *de rejierer ses davos pass smanatschai*. Ils treis caus han dabot tractau la caussa e dumandau *igl uestg e Bernardoni sco mediators*. Era si Breil, Trun, Sumvitg, Medel e Tujetsch eran ins empau unfis de „far republica persuls“. Bernardoni ed ils pli passionai menaders vulevan aunc saver pauc della pasch. Il magistrat della Cadi haveva denton aunc preparau la brochura sur ils „delicts“ de Castelberg, e quella ei aunc all'entschatta digl onn 1737 comparida.

Tut en ina ei duront la mediaziun Bernardoni staus de gronda prescha per la pasch. Ils 20 de fevrer 1737 era siu protectur, *Chauvelin* a Paris curdaus *en disgrazia* avon siu signur, il cardinal Fleury e vegnius bandischaus ord Paris. Amelot, siu successur, ha immediat ordinau a Bernardoni de tractar cun Wolkenstein sur la pasch en fatgs della dieschma. Wolkenstein tschentava grondas pretensiuns: la restituziun de tuts beins confiscaj, l'entira dieschma sin vegl pei e bonificaziun de tuts donn per Castelberg e per sia partida. Bernardoni ha sut l'influenza de Deodat Latour insistiu, ch'ins stoppi conceder a Breil ed als auters vischinadis de capitalisar la dieschma e pagar quella, ed en quei senn ei la greva dispeta ida alla fin. L'entira dieschma purtava 169½ curtaunas carnun, 674½ segal, 283½ mistira ni dumiec e representava ina entrada annuala de 1735 renschs ni quei capitalisau a 5% in capital de 34 700 renschs**). Las vischnauncas eran cun-

*) Brevs dil nunci a Ruma dil 27 d'oct., 17 de nov. e 22 de december. 1736.

***) Ils cuosts della dispeta han las vischnauncas della Cadi purtau. Ina commissiun, en la quala Albert Nay e Duitg Adalbert de Latour sesevan, ha fatg il quen; el muntava sin 939 renschs ed 8 rizzers.

tentas de saver acquistar lur libertad economica. A Ruma ei il contract vegnius approbaus. Il nunci carteva, che sias smanatschas cun la scomunica hagian stermentau ils purs della Cadi. Ils vischinadis eran cun agid de Bernardoni arrivai tier lur intent. Bernardoni aveva en quellas tractativas era operau encunter igl avat, quel ha ils 24 de december stuiu resignar. Davart ils paupers „exulants“ ha la Ligia grischa tractau culs „renitents“ e serrau marcau: la Cadi ha annullau la sentenza encunter Castelberg; el ha en in revers dils 8 de matg 1738 s'obligau de bandunar la Cadi e buca acceptar in uffeci en siu cumin pli, priu ora quel de cauderschader. Quella convenziun ei vegnida signada da Gion de Vincenz, Christian Canova, Giacun de Casut e da l'otra vart dad Albert Nay e Ludovic Adalbert de Latour*). Castelberg ha anflau refugi a Razen tier l'Austria e silsunter a Roveredo. Ses partisans han puspei elegiu el sco Landrichter, mo ella Cadi han ils „Franzos“ aunc dominau entgins onns**). 1744 ei lu il niev avat comparius avon il congress ed ha proponiu de restituir a Castelberg il revers e reabilitar el en beins e libertad.

Bernardoni aveva en tut il combat fugau e luvrau davos dies, senza ch'ils adversaris observien bia. Era igl uestg Rost ha purtau risguards viers el, ed il di de s. Ludovic han ils canonicas a Cuera suenter in interval de 100 onns puspei cantau messa solemna, sco ins aveva dil temps spagnol dau la honur al retg de Spagna il di de s. Carli. Da Paris anora vuleva ins denton saver claramain, co ei stetti cun la partida franzosa e sch'ins astgi sperar, *ch'in'al-lianza vegni acceptada*. Bernardoni vuleva s'orientar en tuts detagls sur quella damonda. En loscha cavalcada eis el arrivaus a Glion silla dieta de s. Barclamiu 1737. Leu teneva Salomon Sprecher tabla aviarta per l'Austria. La dispeta della Cadi mava gest alla fin, mo Bernardoni vuleva cun quella caschun aunc far ina fin alla preponderanza politica digl avat e de Razen entras ina nova organisaziun della Ligia grischa. Siu pertratg fuva, de schar eleger ils cumins il cauderschader en roda, sinaquei che tuts hagian inagada la honur de star alla testa della ligia e

*) Brev dil nunci a Ruma, dils 11 de schaner 1738; corrispondenza de Bernardoni cun Amelot a Paris e protocols della Ligia grischa egl archiv cantonal a Cuera.

**) Nay, Gion Mon e Gion Capeder eran suenter la pasch ils representants el congress, 1742 ei Conradin Adalbert de Castelberg mistral e duront l'absenza de Nay, Caprez e Duitg Adalbert de Latour en survetsch franzos e suenter la mort dil Landrichter Adalbert (1742) cala la pli viva resistenza.

gl'avat e l'Austria vegnien sin quella moda privai de lur pussonza. Aviartamein ha el buca saviu tractar quella damonda, el havess cheutras stridau l'Austria, e quei haveva Amelot scumandau en emprema lingia. El ha stuiu secuntentar de cumprar las vuschs e sepreparar per la damonda d'ina alianza denter la Frontscha e las Ligias*).

*) Sur quella fiera, per cumprar las vuschs dils mistrals, geraus e deputai, relatescha Bernardoni ils 19 de december 1737 a Paris: El recamonda de dar agl avat ina pensiun e benefezis, pertgei el proponi il cauderschader, leutier 600 renchs per l'elecziun dil mistral della Cadi, schar returnar da Paris per miez onn il capitani Duitg Adalbert de Latour, capitani Caprez, Albert Nay, mistral en uffeci (aimé, estimé et éclairé), dar a Nay 8 luidors pensiun, ed a Ludovic de Latour 6 luidors, per impedir el ded ira tier l'Austria e finalmein reparter el cumin 30 luidors («a tgi ch'il retg vul»). (On sera par là maître de la commune, c'est enlever à l'Evêque sa fille aimée et la favorite des ministres impériaux.) En *Lumnezia* ei negina uniun el magistrat, dapi ch'il cauderschader de Mont ei en Valtelina sco guvernatur, el ha ina autoritad extrema, e «mintgin vulesse haver part dalla petta». Mistral Ott de Mont ha pintga influenza, el ha 24 renchs pensiun dell'Austria, mo secrei esser malpagaus ed empermetta de passar tier ils «Franzos» cun 15 luidors pensiun. Siu nevs, fegl dil cauderschader de Mont e scarvon della Ligia, ha merets, el secuntentass cun 13 luidors; mistral Gion Arpagaus, siu cusrin, ei rehs; ins savess plazzar siu frar el regiment Travers, dar al mistral 10 luidors per sias expensas e 4 luidors pensiun. Plazzar en survetsch militar igl Arpagaus grond, nevs dil mistral e d'in plevon, che han omisdus gronda quida. Mistral Blumenthal ha amitgs, mo el ei paupers (3 luidors), il derschader Blumenthal, in amitg dil pievel (2 l.), genau Martin Flurin Blumenthal (2 l.), mistral de Rungs, il sulet dils nos (el combat della dieschma), in bueder mo capavels, beinvesius e paupers (7 l.), al salter Gion Antoni Caduff, che ha quida en sia vischnaunca (3 l.), a Balzer Caduff, igl idol dil pievel e la torta dil magistrat, dal qual el ha buca vuliu far part (5 l.). *Glion e la Foppa* surveschan als interess dil retg de Frontscha, capitani Buchli stat alla testa; mo el magistrat ha el buca la medema muntada, ins duess sustener el cun 20 luidors. Mistral Willi, quinau de Buchli e menader dils «Austriacs», ei perderts, stimaus, mo paupers e cargaus de greva familia, ha refusau 6 mo acceptass 12 luidors pensiun. Il Casut de Valendau, attaschus a Pellizari, siu quinau e sustenius dalla familia D'Arms, ha pintga muntada; siu frar, il predicant a Glion, ei nies amitg; sch'el vul tener cun nus, pon ins dar 6 luidors. Il mistral Giacun Casut, stimaus e capavels, siu fegl ha piazza el regiment Travers, dar negina pensiun, mo indemnisar per spesas. Mistral Cavelti ei stimaus ella pleiv, nua ch'ils catolics han il pli (2 l.). Als mistrals Weinzapf e Casura a Falera 5 l., a mistral Caduff a Ruschein, che misterlescha en assenza dil derschader Toggenburg 2 l., a mistral Gelli de Luven 4 l., a mistral Crest de Luven 2 l., alla familia D'Arms cul burser Caspar alla testa 3 l., a Pancrazius de Castelberg 3 l., al serschant Luci Nutli 1 l., al mistral D'Arms, fegl dil burser, per giavinar el naven dagl imperatur, 3 l., al bandirel de Castelberg e siu fegl 3 l., a mistral Montalta a Glion 3 l., al scarvon Caprez a Castrisch 2 l., al colonel Marchion 2 l., al burser Crest de Schnaus 1 l. *Uors e Rueun*: Uors fa la quarta part dil cumin, Rueun $\frac{3}{4}$, ton per ils deputai sco per las vuschs. Uors ha il deputau dus onns in suenter l'auter e Rueun cun treis pleivs catolicas sis onns. A Uors domineschan las familias Cadonau e Sievi, ed ils catolics dependan dal cussegl dils protestants; per quella raschun al mistral Gion Cadonau 3 l. — Ils catolics ein attaschai agl uestg. Per destaccar els, pudess ins dar a Capol ded Andiastr, ualti Franzos ed amitg ded Uors, 3 l., al

Suenter quellas fieras a Glion carteva Bernardoni, ch' il mument per proponer *in' allianza*, seigi ussa favoreivels, pertgei l' Austria relaschi il regiment Schauenstein per munconza de daners, ella hagi plirs onns pagau neginas pensiuns e pari de buca valer pagar ellas. El damonda puspei daners, silmeins 20 000 livras, per pagar tut las pensiuns secretas, ch' el ha empermess sin tuttas varts, e lu entscheiva el a discussionar cun ils partisans franzos in *project d' allianza**). Quel cunteneva las suondontas stipulaziuns principalas: 1) las Ligias e la Frontscha segidan encunter attaccas d' inimitgs, 2) ellas defendan vicendeivlamein lur tiaras ell' Europa, 3) las treis Ligias lubeschan alla Frontscha d' engaschar 4000 umens, priu ora en cass d' uiara, e las truppas franzosas san passar tras la tiara e prender requisiziun. Bernardoni ei lu era seconfidaus al cancelari ni scarvon Schwarz e tras quel a siu quinau Salomon Sprecher, *il capo deila partida imperiala*. Quels han fatg tscheu e leu vid il project midadas, che Bernardoni ha acceptau, cartend, ussa seigi sia caussa garantida. Schwarz ha retschert bravamein daners, era per mistral Brosi ed ha lu engirau a Bernardoni, de (cun siu quinau Sprecher) esser fideivels all' allianza. Bernardoni ha cheu encunter empermess, de pagar ad els 1000 luisdors il di, che l' allianza vegni serrada. Silla dieta ha Salomon Sprecher criticau gest quels artichels, ch' el e Schwarz havevan midau ed acceptau, p. e. igl artechel 10 e lu mess la stgisa, risguards viers sia partida lubeschien buca ad el, d' acceptar l' allianza. Leutier ein ils Salis (priu ora Salis-Marschlins), che sesentevan offendi, dapi che Bernardoni era staus aschi freids viers els, restai dad ina vart, ed il *project d' allianza ei curdaus*. Ord divers cumins vegnevan perfin smanatschas encunter Bernardoni, ed Amelot ha clamau el a casa**).

Ina deputaziun de sis umens (usitau era ei, de dar mo treis) e biars amitgs della Frontscha en ina biala cavalcada han accumulau Bernardoni a Ragaz, gudian leu cun bien appetit in grondius

gerau Crest Capol de Schlans 2 l., al gerau Crest Caviezel de Rueun 2 l. agl assisten N. Spescha ed al Dietrich (vegl ?) 2 l. pensiun. Mistral Florin ei frar dil litinent ella garda; il litinent pudess far vegnir tier raschun il mistral a Rueun». Sin quella moda va la fiera vinavon culs Beelis, Capols a Flem, ils Bertoggs a Sevgiein, Cabalzars a Laax e podestad Gelli Montalta a Laax, in «Franzos», che dispetta il terren a tuts ses rivals.

*) Brev dils 8 de matg 1739.

***) Brev dils 2 de fevrer 1741. El haveva duvrau entuorn 100 000 talers ed a Paris ha ei dau grevs dubis sur ils quens de Bernardoni. El haveva mai presentau ina contabilitad, schegie ch' ins haveva pretendiu quei dad el.

past e lu cun empau meins apetit embratschau in suenter l'auter igl ambassadur e turnai a casa. Bernardoni era vegnius menaus malamein davos la cazola, surtut tras Schwarz e Sprecher. Deodat de Latour, Martin de Salis, scarvon Beeli e colonel Anton de Salis han accumpignau el a Solothurn tier igl ambassadur Courteille, e Latour ei lu turnaus a Cuera ed ha surpriu las fitschentas della Frontscha ellas Ligias. La partida imperiala haveva victorisau; dasperas vegneva el Grischun era plaun e plaun la perschuasiun, ch'ins stoppi sedisfar de tuttas alianzas. Surtut ha quei pertratg anflau applaus el pievel sez. En Surselva ha la disfatga de Bernardoni provocau il retuorn de Castelberg a Mustér, ed ils success de sia partida stavan en connecziun cun quels eveniments a Cuera.

11. La dissoluziun dellas veglias partidas; il domini dils Salis 1750—1794.

Certs partisans franzos vulevan aunc buca capir, che lur temps seigi vargaus. Il survetsch franzos era per els in grond interess ed in anim de luvrar vinavon. Pieder de Salis vuleva aunc adina cumprar Razen cun daners franzos, mo tractava discus era cun l'Austria ed Ingheltiara. La signura Travers en sia gagliardia infernala ei sepresentada al minister Amelot ed ha fatg a mogna de senza vegnir el Grischun ed intermediar l'allianza*). En verdad vuleva ella daners e promover il feagl ed il favorit Guler. Travers sez pretendeva de gudognar la favur de Salomon Sprecher e tractava era cull'Austria, e dasperas denigrava el en sias brevs tuts ils Salis, biars auters partisans franzos e surtut il schiender e successur de Deodat de Latour, Gion Ulrich Flurin de Blumenthal (1750—1768 interpret de Frontscha).

In menader empau de vaglia havessen ils amitgs della Frontscha ella Ligia grischa buca giu de presentar, el havess era buca giu de vigilar sur intents ni interess d'impurtonza generala. La fin e mira della Frontscha era ussa suenter la pasch cun l'Austria mo pli, de mantener ils regiments en Frontscha e saver far recruta. A Paris menava en quels onns (dapi 1759) *Choiseul* las fitschentas. El era staus ambassadur a Ruma tiel papa e haveva leu susteniu las Ligias e lur representant *Anton de Salis-Marschlins*, che vulevan serrar in concordat sur las relaziuns ecclesiasticas ella Valtelina. Las relaziuns amicablas cun Anton de Salis-Marschlins ha

*) Igl october 1741.

Choiseul manteniù a Paris, nua che Salis era pli tard sco colonel. Anton de Salis era bein vesius era dalla dunna de Choiseul e da sia quinada, la duchessa de Grammont. El era in um de stermentusa ambiziun, ed ad el eis ei cul temps reussiu de pereger las fitschentas denter la Frontscha e las Ligias, d'eleminar tuts umens dellas Ligias ord las connecziuns cun Choiseul e fundar *il domini dils Saiis* a Paris ed en tuttas questions cun las Ligias. — 1760 ha el presentau a Choiseul in plan sur la reorganisaziun dil regiment grischun, ch'era vacants. E quei regiment ha el sin quei era retschiert. En la medema brev ha el declarau, ins stoppi ellas Ligias s'accordar cun la partida austriaca e vivifìcar la partida franzosa*). El ei seporschius de dar verbalmein tuts sclariments al minister ed en medem temps dar ils mussaments de sia premura e quella de siu frar Ulysses pil retg de Frontscha. Tras la favur demussada ad Anton de Salis, ha Choiseul grittentau il general de Travers, pertgei el haveva sperau sil regiment. *Travers* e siu amitg *Friedrich de Planta* ein s'uni en ina stermentusa pissiun encunter ils dus frars Salis-Marschlins. Els han da l'otra vart empruau de trer ils vegls partisans de Frontscha ed era novs da lur vart e formar ina partida ed en medem temps ded intrigar, discreditari ed eliminar ils Salis. Aschia dava ei atgnamein *duas parts en la partida franzosa*, ed havessen igl ambassadur Chavigny e Barthés a Solothurn astgau decider, sche fussen Travers, de Mont, Blumenthal ed auters Sursilvans restai en favur, mo Choiseul ha reflectau, quala part surveschi ad el meglia*). E gia ils 9 de

*) Brev dils 14 de mars 1760, el di della partida franzosa: qui y est d'autant plus languissant qu'on a negligé ou rebuté tous ceux qui naturellement devraient en être l'appui (ils Salis).

*) Igl ei interessant de leger, co ins giudichescha lu a *Solothurn* e co *Choiseul sut l'influenza dils Salis* sur las personalitads. Barthés scriva ils 30 de fenadur 1764 a Travers: Soyez persuadé, M. que nous sommes de votre avis touchant M. le Baron De Mont, et que nous le regardons comme très bon chef de notre parti Catholique, personne ne peut désapprouver votre attachement pour lui. E Choiseul scriva ils 9 de fenadur 1764: De Mont est un homme d'un génie très étroit et fort peu considéré dans sa Ligue, un être passif, qui n'a ni système ni opinion à lui: entièrement dirigé par Travers.

Sur Travers di el: Travers est un homme d'esprit, éclairé, entreprenant, inconsideré, intrigant par caractère, peu fidèle à ses engagements. Barthés encuntercomi ha sin Travers tonta fidonza, ch'el tarmetta ad el discus perfin las brevs de Blumenthal, per schar leger. Dasperas hassegia lu Barthés ils Salis, lamenta, Anton Salis vegni tier tut ses intents el bureau d'uiara, e sur Ulysses di el ils 30 d'oct. 1765: Il est bien digne, je ne m'en defends pas, de Mr. le podestà de Marschlins, de ce nouveau membre de la société de Schinznach, sacrifier la patrie à son orgueil despotique, voilà le patriotisme de

fenadur 1764 scriva el sias reflexiuns e di: de Mont ha ella Ligia grischa pintga muntada ed ei en mauns de Travers; quei mal-fideivel intrigant (Travers), che truscha davos dies era cun l'Austria e tradescha omisduas parts, vul Choiseul buca duvrar per ses intents e siu survetsch. Ils Salis ein ils pli pussents, ils pli segirs e fideivels amitgs della Frontscha, schegie ch'els han ina stermentusa ambiziun (dévorés d'ambition) e ch'els emprovan adina de sbagliar lur interess personals cun quels della Frontscha. Aschia di Choiseul, tutina vul el tener de Mont, Travers ed ils auters Sursilvans ton sco pusseivel da sia vart. Aschia sedissolva la partida franzosa suenter la mort de Deodat de Latour (1750) plaun e plaun e semida en ina dictatura dils Salis, e quei en ils onns, che la partida austriaca ha piars ils gronds menaders Salomon Sprecher ed en la Ligia grischa Gion Ludovic de Castelberg.

En las fitschentas dellas Ligias stavan quellas duas parts savens ina encunter l'otra, e mintgin vuleva la favur ed ils daners franzos, *ton ils umens entuorn Travers sco ils Salis*. Igl onn 1761 haveva Veniescha presentau in project, per renovar l'allianza de 1706 e vuleva construir il stradun da Bergamo vi a Morbegno ella Valtelina, per untgir da! territori de Milaun. Travers e Friedrich Planta ein s'occupai cun quella fitschenta ed han dumandau susteniment a Solothurn. Ils Salis, animai de gidar, han respondiù, ei dependa tut dalla persuna, che diregia quella caussa, ed han luvrau encunter. *Uysses de Salis-Marschlins* ei ius a *Milaun* a tractar leu sur in *niev capitulat*, che dueva impedir l'interpresa de Veniescha. Mo malizius avunda, ha el en tut sia far e demenar, dumandau cussegi agl ambassadur Chavigny, rapportau a quel tuttas tractativas ed ei returnaus a casa ventireivels, ch'el hagi saviu impedir tut quei, che donnegiassi ils interess franzos. Surtut eis ei reussiu a Salis d'impedir la formaziun d'in *niev regiment per Milaun**). Choiseul era buca dil tut cuntents dil resultat de Mi-

cette sublime société. E sur Blumenthal di Barthés: Mr. de Blumenthal ne peut résister à votre façon de penser sur l'affaire de Venise, croyez que cet homme est très honnête au fonds du coeur. Mo Choiseul ei quels dis lu schi vilaus sin ils Grischuns, ch'el vul il december 1765 udir nuot dad els, ed a Barthés, che lauda adina Travers e recamonda el, dat Choiseul negina risposta pli sur quels fatgs. Ins vesa co las duas parts stattan ina encunter l'otra a *Solothurn* e *Paris*, ed ins capescha ch'ils Salis arrivan tier il domini.

*) Ce sont des avantages que nous devons sans doute aux sages conseils de votre Excellence que nous nous sommes empressés mon beau frère et moi de suivre avec la dernière exactitude, scriva Salis a Chavigny ils 3 d'uost 1762.

laun, mo cun plascher haveva el viu, ch'ils Salis-Marschlins sur-vevan fideivlamein alla Frontscha, ed a siu niev ambassadur a Solothurn ha el mess a cor, *d'unir ils Salis-Marschlins cun ils Salis-Seevis*; quella partida vegni a dar alla Frontscha ina ferma pussonza ella dieta generala*). Ella Ligia grischa eran las relaziuns per Choiseul buca de gronda speronza. Igl avat Frank de Frankenberg era fermamein attaschus all'Austria ed a Milaun. Dals vegls partisans viveva aunc Mathias Caprez. El era suenter il combat della dieschma returnaus sut las armas, haveva fatg la campagna en Piemont (1747), nua ch'el era sedistinguius tras sia valerusadad, sper Gion Ludovic de Latour, ch'era curdaus el combat sper Genua. Mathias Caprez era turnaus a casa ed haveva dumandau la honor de mistral della Cadi. Siu rival Ludovic de Latour vegneva sustenius dagl avat Frank, mo ha tutina stuiu fugir giud cumin, per buca vegnir patengaus, e Caprez, al qual igl niev avat haveva buca emblidau ils dis della dieschma, gudeva aunc la favur dil pievel ed ei vegnius mistral. Mo el congress della Ligia grischa era quei auter. 1753 ha igl avat refusau de dar ad el la vusch per la scharscha de Landrichter ni cauderschader. 1756 ha gl'avat proponiu Ludovic de Latour e votau per el. Caprez e ses biars amitgs ella Cadi paran lu d'haver dau bia disgusts e quitaus agl avat Frank. El compara 1759 avon il congress de s. Gieri e declara: „ins vegli ussa era prender ad el sia influenza politica, ins vegli buca vertir, ch'el proponi il Landrichter ed ins metti la stgisa, el hagi ils mauns ligiai e vendetga el cor e vegli sclauder ina stimada familia della Cadi dil tuttafatg ord sias proposiziuns pìl cauderschader. Nuotatonmeins vegli el far sias proposiziuns e lura dar l'emprema vusch libramein a quel, dal qual el speri, che sco il davos dad el proponiu Landrichter de Latour, fetschi tutta honor alla Ligia grischa suenter sias qualitäts specialas.“ El ha proponiu Gion de Castelberg. Encunter l'allianza cun Veniescha haveva Frank battiu aviartamein. El ei seviults tier il guvernatur Firmian a Milaun ed ha declarau: ils signurs della Ligia della casa de Diu (Travers, Planta) sesprovien de far construir la via de s. Marco, el roghi de sustener la Ligia grischa, surtut la part catolica e baghegiar in bien stradun da Milaun viers il Lago maggiore e sur il Lucmagn**).

*) Aschia di l'instrucziun per Beateville dil september 1763.

***) Brev digl avat al guvernatur dils 22 de schaner 1761.

Duront las tractativas sur il niev capitulat cun Milaun ei avat *Frank* morts (1762).

La damonda, tgi deigi suondar sco avat, ha occupau las partidas, ils amitgs de Paris e de Vienna e Milaun. Ulysses de Salis-Marschlins, Travers e Blumenthal, igl interpret de Frontscha, ein tuts stai fetg activs. Il Landrichter Conradin Andrea de Castelberg haveva cuninagada relatau a Milaun, siu candidat seigi P. Placi Halder, in Austriac e gest sco Austriac vegni el sustenius. Igl ambassadur austriac Buol, il nunci, igl avat de s. Gagl eran averti sur quei intent de Castelberg. Sin giavisch de Salis-Marschlins ei il Landrichter P. A. de Mont cavalcaus en prescha a Mustér. Ils paders (19 electurs) ein vegni en gronda consternaziun, temend, las duas partidas preparien difficultads alla libra elecziun. Per buca leventar la pissiun, ha de Mont mo surdau la brev digl ambassadur franzos a Solothurn al representant dil nunci ed al pader Balthasar de s. Gagl, ch'eran instrui, de votar per il candidat franzos, e Blumenthal ha insistiu sin siu candidat ed amitg *P. Hieronimus Casanova* de Silgin. Era la cunterpart ha renconuschiu el per dign cau dell'abbazia. Salis e Blumenthal spetgavan, ch'il niev avat vegni a proponer lur amitgs ed adherents sco cauderschaders e sustener ils interess franzos; en quei senn ha Blumenthal visitau el e discussionau cun el la situaziun politica*). En ina brev a Solothurn ha igl avat empermess de promover ils interess franzos, aschi lunsch sco la cunscienza lubeschi, mo cun la condiziun, ch'ins queschi totalmein e ch'el sappi tractar cun Blumenthal mo denter quater égls sur la proposiziun dil cauderschader. Sin fundament de quellas declaronzas ha igl avat retratg la pensiun secreta de Frontscha. Mo el era negin partisan franzos. Treis meins avon, ils 16 d'avrel 1763, haveva el empermess al guvernatur de Milaun, de survir als interess dell'Austria e Milaun e cun quella caschun recumandau il beinstar della claustra. L'emprema damonda silla dieta ha mess igl avat en embrugl. Ei setractava digl *edict*, tras il qual las Ligias vulevan impedir, che novs beins en Valtelina mundien vi en possess ecclesiastic e crodien cheutras sut la giurisdicziun digl uestg de Como. Ils Salis-Marschlins havessen bugen viu quei edict, per ton pli levamein saver augmentar lur grondius possess. La claustra, igl

*) Salis-Marschlins ha rugau a Paris, ch'ins promovi P. A. de Mont sco brigadier per siu bien survetsch tier l'elecziun digl avat, mo Choiseul ha dau negina risposta sin quei; el era buca amitg de de Mont.

avat, il clerus en Valtelina e cun els il Landrichter *Andrea de Castelberg*, Ludovic de Latour, Travers, vicari Sprecher, Albertini, Tscharner ed auters eran ferm encunter igl edict, naturalmein era per part cun risguards sin la mira dils Salis. Silla dieta de s. Barclamiu a Glion 1763 era gl'avat s'expressius en quei senn e haveva era scret a Firmian, ch'egl hagi susteniu igl ambassadur austriac e fetschi tut pusseivel encunter igl edict. De Mont fuva staus pli precauts, el haveva dumandau ordras a Solothurn e Paris, co secuntener en quella damonda. Anton de Salis era sin quei rabiaus; el ha animau a Paris, ins deigi smanatschar a tuts offiziers grischuns, ch'ins sclaudi els dal survetsch franzos, sch'els lavurien buca encunter ils adversaris digl edict, era a de Mont sappien ins prender la cumpignia ella garda, el seigi buca rehs e cheutras tuttavie dependents*). Dagl avat savevan ins buca dumandar de votar per quei edict, che scumandava alla claustra d'augmentar siu possess en Valtelina. Mo Choiseul ha quels dis udiu, ch'igl avat retragi sper ils 80 luidors franzos era discussamein 400 renchs austriacs, e tut vilaus remarca el: „La caussa pudess esser fetg vera e dat ina ualti gesta idea della naziun grischuna.“ Dals Sur-silvans vüi Choiseul saver pauc pli; als Salis camonda el, de schar ruassar la damonda digl edict, el vesa ch'ei setractescha en quella caussa mo dils interess personals dils Salis.

Blumenthal haveva aunc in onn avon recumandau de gudognar Landrichter Ludovic de Latour e Landrichter C. A. de Castelberg tras gratificaziuns per la Frontscha, e Travers haveva effectuau ina pensiun secreta de 180 renchs per il scarvon Gabriel**) ed era dumandau ina pensiun per Joachim de Castelberg a Mustér. A riguard Castelberg han ins dau per risposta, dar a Castelberg, fussi bess ell' aua.

Ils 16 de fenadur 1764, paucs dis suenter che Choiseul haveva fatg ses pertratgs sur ils umens de sia partida, era igl avat Girolamo Casanova morts, e P. Adalgott Gieriet, ch'enconuscheva las relaziuns cun Blumenthal ed era staus igl um de confidanza digl avat Casanova, pertgirava cun gronds quitaus la corrispondenza

*) Brev de Salis dils 11 de zercladur 1764.

**) Sur Gabriel scriva Barthés a Travers: Ce Chancelier vacille singulièrement dans les épîtres, tantôt il y a tout à compter sur Dissentis et tantôt il n'y a rien à en espérer. Je dois vous prier de veiller sur ce personnage, dont les vues ne me paroissent pas bien nettes ni le caractère bien décidé (brev dils 11 de december 1765).

politica. L'elecziun ha dau de batter. Las partidas eran ord auters motivs pli caliradas, ch'igl onn avon; ei settractava ellas Ligias della damonda, sch'ins vegli lubir ils engaschaments de truppa per Holland. Blumenthal haveva dumandau dals capitans en survetsch franzos il plaid d'honor, ch'els veglien operar encunter, ed el haveva aunc repartiu 50 ni 60 luidors als cumins. Travers figeva a Solothurn aunc pli grondas pretensius e proponeva de dar 40 000 renchs per la damonda dil survetsch militar e per l'elecziun dil niev avat. Travers numnava sco candidat il *pader Columban Sozzi* e scheva, 50 ni 60 luidors vegnien lu ad esser suffizients sco pensiun al niev avat. Blumenthal vuleva proponer siu confidau *pader Adalgott Gieriet* ed ha dumandau il susteniment de ses amitgs e dil magistrat della Cadi, dil nunci, de s. Gagl e de divers paders claustrals, che havevan igl onn avon prestau lur buns survetschs alla Frontscha. La partida austriaca ha victorisau cun siu candidat *P. Columban Sozzi*, ch'era sco Tessines ton pli ferm attaschau all' Austria e Milaun. Siu emprem Landrichter ei *Joachim de Castelberg* staus; ils daners per l'elecziun ha lu la Frontscha tutina furniu sin sias instanzas personalas.

Travers gudeva lu aunc il susteniment de Solothurn en la fischenta de Veniescha. Cun siu consentiment ha P. C. Planta de Zuoz il settember 1765 a Glion silla dieta proponiu de tarmetter ina deputaziun a Veniescha ed empruar de renovar leu l'allianza, sinaquei ch'ils tschiens Grischuns, domiciliai ella republica de Veniescha, stoppien buca bandunar quella tiara. P. C. Planta ei vegnius elegius per quella missiun. El ha fatg crer, ch'el mundi ord benevulentscha e sin agien quen, mo Travers haveva gia l'empermischun, che la Frontscha paghi els, e quei ei daventau*).

Choiseul vegneva era en quella questiun tras l'influenza dils Salis e tras sias experienzas culs Sursilvans pli e pli freids viers quella part, ed el ha perquei fatg pintga breigia de sustener Planta a Veniescha. Travers era denton en ils égls de Choiseul truaus; gia il december 1765 scriva el: da Travers vegli el saver nuot pli. Travers era tras siu secuntener e siu miserabel character sez per gronda part la cuolpa, che Choiseul mava pli e pli mo culs *Salis* ed alzava quels ton danavon *en lur pussonza militara e politica*. Ella gronda dispeta de Travers, che ha lu entschiet il matg sissu

*) Travers ha mo tochen il december 1765 giu retratg 2000 talers ed aunc 300 luidors dalla Frontscha per quella fischenta.

(1766), ha quel gudiu il susteniment dils ses ella Ligia grischa: igl avat, de Mont, Castelberg, ils Latours e Gabriel, che risguardavan las attaccas sin Travers sco in'offensiva dils Salis. Aschi lunsch era ei ussa vegniu, che *las duas parts della partida franzosa stavan en viv combat e quei principalmein tras Travers*. Travers ha naturalmein era empruau e rugau Choiseul per agid, mo Choiseul, ch'enconuscheva ton Travers sco sia mumma, ha scret a Solothurn: ei emporta a mi fetg pauc, ch'ils Travers vegnien massacrai; tut la raquintaziun de Travers ei paterlem, che jeu viel nuota capir; la recruta per il regiment grischun e las duas cumpignias della garda, ei tut quei, che jeu viel, dasperas pon ils Grischuns semazzar sco ei plai, far contracts cun Veniescha ni cun l'Austria, quei ei a mi ed al retg de Frontscha grad tutina. Jeu prendel negina part a lur stuornadats e dispetas*). Per ils intents de Choiseul survevan ils Salis propi meglier.

Ils Salis han profitau della situaziun ed han *sforzau Choiseul de prender ina posiziun definitiva*. Ulysses ha scret siu memorial e tarmess el (1767) a Choiseul. En quei memorial ha el discret la pussonza de sia familia e leusperas era numnau ils auters. Anton de Salis, il colonel ha lu sin quei declarau a Choiseul, la familia de Salis seigi attaccada sin tuts mauns dals adversaris**), l'Austria offereschi de disfar els da quels. Ils Salis stoppien saver, co la regenza franzosa pertratgi ded els. Els da lur vart preferessien de survir alla Frontscha. *Treis dis ha Anton de Salis dau temps de reflectar a Choiseul*, e quel ei s'accordaus culs Salis. Blumenthal ei vegnius relaschus sco interpret, e Choiseul ha ils 19 de fevver 1768 numnau *Ulysses de Salis-Marschlins sco ambassadur ni minister de Frontscha ellas Ligias*. Sin quella posiziun haveva Pieder de Salis sperau 40 onns pli baul, ed ils Salis havevan mai schau quella ord egl. La mira de Salis, di Choiseul, deigi esser, d'operar per l'indipendenza dellas Ligias; la Frontscha giavischi mo umens per il survetsch militar e quei tons sco pusseivel. En questiuns politicas internas deigi Salis demussar la pli gronda reserva, per buca stridar familias de gronda influenza e tuttavia buca semischedar en senza lubientscha da Paris, el astgi era buca duvrar daners per tals intents. Salis survegn lu il camond, de *surtut mantener la pasch ed uniun denter la familia Salis*, ed ins vesa

***) La proponida reforma de 1767.

*) La proponida reforma de 1767.

l'impurtonza, che Choiseul attribuescha a quella. Choiseul ed ils Salis vulevan aschia reger en pasch e cun gronds risguards, e tuttas familias, che vulevan il paun a Paris, stuevan far ils cumpliments a Marschlins. Il Risch de Latour ella garda a Paris ha 1771 tralasciau quei, e la cumpignia, ch'el havess giu bien dretg de survegnir suenter varga 20 onns survetsch sco offizier, ei ida en mauns de Gion Battesta de Salis. Tochen 1792 han ils Salis rabitschau la gronda part dellas plazzas aultas en mauns de lur parentela, ed aschia ein ils auters vegni pli e pli en lur dependenza, ils Latours, Castelberg, de Mont, Capol, Vincenz, Caprez, Blumenthal etc.

Egl intern dellas Ligias era Pieder de Salis 1760 daventaus appaltatur dils dazis; en Valtelina era la familia en possess de grondius beins. P. C. Planta e ses adherents han empruau de s'occupar cun las damondas localas, aschia cun la construcziun della via ord il Tirol tras Giadina a Clavenna. Els han conferiu cun Vienna e Milaun. Salis-Marschlins ei daus denter en, ha dumandau a Paris daners per ina via sul Lucmagn, cartend de saver donnegiar ni impedir l'otra. Ils vegls vezis eran buca dil tut emblidai, mo la buorsa a Paris era vita. Suenter la mort digl uestg 1777 semischeida el era en l'elecziun. Ils canonic Scarpatetti, Latour e Rost ein candidats. Salis vul impedir l'elecziun de Rost e damonda, che Scarpatetti desisti en favur de Latour da sia candidatura. El snega quei, e Rost vegn elegius.

Negin emprova ina resistenza seriusa; la pussonza ei memia gronda. Ils Salis domineschan il capital, il militar e la politica. *Mo Marschlins — e quei emblida ins memia savens — ja era tutta breigia, per promover la veta economica e spirtala ellas treis Ligias.* En Surseiva ei la dependenza de Marschlins ton pli gronda, essend quasi tuttas familias en survetsch militar, mo ins simpatisescha per part ord quei motiv era cun l'Austria*), pertgei ins scuescha la pussonza e pitescha giudlunder, ed ils purs han lur connecziuns commercialas cun Milaun; leutier vegn la differenza de confessiun per ina part. Nuatatonmeins han las truschas de pli baul calau; pertgei la Frontscha paga buca pli pensiuns secretas, e

*) Per las elecziuns dil Landrichter semischeida l'Austria sco possessura de Razen adina en. Anno 1792 pretendia Wilzceck, ch'igl avat Cathomen proponi Theodor de Castelberg e buca Benedetg Caprez e quei daventa.

Il feagl de Joachim e beadi dil Landrichter Gion Ludovic de Castelberg miera a Paris ils 10 d'ost 1792 per il retg de Frontscha.

l'Austria ha cun paucas excepziuns bandunau quei mistregn gia avon 1768.

La revoluziun a Paris (1789) sveglia la queida de derscher *la dictatura de Marschiins* e de sia parentela. Ei nescha ina *nova partida* cun in vegl num, *ils patriots*. La partida franzosa, che haveva battiu encunter la dependenza da Milaun dapi 1639 e 1660, senumnava savens patriotica e pretendeva de batter ord patriotismus. La nova partida, che simpatisava culla revoluziun franzosa, ha accentuau quei intent aunc pli vivamein e gleiti purtau generalmein quei num: *ils „patriots“*. 1790 han ils offiziers de quella pasta taccau la posiziun militar dils Salis, tratg la causa avon la dieta e dumandau igl avanzament *tenor survetsch e vegliadetgna*. Ils patriots ein s'adressai a Mirabeau ed all'assemblea nazionala della revoluziun. En las tiaras subditas ein ils subdits seraghigliai, e *Theodor de Castelberg* ha 1789 dau cussagl al guvernatur de Milaun, de dumandar l'expulsiun dils protestants ord las tiaras subditas; era quei mava per ton encunter ils Salis. La tresta mort della guardia a Paris ils 10 ded uost 1792 ha interrut per in mument las relaziuns cun Paris, mo paucas jamnas pli tard sesa *Glienard Baileta* de Breil, il poet rivoluzionari della canzun dils „gats“, a Cuera ella „Crusch alva“ cugl emissari della revoluziun. Quel ei vegnius da Paris, per far capir, ch'ins hagi ils medems interess e per vivificar il pertratg de „libertad“, e Baileta continuescha sia corrispondenza culs umens ella regenza rivoluzionara (Lebrun). Propi ina partida rivoluzionara ni patriotica en Surselva, *organizada e dirigida*, quei dat ei strusch en quei temps, mo ina ferma malaveglia viers ils Salis e tuts „tgaus gross“, e quella nutreschan umens sco *Caderas de Ladir* e surtut mistral *Columberg de Murissen*. El ei in grond oratur ed amitg della revoluziun, stat era en connecziun cun buns amitgs rivoluzionaris a Paris e meina 1794 ils purs de Lumnezia a Cuera tier ina dertgira nauscha encunter ils Salis e tuts quels, che han gudiu la favur de quels. Columberg ei um de gronds plaids e sa turschar la pasta, mo buca far si las pettas, quei procurescha Gudegn Planta. El vegn neutier e diregia la vendetga cun bien inschin encunter *Marschlins*, ed en connecziun culs emissaris franzos, che vegnan ussa puspei in suenter l'auter (era cun daners) e culs offiziers ord Frontscha sco ils Ragettlis de Flem, destrueschan Planta e ses adherents tutta pussanza politica e finanziaria dils Salis. Las

Ligias piardan en medem temps lur tiaras subditas. Omisduas parts ein ruinadas.

Ils combats e viriveris suondonts meinan finalmein 1799 las armadas franzosas ed austriacas ella tiara. L'uniun cun la Svizzerà deliberescha las treis Ligias dallas veglias relaziuns cullas pussonzas; las partidas reneschan ed opereschan bein vinavon, mo cun auters miets, cun auters *intents* ed *interest* principalmein *interns*. Aschia ha la democrazia grischuna fatg sia liunga e nauscha scola tras ils tschentaners, avon che arrivar tier il spért e sin las vias dell' independenza, d'in vicendeivel tolerar e comunabel operar per il beinstar d'in pievel en general.

Gliestas de pensiuns de Frontscha da 1562, 1565 e 1569.

Estat du payement des pensions particulières que le Roy a voulu et ordonné estre payées aux Seigneurs des trois Cantons de la Ligue Grise par Me. Claude Juge Tresorier et Payeur des dictes pensions: et ce pour l'année commencée au jour et feste de notre Dame de Chandelleur M Vc soixante Ung et finissant a semblable jour l'an revolu M Vc soixante deux.

Premièrement:

1562: Tigitis, cumin della Cadi.

Jacob Sehelmeister (1562, 65, 69)*)	XI.VI Livres.
† Aman Laurens	XXX L.
Jehan Pedrot (1565, 69)	XX L.
Symon statthalter (1565, 69)	XX L.
Mathias Laurens	XV L.
Vincenz Meissey	XXVII L. XII Solz.
Sehelmeister Schur	XXIII L.
Crist Thony statthalter	XXIII L.
Hans Christ (de Castelberg) (1565, 69)**)	XVI L. II S.

*) Las zefras en parentesa significheschan, che quei um hagi *era* quels onns (1565 e 1569) retratg la pensiun. Ils numms stattan cheu en la medema fuorma sco els ein lu vegni screts dal scarvon e dal copist franzos. Il lectur mida sez levamein ils numms vegls en la fuorma lodierna: in Flory (Florin), Parler (Parli), Meissey e Meister (Maissen) etc. Ins paregli era ils numms en quellas gliestas cun tals en las suondontas de 1587.

Vul ins quintar la valeta dil daner, sche astga ins multiplicar la summa sura cun 20.

**) Hans Christ de Castelberg era capitani en Frontscha ed ei 1567 cauderschader: siu fegl Christian ei igl avat (1566—1584), siu fegl Baschly, che stat sillas gliestas 1565 e 1569 e 1587 ei era staus capitani en Frontscha e mistral e cauderschader. Sur ils umens numnai cheu ellas gliestas orientescha per part Ulrich Campell, Zwei Bücher rätischer Geschichte.

Balthazard von Tigitis	X L.
Hans von Sax (1565, 69)	XXIII L.
Mathis Sechelmeister	XVIII L. VIII S.
Jehan Crist (1565, 69)	XIII L. XVI S.
L'abbé de Tigitis (1565, 69)	II c L.
Aman Petter (1565 et son filz Michel L L., 1569)	XLVI L.
Landrichter Gilly Meister (1565: VIxx L., 1569)	C L.
Hans Jehan blaise	XXVII L. XII S.
Selme filz de feu Mathis (1565)	XIII L. XVI S.
Hans Petter Parler (1565 ministrat, son filz Hans Benedict C L., 1569)	XXVII L. XII S.
† Yenri Michel	XV L.
Landaman Flory (1565)	VIxx XVIII L.
Heinrich Flory	XLVI L.
Martin Flory	XLVI L.
Mathis del Monaster	XV L.
Valentin Valser (1565: XXX L., 1569)	XVIII L. VIII S.
† Stathalter Taveschi	XXIII L.
Hans Thony	XVIII L. VIII S.
Michel hoffmeister (Il est contraire)	XXIII L.
Somme Mil XLIII L. XIII Solz tournois. 1565 XVIcLI Livres; 1569 XVIIcII Livres.	

1565: Tigitis.*)

Martie Laurens et ses filz (1569)	XXV L.
Baschly von Castelberg, secretaire (1569)	C L.
Christ von Sax (1569)	XXV L.
Fendrich Peter (1569: LII L.)	XXVI L.
Christ Flory	LI L.
Ulrich Flory et ses filz (1569: LXI L.)	LXI L.
Nielaus Flory	XXXV L.
Jacob et les filz de Marti Flory (1569)	XLVI L.
Johan Tortugen (Tortengen?) (1569)	XII L.
Jorg Fortunar (1569)	XII L.
Stathalter Jacob (1569)	XXV L.
Jacob Durey, webel (1569)	XXV L.
Christ et Benedict Durschey (1569)	XXX L.
Jean et Martin Zentz (1569)	XXX L.
Jean Jacquemet (1569)	XV L.
Peter (et?) Gilli Jacmet (1569)	XV L.
Christian Zinerman (1569)	XII L.
Jehan Selyn (1569 Schyn)	XX L.
Carly Wolff (1569)	XX L.
Hanns pleisch (1569)	XXX L.
Tory Janyn	XX L.

*) Cheu ein mintgamai mo quels numnai, che ein pér quei onn vegni tier la pensium.

Jehan Benedict (1569)	XII L.
Jehan Lyenard (1569)	XII L.
Balthazard Miller (1569)	X L.
Riguet Meissen (1569)	XXV L.
Lutcy Meissen (1569)	XXV L.
Hercle de Ringeberg (1569)	XXV L.
Jacob stathalter de Tigitis (1569)	XXIII L.
Gilli et Mathis Salmel (1569)	XV L.
• Melker parler (1569)	XVIII L.
Stathalter Claus (1569)*)	XX L.
Weybel menesch (1569)	XVI L.
Christ Fredly	XXXVI L.

1569: Tigitis.

Baschly surkertial	XVIII L.
Placi Baschon	XV L.
Hans Florin filz du feu Landrichter	L L.
Pettro de Tressier	L L.
Fridrich Lienhard	XX L.
Hauptman Baschly von Castelberg (mira 1565)	C L.
Moritz Unybel	XX L.
Jean et Jacob Alpagaur	XX L.
Gross Hanns	XXV L.

1562: Valtenspuorg, cumin d'Uors.

Cristi von Sax (1565, 1569: C L.)**)	XLVI L.
Martin von Capaul (1565, 69)	XXX L.
Aman Caspar Spesse (1565, 69)	XXVII L. XII S.
Caspar Muserel (1565, 69)	XXII L.
Michel Mangard (1565, 69)	XIII L. XVI S.
† Gilly Melken	XIII L. XVI S.
Janot quentin (1565, 69)	VI L. XVIII S.
Niclaus Grond (1565, 69)	VI L. XVIII S.
Landrichter Claus Fischer***)	IIIxx L.
Cristi Bansons (1565, 69)	VI L. XVIII S.
Aman Christ Ostephat (r) (1565, 69)	XXVII L. XII S.
Jehan Benedick Spesse	XX L.
Yenri Uriz (Voix) (1569)	XIII L. XVI S.

Somme IIIcXVI L. VI Solz tournois.

1565: IIIcXVI L. X Solz. 1569: VcLXXI Livres VI S.

*) Stalter Claus (de Turre?), Menesch e Fredly ein de Breil; pareglia ils nums en las gliestas de 1587, che suondan.

***) Christian de Sax a Uors, cauderschader 1560.

****) Claus Fischer a Rueun, pli bauld capitani en Frontscha, 1559 podesta a Tirano, 1551 e 1557 cauderschader.

1565: Valtenspourg et Rouvis.

Yenoy voyz	XIII L. XVI S.
Gormei von Sax (1569 Germei)*)	XX L.
Lutcy von Sax (1569)	XX L.
Lutcy von Capaul (1569)	XX L.
Jilgy Jossment (1569)	XV L.
Herman Fisch (1569)	XXV L.

1569: Valtenspourg et Rouvis.

Jehan Gaspard	XVI L.
Christ Dulff	XV L.
Jory Domenic	X L.
Hans Gallus	X L.
Remins Andres	VIII L.
Jehan Jaminolla	XVI L.
Jacob Illge	X L.
Christ Peter	X L.
Jacob Catzel	X L.
Alexandre ministrat	X L.
Joder birontyn	VIII L.
Johannes Spessa	VIII L.
Jacob Schmidt	X L.
Gaspard Fontaine	X L.
Jacob André	VIII L.
Menesch Jorg	VI L.
Jorg Jean Veulsult	X L.
Johann Reigania	X L.
Fleury Vetzer	XVI L.

1562: La foppe de Illan; La Foppa.

Christofle Landboibel (de Caliesco) (1565 C L.)**)	XL Livres.
Anthony Ugerle (1565, 69)	XL L. t.
Aman Hans Nulti (1565 Milti, L 569 Multi) Nuttli	XXX L.
Galias Joberk	XXIII L.
Caspar Jehan Steffan	X L.
Baccard de Yllan (s) (1565, 1569)	XIII L. XVI S.
Bartolome courrier this	XI L. XVI S.
† Gilly gondoulph	XXIII L.
Rys Symon	XI L. X S.
Paul Thony de fallaie	XVIII L. VIII S.
Mathias Mangard	XVIII L. VIII S.
Mut von ville	XIII L. XVI S.

*) Gregorius de Sax (?) maridauſ cun Maria de Munt, 1581 cauderſchader; ſia caſa ad Uors, baghegiada 1580.

***) Chriſtoffel de Caſtelberg pli tard podetaſtad a Morbegno, Bannerherr e Landrichter.

Jacob Schmidt*)	LXX L.
Lyenard philipp de Castris	XXVII L. XII S.
Paulus statkener	XX L.
Les enfans du feu Cappne Lutcy Lombriser	XXX L.
Placy Paul	XXIII L.
Somme IIIcLIII Livres tournois.	

1565: La Fouppe d'Illans.

Cristoffle Landweybel (1569)	C L.
Anthony Ugerler (1569: Ugerla)	XL L.
Ammann Hans Milti (1569)**)	L L.
Rodollif Jochberly (1569)	XVIII L.
Gaspard Jehan Steffen (1569)	X L.
Bartholome Courier This	XI L. X S.
Ria et Gilly Mathis (Ris 1569)	XIII L.
Mathias Mangard	XV L.
Nut von bille (1569)**)	XVIII L.
Jacob Schmud (1569) (Schmidt)	LXX L.
Lyenard philip de castris	XXXVI L.
Paulus Stathener (1569)	XX L.
Placy Paul (1569)	XXIII L.
Claus Beccard (1569 Benard)	X L.
Martie von montalt (1569)	XXV L.
Claus von Jochberg Landweybel (1569 le filz de Claus L L.	XXV L.
Stoffel von Castelberg (1569)	XXV L.
Hans Burchli***)	XV L.
Martir von Capaul	XX L.
Ministral Jacob valendur (1569)	XX L.
Sekelmeister Risch	XXV L.
Christian Cannauel bannemeister (Comanil?)	C L.
Jorg Camafeur (1569)	XVIII L.
Jehan Spesser	XXV L.
Jacob sopter (1569) Soptier (Hopter?)	XII L.
Stoffel von choinen	XV L.
Riguet nuly (1569)	XXX L.
Martir Bischet (1569)	XV L.
Christian Langeristen	X L.
Marty Nut von castris (1569)	XVIII L.
Jacob von Mont (1569)	XX L.
Jorg Laurens (1569)	XII L.
Ministral Hanns visel von Ragen (1569)****)	XX L.
Lutcy Lucas von pitage****)	XVIII L.

*) Jakob Schmid, offizier franzos ed imperial.

***) Bein il medem Cristoffle, Ugerle Nuttli sco 1562, ed il medem Nut (Mont de Vella).

****) Hans Bürkli de Valendau, maridaus cum la feglia de gerau Mathias de Rungs a Ruschein.

*****) Ruschein, Pitasch.

Nut et Christ Illy	XV L.
Christian dournet (1569 Denauet)	XIII L.
Jorg Klair	XI L.
Ministral Joachim von Ramus (1569)	XX L.
Giemy Lutcy	XV L.
Abraham Zeutz	X L.
Johan de Casteny (1569)	XVIII L.
Johan del piadre (1569)	XV L.
Sekelmeister Simon Constenet	XIII L.
Paul deltyemy (1569 Deltremy)	XVIII L.
Gallus von Jockberg lantscriber (1569 ministral)	XL L.
Riesch padron	XV L.
Johan Vincent	XIII L.
Uthmar mer	XVIII L.
Jorg von Jochberg (1569)	XX L.
Jacob hausman	XIII L.
Michel von Capaul (1569)	XVIII L.
Bastien Thony (1569)	XV L.
Jehan Conradin (1569)	XIII L.
Simon Gramer (1569)	XV L.
Thony Schmuder	XV L.
Thoman von Casalter (1569) (Casaulta)*	XVIII L.
Hans Schund (Schmid)	XIII L.
Hanns Jacob Scholwer (1569 Scholsser)	XII L.
Selyn von Roschen (1569 Salyn von Roschen)	X L.
Thony mausen Thony	X L.
Johan Hanns tuffli (1569)	XVIII L.
Salamon prader (1569)	XVIII L.
Hannibal Lainbriser (Lombriser)	XXV L.
Gilly et Hanns Lambriser filz du cape. Lucy	XX L.
Valkermeister von Illans (1569 Werksmeister)	L L.
Somme XIIIcIIIxxIII L. VI S.	

1569: La Fouppe d'illans.

Lyenard Bathazard	XVIII L.
Symon Camanil**)	XXV L.
Henry von Henen	XVIII L.
Christian finsteh	X L.
Nunt Gillgi	XVIII L.
Christan Chaumont	XVIII L.
Jehan Gaspard von Vietasch***)	XI L.
Thomas Gallasch	X L.

*) Tumasch Casaulta (?) burser, maridaus cun Ursula Schmid, fegl de Stoffel Casaulta. La feglia de Tumasch era maridada cun Caspar de Turre (Fendrich) a Breil.

***) Comanil de Glion, capitani en Frontscha.

****) Pitasch.

Jehan Advon von Segans*)	XV L.
Michel Tene	VII L.
Jehan Gorget	XIII L.
Jacob Nurer von Castris	XIII L.
Jehan Mausent	XIII L.
Somme XIIcXXIII L. VI S.	

1562: Longuenesse (Lumnezia).

Rys Riquet (1565, 1569)	XVIII L. VIII S.
Balthazard von Capaul (1565, 1569)	XXIII L.
Claude Schmidt (1565)	XVIII L. VIII S.
Hans von Mons (1565, 1569: VIxx L) Mont**)	LVII L. X S.
Bathazard Vincenz Grüscli (1565, 1569)	XXVII L. XII S.
Jacob Castelberg (1565)	XXIII L.
Balthazard Plante (1565, 1569)***)	XXVII L. XII S.
Symon Jehan Jacob (1565, 1569)	XXXV L.
Thomas Schiro (Schier 1565, 1569)	XXXIII L. X S.
† Hans Schmidt	XXXIII L.
Joseph Saphy (1565)	XXIII L.
Martin Cabalzar****)	IIc L.
Strefte Veyble (1565)	XI L. X S.
Sehelmeister Hans Martin (1565, 1569: XIII L)	XXIII L.
Jost Schmidt	XXIII L.
Marty Flory (1565, 1569)	XXIII L.
Caspard Ventiere (1565, 1569 vantiere)	XIII L. XVI S.
Maurice Hantzely (1565, 1569: LX L. Hentzely)	XIII L. XVI S.
Caspard de Mont (1565, 1569: C L.)	L L.
Gallias de Mont (1565, 1569: XXIII L.)	XX L.
Ris von Capaul (1565, 1569: XIII L.)	XXIII L.
Peter Laurens (1565, 1569)	XIII L. XVI S.
Ris Riquet (1565)	IX L. III S.
Jehan de Treselquin (Keselquin?) 1565, 1569: XXIII L.	XIII L. XVI S.
Jacob Martin (1565, 1569)	XXIII L.
Somme VIIcLXX L. XVIII S. tournois.	

1565: Longuenesse.

Jehan Thony (1569)	X L.
Jean martin Jean (1569)	X L.
Duratsch Ett (1569 Att)	XIII L.
Hanns et anthony de vellentz (1569)	XVIII L.

*) Sagogn.

**) Hans de Mont, maridaus cun Magdalena de Valendau.

***) Balthasar Planta, commissari 1565, fegl de Friedrich de Planta a Zuoz, maridaus cun ina de Marmels a Vella, mistral en Lumnezia.

****) Martin Cabalzar ha 1536 e 1537 representau ils comts de Sax en Lumnezia, Landrichter, morts 1565.

Gaspard Jehan gaspard (1569)	X L.
Benedict von Capaul (1569)	XXV L.
Bernard Schnuder (1569: Schnider)	XVI L.
Joss Risch (1569: Jost)	XX L.
Gaspard venturer (1569 Ventura)	XV L.
Joss Joch (Jost Irch 1569)	XVI L.
Jelgi Tomasch (1569 Illgi Tomasch)	XIII L.
Courard Laurens (1569)	XVI L.
Fridly de Butz (1569 Fridely de Buck)	X L.
Jacob Kururan (1569 Jacob Bruruan)	XVI L.
Joan Geney (1569)	X L.
Gaudens von Mons (1569)	XVI L.
Henly von mons (1569)	XVI L.
Rodolff von mons (1569)	XVI L.
Weybel andres (1569)	XII L.
Joan Thomas (1569)	XX L.
Vincent et Jacob de Castelberg (1569)	XX L.
Andre Simon (1569)	XII L.
Gilbert de Lomblens (1569)	XXV L.
Duritsch Schieff (1569)	XII L.
Jacob Gaspard de mons (1569)	XX L.
Petter Jean patter (1569 Petter st. patter)	XXV L.
Benedict Marc (1569)	XXV L.
Lutcy von Capaul	XVIII L.
Melchel de Du(n)yn	XXV L.
Somme XIIIcVI L. XII S.	

1569: Longuenesse.

Mathis de Montz	XXX L.
Somme IMIIIxxXIX L. XIII S. t.	

1562: Ubersax, Sursaisa.

Aman Hans Henny (1565, 69)	XL L.
† Aman Blasy von Schleuys	XXIII L.
Aman Wolfalig (1565, 69)	XXVII L. XII S
Somme IIIIxxX L. XII S.	

1565: Ubersax, Sursaisa.

Melchel Alig stathalter (1569)	XXV L.
Minstral Fridly Kumetz (1569: brunctz)	XX L.
Paul Janek et ses freres (1569: Janabt)	XX L.
Petter viet Jenny (1569)	XXV L.
Martir Faller (1569: Fallet)	XV L.
Minstral Hanns Flory (1569)	XV L.
1565: Somme VIIIxxXVII L. XII S.	
1569: Somme IIcXVII L. XII Solz.	

1562: Schlombis, Schlomvis, Schluein.

Ministral Ritsch von Cadertz (1569)	XXIII L.
Illgi von Mons (1569)	XX L.
Jorg Donau (1569)	XV L.
Ministral Claus Baltran (1569)	XVIII L.
Marti Flury (1569)	XXV L.
Benedict Balthazard (1569)	XV L.
Somme CXVI L.	

1562: Afflemen, Flem.

Wolff Capaul	L L.
Christofle Capaul	XLVI L.
Sixt Syvert (1565, 69)	XXX L.
Hans von Capaul Landrichter	IIcX L.
Chaumont Bondelle (1565)	XIII L. XVI S.
Hans von Capaul (1565, 69)	L L.
Hans Lutcy perler (1565, 69)	XVI L.
Thomas parler (1565, 69)	XVI L.
Somme IIIcXXXI L. XVI S.	

1565: Afflemen, Flem.

Hanns parly (1569)	XVI L.
Hanns herman meicley (1569: Molter, XII L.)	VIII L.
Simon gaugnio	XXIII L.
Hans Juncker (1569)	VI L.
Jehan Cresta (1569: VI L.)	X L.
Ciper Voiaber (1569)	X L.
Lutcy Capaul	XIII L.
Martir nuller	X L.
Donnet gamay (1569: gaman)	XX L.
Martir Riguet (1569: XX L.)	X L.
Lutcy Malyn (1569)	VII L.
Bartholome Brant	VI L.
Jean Christoffle (1569)	VI L.
Gaspard Steinriser (1569: XV L.)	X L.
Gilly von Capaul (1569)	XL L.
Riguet von Capaul (1569)*)	L L.
Hanns Fleury Aman (1569)	XXX L.
Ryenard von Capaul	XXV L.
Jorg gaugumet	XV L.
Somme IIIcLVII L.	

1569: Afflemen, Flem.

Les enfans de l'Aman Sixt Syvert	XXX L.
Peter Travers	L L.
Somme IIIcLXXV Livres.	

*) Ragett de Capol ha baghegiau il «Bellevue» a Flem, che Hans Ardüser ha decorau cun sias picturas.

1562 Lactz, Laax.

Hans Johberg (1565, 69)	XXXVI L.
Jacob von Joberg (1565, 69: XXV L.)	XIII L.
Jehan Riguet (1565, 69: LX L.)	XXIII L.
Hans Cunrardt	XIII L.
Somme IIIxxV L.	

1565: Lactz, Laax.

Peter Bittchen (1569: Vitschen) Pitschen	XV L.
Jorg Bernard (1569)	XX L.
Gaspard von prehberg (1569: von Ireberg) Jochberg?	XXV L.
Thomasch Riguet (1569)	XXV L.
Minstral Max de Jochberg (1569)	XV L.
Wolff de Montalter (1569)*)	XXX L.
Joachim et Valentin von Jochberg (1569)	XXX L.
Mathis Bartholome (1569)	XV L.
Claus Utt (1569)	XV L.
Gaudens Courrye (1569) Coray	XIII L.
Uth von Capaul (1569)	XV L.
Johannes Jehan Thony (1569)	XII L.
Conrard Galiesch (1569)	XV L.
Conrard Pigat (1569)	X L.
Albin von Lombris (1569)	XX L.
Somme 1565: IIIcIIIxxIX L. 1569: IIIcLXXIX L.	

1565: Hochen drins et Thamins, Trin e Tumein.

Marty Flien	XXV L.
Hanns Scheller (1569)	XXV L.
Lentz Se(r)ger Weybel (1569)	XX L.
Felix Balthazard (1569)	XX L.
Aman Wolff von Brimen (1569)	L L.
Fendrich lorens balzer (1569)	XX L.
Hanns doesch (1569 Docsch)	X L.
Felix Flisch (1569)*)	XXX L.
Hanns Kumey	XV L.
Aman Christan bretz (1569)**)	XV L.
pergetzy bretz (1569)	XV L.
Joseph Flisch (1569)	XV L.
Jacob bergetzy peter (jacob Pergeny Peter 1569)	XX L.
Vogt Egly voga de Thanuner (1569: ogli vogs de Ramus)	XXX L.
Somme IIIcV L.	

*) Wolfgang de Montalta, commissari 1567, maridauus cum Ursula de Jochberg.

***) Flisch e Bretz, silsuenter Caflisch e Caprez.

1569: Hochen drins et Thonins, Trin e Tumein.

Jacob Bregatz	X L.
Valentin Bregatz	X L.
Hanns brunctey	XV L.

1562: Damet, Domat.

Peder von Jeser (c'est le seaulx dont il faut parler, 1565, 1569)	C L.
† Bastian de Tran	XLVI L.
Magistral Riguet de tran (1565, 69)	XXVII L. XII S.
† Yoz Sutor	XXIII L.
Thomas Christ	XVIII L. VIII S.
Hans Felix	XIII L. XVI S.
Hans Pette (1565, 69)	XVIII L.

1565: Damet, Domat.

Hanns Wylle (1569)	XX L.
Thomas Schneller (1569)	XX L.
Simon Kunrard	XX L.
Marty Jost sator (1569)	XX L.
Matheus vietste (1569)	XX L.
Gaudens piel (1569: piol)	XXX L.
Jacob Bruner (1569: XX L.)	XV L.
Hanns Marmelzer (1569: Marmelyer)	XV L.
Ulrich battalis	XX L.
Thoman grestas	X L.
Hanns grestas (1569)	X L.
Lyenard gueritsch (1569 Guerisch)	X L.
Steffen de perger	XX L.
Ulrich Schneller (1569)	XX L.

1569: Damet, Domat.

Hans Petter	XXV L.
Placius Christ	X L.
Mathis Bonasse	VIxxVII L.
Somme 1562: IIcXLVI L. XVI S. 1565: IIIcIIIxxIX L. 1569: IIIcIIIxxV L.	

1562: Rotzmus, Razen.

Aman Yenri von bonaduz	LXX L.
Thier Mauritz von themains (1565, 69), Tumein	XIII L. XVI S.
Luthei Rhic (1565, 69 Lutcy Ris)	XIII L. XVI S.
Gaudon pult	XXV L.
Ulrich Schommacher (1565, 69)	XIII L. XVI S.
Hans Schommacher (1569)	XIII L. XVI S.
Jacob melker de Rotzmus (1569)	IX L. III S.

Hans Yenry von Marmeltz (Hans Yenry von
Marmetz 1565, 69)*) C L.
Jehan Francesco de Niguarda (1565 de Mingarder) XXXV L.
Somme IIcIIIxxXIII L. VII S.

1565: Retzunes, Razen.

Balthasar von crisser (1569 von Cressier) XIII L.
Balthazard Lutcy (1569) XX L.
Galmel Stulli X L.
Georgy galutzy (1569) X L.
Jehan Rudolff (1569) X L.
Simon gandrien (1569) XV L.
Fleury Kolb (1569) X L.

1569: Rotzums, Razen.

Pollet Malera VIIIxx L.
Sixt Hazeller VI L.

1562: In Saxan.

Jacob Jehan Catherina (1565, 69) XXVII L. XII S.
† Henry Christ XIII L. XII S.
† Jehan Calguer XLVI L.
Jehan Discas XVIII L. VIII S.
Somme Cent cinq Livres XVI Solz tournois.

1565: In Saxan et Schamps.

Jehan Schgiaras (1569) XVIII L. VIII S.
Ministral Jehan Durisch (1569) XXV L.
Ministral Connrard Bouton (1569: Boutry) XXV L.
Ministral Jean Frary (Frawy? 1569) XX L.
Anthoni Metti (1569) XX L.
Jorg Kallger (1569) XXX L.
Jacob del gettal (1569) XV L.
Donat Thiererclyn (1569) XV L.
Somme CIIIxxXVI L.

1569: In Saxan et Schamps.

Flanins Garganna VIxxXXI L. X S.
Somme IIIcIII L. X S.

1562: La val de Mesoc, Mesauc.

Symon Heinrich de musoc (1565) L L.
Jehan Sonatz (1565) L L.
Heinrich v. Sax XXX L.

*) Il menader ell'uiara de Musso, segner d'Aspermont e Jenins, ch'el venda allas Ligias 1536, e 1557 venda el Razen all'Austria per 7000 r. 1549 eis el staus guvernatur en Valtelina.

† Marx bony	XXX L.
Jacob delguertz (1565)	XXX L.
Bapt Fritz (1565)	XXX L.
Jehan Karlet (1565)	XXXIII L. X S.
Ursorio Tonzo (1565)	XXXIII L. X S.
Vicario Antonio Vonoy	?
Jehan Antonio thonino (1565)	XLVIII L.
Jehan pede Imino (1565)	XII L.
Jacob de bagalanio (1565)	XVIII L.
Noder de Cama (1565)	XIII L. XVI S.
Rodolphe Caspar Rodelot (1565)	XIII L. XVI S.
Bartolome de Thonneto	XVIII L.
Magistro Antonio de Cuzato (1565)	XIX L.
Hans Rouch (1565) Valrein	XXVII L. XII S.
Pillate de Romere (1565)	XXXVI L. XVI S.
Jehann Bontonelle (1565)	XLVI L.
Caspar St. Amand (1565)	XV L.
Jehan Mouron (1565)	XV L.
Somme VcLXXII L.	

1562: Bergaille, Bergaglia.

Augustin Salis (1565)	IIC L.
Anthonio Maria Salis	L L.
Hercules Salis	IIIc L.
Rodolphe Salis	L L.
Bapte von Salis (1569: IIIc L.)	IIC L.
Jehan d'Albert († le fevrier)	LX L.
Paul Stampe	XXX L.
Joseph Stampe	XLVI L.
Cunradt de Nicole (1565, 1569)	XXX L.
Rudolff Jambre	XXXVI L.
Aman Gaudentz v. Casatz (1565, 1569)	XXIII L.
Hercle André von Salis (1565, 1569, demeure en Tomliasque, Rietberg)	IIIc L.
Jehan de Raffet (il est contraire)	XL L.
Hans Molinard	XX L.
Jehan von Mye (il est contraire)	X L.
Anthony Schiera	X L.
Jehan Marote (1565)	X L.
Petter Vidal (1565, 1569)	X L.
Antonio traila (1565, 1569)	X L.
Jacom Larica (1565)	X L.
Pedrot de Laqua (1565, 69)	X L.
Benedich Salis (1565, 1569)	XXXIII L.
Thoma Sala (1565, 1569)	X L.
*Aman Hans Schomacher	XX L.
Antonio Fe(n)derico (1565, 1569)	XX L.

1565: Bergaille, Bergaglia.

Paul et Andres d'Albert fils de Jehan d'Albert (1569)	LX L.
Hans Romuinell	XXVII L.
Antoni Schiera Salis (1569)	X L.
Jehan Marote (1569)	XVII L.
Thoman Schmud (1569) (Schmid?)	XXV L.
Dionis Stempa (1569)	XXV L.
Matheus Stempa	XX L.
Jehan Neyer Kron von Castelmur (1569) (Joh. Niger Corn)	L L.
Jacob de Ninguarda (1569)	L L.
Ministral Peter Korn (1569 et son frère)	L L.
Bartholome Korn von Castelmur	L L.
Ministral Conradin Prevost (1569)	XX L.
Ministral Hans de Salis (1569)	XXV L.
Jehan Stampe (1569)	XX L.
Jehan Thomasch de Casoch (1569)	XV L.
Anthoni Stampe fils de Joseph Stampe (1569)	L L.
Rodolph von Prevost Zainbre (1569)	XXXVI L.
Dietrich (Dieteg) von Salis (1569)	VIIxxX L.
Rodolph et Hector de Salis (1569)	XXX L.
Jehan Paul (1569)	XV L.
Jehan Corret (1569)	X L.
Jehan Schiera (1569)	X L.
Fendrich (Federic?) Totter (1569)	XVIII L.
Domenicq Badessa (1569)	X L.
Her Gaudene Olimer	XVIII L.
Janot de la Canena (1569 Cadena)	X L.
Jehan Pedralla	X L.
Andres Rodesert	XVIII L.
Jehan Dinurg (1569: Dunitq)	XVIII L.
Bernard Bertolyn (1569)	XII L.
Somme XVIcLXIX L.	

1569: Bergaille, Bergaglia.

Hanns Romville	XXX L.
Andrea Tondesert	XVIII L.

1562: Anguedine, Giadina.*)

Aman Petter plante (1565, 69)	LX L.
Conradin Plante (1565: IIcL L. 1569: IIIc L.)*)	VIIxxX L.

*) Sur las schlateinas mira en Ulrich Campell, Zwei Bücher rätischer Geschichte.

Per orientar sur la dertgira nauscha de Zuoz de 1565 vegnan cheu era las gliestas de Giadina, quellas de Bergaglia e de Dumliasca reproducidas. Ellas sclareschan las relaziuns, che ein tochen ussa vegnidadas ventiladas en diversas fuormas. Denter ils Salis en Portenza vegnan 1569 numnai Vespasian de Salis (CL), Gubertus de Salis (VIXXL.). A Cuera anflein nus denter ils 88 pensionists de 1565: Lutcy de Capaul, Ambrosy Gugelberg, il prefect dil

Balthazard Plante (1565: C L. 1569: C L.)*)	L L.
Jehan Anthony de Modolino (1565, 69)	XV L.
† Petter von Stensberg	LX L.
Hartmann Plante de Stensberg (1565, 69)	XXX L.
Paul Griz(s) (1565, 69)	XXX L.
Jacob de pont de scoul (1565, 69)	XXIII L.
Hans Plante Stensberg (1565)	XXIII L.
Magistral Jos. Jacmot	XIII L. XVI S.
Claus Jacmot de Stensberg	XXIII L.
Antoni Urellan (1565, 69)	XXIII L.
Beldot Bartt Stoupen (1565, 69 Stroupen)	XXIII L.
Hartmann Jehan Clou (1565, 69)	XXXVI L.
Nut Pitschen (1565)	XXXVI L.
Hans Serrardt (1565, 69)	XXIII L.
Bonn hect. bourra tousch (1565, 69)	XXXVI L.
Jehan Maure (1565, 69 More)	XXIII L.
Federich de Salis de Soutz (1565: XL L. 1569: XL L.**))	XXXVI L.
Yenri Plante (1565, 69)	XX L.
Hans Plante (1565)	XVIII L. VIII S.
Thomas Plante (1565, 69)	XVII L. XII S.
Jehan Andriosche Aman (1565, 69)	XXXVI L.
† Hans Blot	C L.
Jacob Nut Pitschen (1565)	XVIII L. VIII S.
Magistral Jacob de Gruz (1565, 69)	XVIII L. VIII S.
Martin Adan(m) (1565, 69)	XV L.
Gaspard Ciff de Ramus (1565, 69)	XXIII L.
Niclaus Majouste (1565)	X L.
Wilhelm Patz (1565, 69)	X L.
Pedrot Affra (1565, 69)	XX L.
Claus Ris magistral	X L.
Riguet Plante arieto (1565, 69)	XXX L.
Magistral bastien Verselta (1565, 69)	XXIII L.
George Travers de Valmeister (1565, 69)	LXX L.
Hans Coulon (1565)	L L.
Florins Plante (1565, 69)	XXVII L. XII S.
† Yenri Neult	XLVI L.
Aman Pedrot Andry(andez) (1565)	XVIII L. VIII S.
Andreas Purger (1565, 69)	XXIII L.
Rudolf von Salis (il est contraire).	
Mathis Plante frere de L'Evesque de Coyre (1565)	XL L.
Hartman Plante aussi frere de L'Evesque de Coyre (1565)	XL L.
Somme XIIIcXLVII L. III S. tournois.	

marcau, Hans Tscherner, Luzi Dag, Rudolf Planta, Simon e Hans Bapt. Tscherner etc.

*) Zernez.

**) Zuoz.

1565: Onguedins, Giadina.

Peter von Steinsberg filz de feu Stemberg	LX L.
Jacob Alexander de Kessel	XXX L.
Balthazard et Hanns andreot descha	XXX L.
Ministral Hanns Joachin bonfoon (1569)	XX L.
Joannes Jonatins (1569)	XX L.
Ministral Georg Grass (1569 Graff)	XXX L.
Claudy Bischoff	XXV L.
Jacob Florinus ministral de Ramuss (1569)	XXXI L.
Thony Dullff (1569)	XXX L.
Gaspard Stuppen von Stemberg	XX L.
Thony mautz de Furstemberg (1569)	XV L.
Durich Stuppen (1569)	XV L.
Jehan Rodollff pischen von feten (1569)	XX L.
Jehan Plante de Steinberg (1569)	XX L.
Mathias de ponto daser (1569 Ponto desco)	XX L.
Conradin Tusch (1569)	XXV L.
Niclaus Simone et Gionani della terra (1569)	XXX L.
Hans Mutschel(r) (1569)	XV L.
Johan Sergen (1569)	XV L.
Staffen Martzet(l) (1569)	XV L.
Jacome deluer (1569)	XV L.
Jehan Durcheleta (1569)	XV L.
Johan de nesa (Nosa 1569)	XV L.
Thomas Plante (1569)	XX L.
Jacob Scherizet	XX L.
Jacob Steffen vund burt (buot) (1569)	XV L.
Wollff Dominicq (1569)	XV L.
Henry Stappen (1569)	XX L.
Bastien Nut Karles (1569: nut breler)	XV L.
Gaspard de Molino (1569)	XV L.
Andre Jean Per (1569)	XV L.
Ministral Thony Jean urtzin de Sarnetz (1569)	XXV L.
Joan Roetz (1569 Roucky)	XXV L.
Claus Scarplatz	XXX L.
Hans et Anthony More (1569)	L L.
Gaspard de Salis (1569)	XL L.
Somme IIMCLXXVII L.	

1569: Enguedine, Giadina.

Ministral Jacob de feter	XXV L.
Claudi brehass	XXV L.
Juncker Hans Travers	C L.
Gaspard More	XXV L.
Somme IIMCLXIII L.	

1562: Tomliasque, Dumliasca.*)

Felix Ragassen (1565)	XVI L.
Gauden de Castelmur	LXX L.
Fogt Jacquelin (1569)	LXX L.
Lutcy Rith(i)me (1565, 69)	LXX L.
Michel Anthony (guilielme) Travers (1565, 69)	L L.
Hans von Roiner magistral (1565)	XL L.
Heinrich Hongre de thousen (1565)	L L.
Duff Patz von Cherems (Chercums 1565)	XXX L.
Housman Chaulmont de Almenez (1565, 69)	XXIII L.
Lutcy Marty (1565, 69)	XXIII L.
Lutcy Rys (1565, 69)	XXIII L.
Rudolff Chauvestain (1565, 69)	VIIxx L.
Ris de Thouzis (1565, 69)	XL L.
Rodolff von Stantfaita (santalter 1565, 69)	XX L.
Jacob Ludeirich (Ludovic 1565, 69)	XL L.
Hercules von Herenfels (1569)	XXX L.
Hans Ruich (Remith 1565, Beimit 1569)	XL L.
Wolff Gordet	XXX L.
Cornis von Mont (Corma von mens 1565, Montz 1569)	XXXIII L.
Mater Jodesch (1565, Walter Jodesch 1569)	XIII L. XVI S.
Pichter Chaber	XIII L. XVI S.
Petter Notable (Petter Motelle 1569)	XIII L. XVI S.
Jacom de Schauwestein	XXXV L.
This Thiepoli	XVIII L. VIII S.
Thietrich Jacquelin (1565)	XVII L. XII S.
Remy de Schauwestain	L L.

1565: Tomliasque.

Jorg Jacquelin	LXX L.
Lyenard mauly stath.	XXX L.
Jehan Padrutt	XXX L.
Stoffel de Castelmur	XL L.
Illgi von Ehrenfels (1569)	XXX L.
Thony fallaren (1569)	XVIII L.
Badot Maylen	XX L.
Lyega de Tscherantz (1569)	XX L.
Hans Travers d'Ortenstein (1569)	XL L.
Paul et Andre prevost (1569)	L L.
Aman Georg Raget (1569)	XXV L.
Pauli marmelz (1569)	XV L.
plach de Calischy (Calischly 1569)	XX L.
Jacob petter Schund	L L.
Jacob Steffen (1569)	XVII L.
Jorg Muka (Mikly 1569)	XII L.

*) Sur ina gronda part dellas schlateinas orientescha *Campell*.

Staffen Ragrethli (1569)	XXIII L.
Lyenard Ragatz	XV L.
Bartholome Belen	XV L.
Felix fin d'almens (1569)	XXV L.
Lutcy Schmuder de cherans	XX L.
Michel Kurt Stuer	XVII L.
Thomas Conrardet (1569)	XVII L.
Joss Muller	XVII L.
Thony Cyenard (1569)	XVII L.
Jean de Capayel (1569)	XV L.
Conrard de Lapand	XII L.
Maurice Stuffer (1569)	XV L.
Gaudens Gregori (1569)	XV L.
Petter Gioani Ruynelli (1569)	XXXVII L.
Gionan Anthoni Terminato (1569)	XXV L.
Hans Lutcy de Schauwestain	L L.
Petter Diebol (Dielbot 1569)	XVIII L.
1565: somme XVIIIcVIII L. XII S.	

1569: Tomliasque.

Stoffel Riguet	L L.
Riguet de montz filz de gorins	XXIII L.
Jacob Ludovic filz du ministrat	XX L.
Michel Kurstner	XVII L.

Gliestas de pensius de Frontscha dils 2 de fevrier 1587.*)

(Pensions particulières.)

Tigitis. Cumin della Cadi.

Abbé de Tigitis	Ile L.
Capitaine Sebastian de Castelberg	IIIc L.
Hanns von Castelberg	C L.
Landvogt Paulus Floryn	LX L.
Hanns Christen Castelberg	LX L.
Cap. Martin Florin	LX L.
Petter Jagmet	XXX L.
Fendrich Joachim Bartolomien	XX L.
Johann Hendry	XV L.
Christ Floryn filz du Tollmetsch	L L.
Cyppert Hanns Benedict Parler	XVIII L.
Fluryn Hendry	XVIII L.
Cyppert Schuoler Veibel	XV L.
Joss Schnyder	X L.

*) Bibl. Nat. Paris ff. 16972 f. 227.

Carly Wolff et Jacob Siguer	XV L.
Jehan Berchter	XII L.
Ministral Jacob Berchter de Tavetsch	XLV L.
Jehan et autres enfans de Jacob Floryn	XXIII L.
Crist et autres enfans de feu Martin Floryn	XXIII L.
Jehan Zenty	XVIII L.
Gilly Claus	XL L.
Claus Floryn	XV L.
Jehannes Jagmet	XV L.
Jully Berchter	X L.
Jacob Lyam	X L.
Jacmet Statthalter	XV L.
Jacob del Thieny	XX L.
Les fils de Stath. Platzy Baschion de Sominecq	XL L.
Jacob Alpagaus	XX L.
Vaibel Gilly Meyssen	XX L.
Jacob Meyssen	XXV L.
Platzy Meyssen	XX L.
Crist Pytschen	XX L.
Jacob Pitschen	X L.
Jehan Pedrot	XX L.
Capitaine Jehan Valentin	XL L.
Ministral Claus Jannal	XLV L.
Joseph Viezel	XV L.
Jehan Renias	X L.
Joannes Dourig	XVIII L.
Statth. Leodegal de Trons	XXV L.
Hercle De Cappol	XXV L.
Vincens von Capol	XX L.
Cristen von Capol	XXV L.
Gaspard Florin	XXX L.
Crist Floryn	XXV L.
Fendrich Gaudens Meyssen	XX L.
Cyppert Zwolff	XV L.
Hanns von Sax	XXX L.
Casparin Lorentz	IX L.
Claus Lorentz	VIII L.
Mathis Lorentz	VIII L.
Joder Conradt	X L.
Joss Lienard	C Sz.
Landrichter Menysch de Briguelz*)	XL L.
Meretz Michel	XXIII L.
Ludovic Claus	XXX L.

*) Menysch, Merens Michel ed ils suondonts ein de Breil. Glienard Menysch de Breil era 1569 staus cauderschader. Sur el ed auters mira en: *Reinhardt e Steffens*. Die Nuntiatur von Giovanni Francesco Bonhomini 1579—1581.

Jehan Leonard	XV L.
Baschion Bernard	XX L.
Jacob Menysch	XIII L.
Johan Plasch Bondy	XXX L.
Statthalter Caliesch	X L.
Jehann Wigilli	XII L.
Hans Menysch filz du landrichter	XV L.
Menisch Menysch aussi filz du landrichter	XV L.

Waltensbourg:

Christ von Sax Landrichter*)	C L.
Lourieng Christofle	XII L.
Jorg Domenig	X L.
Ministral Hans Gallus de Waltensbourg	XX L.
Hendry Gallus fils du dit ministral	X L.
Niclaus Grond	VI L. XVIII S.
Remius Andres	VIII L.
Jacob Gilly le jeune	X L.
Jacob Catzet	X L.
Gormis de Sax	XL L.
Alexandre ministral	X L.
Lutcy von Sax	XX L.
Joder ontrin	VIII L.
Jehan spescha le jeune	VIII L.
Gilly Josment	XL L.
Hans von Sax	XXIII L.
Gaspard Fontaune	X L.
Jeronimus von Sax	XXX L.
Hans Jacob Flory	X L.
Jorg Jehan Ventzont	X L.
Jeronimus Wegker	XII L.
Hans Jon	XIII L.
Hans et Crist filz de Gorius de Sax	XX L.
Joder Jory ministral	XII L.
Rysch Jehan Gaspar	XII L.
Crist Douff	VII L. X S.
Douff Crist Douff	VII L. X S.
Luzi Crist Dunau	XXXV L.
Jehan Gaspar Jacob de Schlans	XV L.
Jacob Pedrout	X L.
Pol Jehan dil Pol	X L.
Thomas Catoyng	VII L. III S.
Caspar ministral	X L.
Gorms de Sax Filz de Hans	VIII L.
Plaisch Laurens Plaisch	VIII L.
Crist Caspar	VIII L.

*) Cauderschader 1584 e 1590.

Caspar Cabalzar	XII L.
Gaspard Joss Schier	V L.
Jehan dil Andres	V L.
Obersax:	
Aman Hans Floury	XXX L.
Landrichter Gaudens Dhieng*)	XXIII L.
Petter Janck et ses frères	XII L. X S.
Marty Taller	XV L.
Jörg Hemmy	XI L.
Albrecht hentschly	XV L.
Melcher Alyg	XV L.
Peter filz de Hans Janck	X L.
Jory Ryal	XII L.
Marty Wyss Jenny	XII L.
Gaspard Dhieng	X L.
Petter Dhieng filz du Landrichter Gaudenz	XVI L.
Laax:	
Hans Riguet	XL L.
Petter Pitschen	XV L.
Jacob von Jochberg filz du ministral Marx	XXV L.
Ministral Marx de Jochberg	XV L.
Ministral Joachim de Jochberg	LX L.
Crist Mathias Barthleui	XV L.
Gaudens Courau (Coray)	XIII L.
Claus O (?) utt	XV L.
Thomas Allyesch	X L.
Conrad Allyesch	XV L.
Albin Lombriser	XX L.
Risch Kasoura	X L.
Claus Jehan Mayr	X L.
Steffan Biguat	X L.
Jory Bernardt	X L.
Jacom Rysch	X L.
Michel Aman Joder	X L.
Peder Riguet	X L.
Ministral Rysch Conrard**)	XX L.
Ministral Rysch Conrard*)	XX L.
Rysch Gallyesch	X L.
Lumnezia:	
Landrichter Hans de Mont	LXXV L.
Balthasar de Mont filz du Landrichter	LXXV L.
Baltasar Plante	XL L.
Sekelmeister Hans Marty	XXX L.

*) Cauderschader 1572, 75, 78.

**) Mistral Risch Coray (?) maridaus cun Barbara de Jochberg.

Jehan Morize Hensely et ses frères	XIII L. XVI S.
Jacob fils du feu cap. Gaspard de Mont	LX L.
Rodolff aussi filz du dit capitaine	XL L.
Gallus de Mont Landrichter	VIIxxX L.
Petter Laurens	XIII L.
Premias Wyz	X L.
Jehann Jory Sraduff	XVIII L. VIII. S.
Lutzy Jehan Dourisch	XX L.
Jost de Mont	XX L.
Thuysch de Cappol	XVI L.
Albert de Mont ministral	L L.
Bannermeister Baltazar	LX L.
Gaspard et autres effans de Gaspard Ventire	XVIII L.
Hans de Valentz	IX L.
Bernard Schnyder	XVI L.
Risch Gally Thomasch	•XIII L.
Fridly de Bonty	X L.
Jehan Genay de Morizen	X L.
Hans Bluomthal	XVI L.
Thomas Weibel de Morizen	XI L.
Jehan Thomasch de Camondz	XXIII L.
Gaspard Durysch Chieff et ses frères	XII L.
Petter Jehann Petter	XXV L.
Jacob de Castelberg	X L.
Balthasar e Tscheng Castelberg	X L.
Jacob Baltard Risch	X L.
Jory Wysz de Ville	XIII L. XVI S.
Hercle de Monts	XX L.
Morize Jacob e Barthlome de Bonty	XX L.
Andrea Jery Jehan et autres effans de Andrea Waibel	XII L.
Ulrich de Marmels*)	LX L.
Crist de Capaul	XII L. X S.
Bastien Cadouff	XII L.
Lucas Lutzi Lucques	XII L.
Baltasar Jon Jory	XII L.
Jehan e Crist Londigal	XII L.
Jacob Jehan Jannay	VI L.
Andreas et Ott de Mont	XX L.
Ambrosy de Mont	XVI L.
Cicens de Srasalcquin	XVIII L.
Gilly Cabalzar	XII L.
Jehann Conrau	X L.
Jehan Thieny	X L.
Jonatine de Marmels	XII L.
Jehann Baltasar de Vrin	VIII L.

*) Bündnerisches Monatsblatt 1919, p. 268.

Mathias Jehan Bernard	VIII L.
Rysch Jacom Martin Jehan	XII L.
Jehan Christofle de Lombrein	X L.
Lutzi de Capaul filz de Wolff	XII L. X S.
Lienard de Bluomenthal	X L.
Baltasar Mathieu Tscheng Srousch	VIII L.
Jehan Thomas Balzer	VIII L.
Bastien Balzar de Deiguen	X L.
Caspard de Cabalzar	XVI L.
Thienet Hercle de Camondz	VIII L.
Rodolff Thuysch Rodolff	VIII L.
Conrau Fleurinet de Surcasti	X L.
Thomas Tschuor	XV L.
Martin Tschuor de Villa	VI L.
Lienard Thomasch de Morizen	X L.
Wolff de Castris	VIII L.
Thieny Jock de Ville	VIII L.
Jeronimus Marck	X L.
Melcher Polnutt de Degen	VI L.
Seckelmeister Bastienet de Morizen	VIII L.
Bernardet de Montz	VI L.
Thieny Joss Jock	VIII L.

Vals:

Ministral Jory Thenz	XXV L.
Baschion Tequely (Fequely?)	XX L.
Crist Theny Tequely (Fequely?)	XV L.

La Foppe Ilanz et dix paroisses:

Christoffle von Jochberg	XX L.
Rodolff de Jochberg	XXX L.
Gaspard Jehan Steffen	XX L.
Clauset d'Ilantz	XI L. X S.
Mont von Ville	XVIII L.
Jehan Bregaille	IX L. XII S.
Claus Bourkart	XIII L.
Martin von Montalta	XXV L.
Christofle filz de Claus de Jochberg	XLV L.
Stoffel von Castelberg banderel	IIIxx L.
Symon Camonyl	XXX L.
Johannes Planck	XXV L.
Jacob Hopter D'Ilantz	XII L.
Henry von Hennen	XVIII L.
Martin Pitschen	XV L.
Hans von Jochberg	LXX L.
Cristen Fintschy	X L.
Jehan Nall	VH L.

Hans Jacob Schmidt*)	LX L.
Wilhelm Schmidt	XXX L.
Guillaume Barnabas et les autres enfants de Jacob de Mont	XXV L.
Jery Lorieng	XII L.
Jehan del Piadre	XVIII L.
Michel Steffen de Castris	VII L.
Jory de Jochberg	IIIxx L.
Bastien Thoni	XV L.
Dysch Jehan Janout	XVIII L.
Thoma de Casalta	XVIII L.
Gaspard von Jochberg	XXX L.
Verchmeister vor Ilantz	L L.
Jehan Meschent	XIII L.
Hercle von Capol	XVIII L.
Jehan Crist Mayr	XV L.
Thens von Fallendos	XXX L.
Gallus von Jochberg le fils	XL L.
Seckelmeister Baschion de Flont	XIII L.
Rysch Gaspar	VII L.
Joachim de Montalta	XXX L.
Gilly de Montalta	XX L.
Joannes Jehan Thony	XII L.
Gilly et Crist Mathis	XIII L.
Benedict Nouttly	XXX L.
Jeremias de Cariere	IX L.
Michel Joss	IX L.
Gaspard Jehan Gaspar	XX L.
Rysch de Gadera	XV L.
Risch Meschent	VII L.
Werchmeister Gilly Jacob Gilly	XVIII L.
Seckelmeister Martin de Ville	XII L.
Hans Thieny	XII L.
Marty Jehan dil Marty	XII L.
Hans Reschat	XII L.
Jacob Nouttly	XVIII L.
Jehan de Cathieny	IX L.
Jery Jehan dil Jery	IX L.
Viezel de Cavietzel	XV L.
Thomas von Castelberg	XXV L.
Samson Benedict Prader	XVIII L.
Catzins Jehan Clau	X L.
Philipp Kueny	IX L.
Ulrich et Jehan Donau	XIII L.
Barnabas de Castelberg	XV L.
Clau Morezy de Ledir	X L.

*) Bab de colonel Christoffel.

Gaspard et Jehan de Ronks	XX L.
Josene Conrard	XV L.
Jehan Paul d'Ilantz	XV L.
Platzy Meyssen	X L.
Jeremias Schmid	XX L.
Hans Thens	XV L.
Mathias de Capaul	XII L.
Paul et Jory de Cappaul	XX L.
Le Courier de la Ligue Grise	XX L.

Schleuis:

Jacob de Ninguarda*)	XI L.
Gaudens de Mont	XX L.
Ministral Claus Baltram	XVIII L.
Ministral Martin Floryn	XXX L.
Jacob Spinner	XV L.
Ministral Benedict Dildeg	XX L.
Jory Risch	XV L.

Dennen (Tenna):

Peter Koly (?)	XX L.
Ministral Felix Soutter	XX L.
Joachim Bely	X L.
Valentin Veibel	X L.
Ministral Bartholome de Thenen	XII L.
Lutzy Hendry	XV L.

Flem:

Ministral Hans de Capol	LX L.
Sygst Syvert	XV L.
Salomon Gresta	X L.
Plasch Malya	XII L.
Jehan Christofle	XII L.
Aman Hans Floury	XL L.
Petter Travers	L L.
David Gamma	XVIII L.
Rodolff Hermann	VIII L.
Hans filz de Petter Travers	XV L.
Mathis Parly	VII L. X S.
Lienard Lorens	X L.
Gaspard Fatzy	X L.
Michel Gamma	X L.
Wolff dil Wolff	X L.
Jehan Bartolomieu	VII L.
Joss Rodolff	X L.
Hertly de Capol filz de Landrichter Reget	XXX L.

*) En possess dil casti e segneradi Loewenberg, pli baul en Bergaglia (1565). El era maridaus cun Ursula de Mont, vieua de Rudolf Planta de Zuoz e cheutras vegnius a Schluein.

Joseph et Hans de Capol aussi filz du dit Landr.	XXX L.
Caspard Joly	X L.
Michel de Capol	XXIII L.
Rysch de Capol	XXX L.
Liennard Lerche	VII L. X S.
Rudolf de Capol	XX L.
Hans Herman	VIII L.
Gaspard Steinryser	XV L.
Bartolome Thens	VIII L.
Hans filz de Gilly Capol	XX L.
Jehan et Douff de Castris	XV L.
Hans Joss	VII L. X S.
Durisch Thiény	X L.

Rätziins, Razen:

Lutzi Rig de Rätziins	XXV L.
Jory filz de feu Ulrich Schuomacher	VI L. XVIII S.
Hans Schuomacher aussi filz du dit Ulrich	VI L. XVIII S.
Jacob Melcher	XX L.
Stoffel Herzog	XII L.
Pol Gandrion	X L.
Jory Calutzi	X L.
Jehan Ruodolff	X L.
Floury Colle	X L.
Hans Schuomacher	XIII L. XVI S.
Landrichter Leonard Menysch	L L.
Ministral Gilly Fryck	XXV L.
Hans et Floury Menisch	XX L.
Ministral Lutzi Cajacom	XX L.
Simon Gandrion	XVIII L.

Damett, Domat:

Eberhart Theus	VII L. III S.
Hanns Theus	VII L. III S.
Thomasch Piolt de Damet	XXI L.
Jacob Brouner	XXX L.
Hans Gresta	XIII L.
Melcker Thris	X L.
Lienhardt Schneller	XX L.
Hans Petta de Damet	XXX L.
Durig Cypperg	XV L.
Christoffel Franicq	XVI L.
Lutzy Schimon	XV L.
Tschieng Thris	XII L.
Symen Sprecher	X L.
Cyberg Wietzel	X L.
Andres Marmelser *)	XX L.

*) Monatsblatt 1919.

Hohen Trintz et Thamins, Trin e Tumein:

Hans Schneller de Thamins	XXX L.
Eberhart Schneller	XX L.
Lentz Seger Veibel	XX L.
Felix Balzer	XX L.
Jacob et autres enfans de Laurens Balzer	XVI L.
Hans Dosch	XV L.
Hanns Venom	XV L.
Felix Flysch	XX L.
Aman Cristen Bretz	XXX L.
Bergetzi de Dicq	VIII L.
Bergetzi filz de Jacob Bergetzi	X L.
Claus Krieny	XX L.
Bregatzi Cristophle	CS.
Pol Cristophle	CS.
Marty Floury	XX L.
Jacob Domenig	XX L.
Hans Ragaz de Thamins	IX L.
Hans Ferber	IX L.
Schimoun Bondly	VI L.
Schimoun Batt	VI L.
Flisch Muller	VIII L.
Bartly Sanholzer	XII L.
Jacob Bregatz	X L.
Joseph Flysch	XV L.
Rodolff Bronner	X L.

Tousanne, Tusaun:

Petter et Hans enfans de Crist Greding	XX L.
Stoffel Riguet	L L.
Jehan Germann	XV L.
Gaspard de Schauenstein	LX L.
Thomas de Schauenstein filz de Gaspard	XX L.
Claus Noltt	XXX L.
Hans Friderich Honguerer	XXV L.
Aman David von Temmyen	XV L.
Crist Camenisch	XV L.
Thony Floury	XV L.
Volff Riguet	XV L.
Caspar Tschoug	XV L.
Remias de Schauenstein aussi filz du susdit	
Gaspard	XX L.
Samson Honguerer	XII L.
Gallus Rinck de Taxstein	XX L.
Henrich Riguet	XXX L.

Heintzenberg et six paroisses, Montogna.

Ministral Lutzi de Pratz	XXV L.
Ministral Crist dil Jos	XX L.
Ministral Jehan Wolffly	XX L.
Thony Livre Statth.	XV L.
Joseph Maricq	XII L.
Thiely von Sarn	XII L.
Pedrot Ragout	X L.

Saffia et Tschappina:

Violand et autres enfans du ministral Michel	
Bouchly	XX L.
Ministral Petter Ruedy	XX L.
Hans Greding	X L.
David et Hans Jon	X L.
Aman Theus Gartmann	XV L.
Crist Zisly	X L.
Aman Marty Bueller	XX L.
Andres Banttly	IX L. XII S.
Thomas Jon	IX L. XII S.

Schams et XV paroisses:

Ministral Jehan de Caheintz	XV L.
Statth. Fitt Meyn	XIII L.
Mathias Mattly	L L.
Jehan Gaspard	XII L.
Ministral Jehan Cangiotte	XII L.
Ministral Baltasar Schmidt	XII L.
Jehan Frauig	XI L.
Abraham Basseta	XII L.
Gorius Bergamin	XII L.
Jehan Hercules Caterina	XXX L.
Ministral Jacob Kalguer	XII L.
Crist Mazolte	XII L.
Menysch Patt	XII L.
Martin Lutzera	XII L.
Thoma Mattly	XII L.
Philipp de Ronckalier	XII L.
Lienard Tsegougk	XII L.

Val Rein et Spluguen:

Cristen Trepp	XV L.
Petter Geortsch le jeune	XX L.
Joung Cristen Trep podestat	XXV L.
Cristen Philipp de Spluguen	XX L.
Cristen Rouch	XXV L.
Jacob et Jory Wystanner	XX L.
Marty et Claus Schöny	XX L.

Crist Schuochter	XV L.
Jory Meully	XV L.
Antonio Somincq	XV L.
Crist Hosang	XV L.

La Val de Mesoc:

Symon Arnoldo et ses frères	L L.
Lazaro Fritz	XXX L.
Antonio Cenzo de Camma	XIII L.
Antonio detto Scapezino	VIII L.
Lazaro Somnico	L L.
Joanne Comino de Verdabio	VIII L.
Melchior Touscan	XII L.
Herculo Genzino	X L.
Nicolas Johanin	X L.
Petro Nizolo	XL L.
Joannes Ma . . ca	XL L.
Fede Petro Lozio	VIII L.
Dominico Fidele	XII L.
Bastien Fodiga	XVIII L.
Bernardo Jehan Deyta	XII L.
Julo Marcio filz du ministrat	IIIxx L.
Baptista Somniglio	XX L.

